

SOSYAL SORUNLARLA MÜCADELE VE SOSYAL HİZMET

EDİTÖR

DOÇ. DR. YASİN AKYILDIZ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2024

ISBN • 978-625-5552-44-0

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

SOSYAL SORUNLARLA MÜCADELE VE SOSYAL HİZMET

EDİTÖR

DOÇ. DR. YASİN AKYILDIZ

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

EVSİZLİĞİ SONLANDIRMAK: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Yasin AKYILDIZ..... 1

Bölüm 2

KADIN YOĞUN MESLEKLERDE CAM ASANSÖR: SOSYAL HİZMET ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Emine ATAMAN 33

Şeniz ASLAN 33

Bölüm 3

EKOLOJİK/YEŞİL/ SOSYAL ÇALIŞMA VE AFETLER

METİN ZAFER 49

Bölüm 4

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET EĞİTİMİ VE SOSYAL HİZMET BÖLÜMLERİ

Adem KALEBAŞI 63

Bölüm 5

AKTİF YAŞLANMA POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TAZELENME ÜNİVERSİTELERİ VE SOSYAL HİZMETİN ROLÜ

Habibullah AKINCI..... 81

Bölüm 6

BİYOPSİKOSOSYOTİNSEL VE EKOSİSTEM YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA YAŞLILIKTA SOSYALLEŞME

Şeyda DEMİR 95

Bölüm 1

EV SİZLİĞİ SONLANDIRMAK: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Yasin AKYILDIZ¹

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi, yasinakyildiz@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4622-0159

Giriş

Evsizlik, bireylerin güvenli ve kalıcı bir konuta sahip olmadan yaşadıkları bir durumdur. Evsizlik, sadece fiziksel bir konut eksikliğini değil, aynı zamanda sosyal dışlanma, psikolojik stres ve ekonomik zorlukları da içerir. Evsizlik, bireylerin barınma için fiziksel bir alandan mahrum kalması veya kötü yaşam koşulları bağlamında hayatta kalamamaları durumudur. Bu kapsamda evsizlik, yalnızca sokakta yaşamakla sınırlı değildir; geçici barınma, sığınma evleri veya geçici konutlarda yaşayan bireyler de evsiz olarak kabul edilebilir (Akyıldız, Güngör, 2021, s. 474; Wagner, Gilman, 2015, s. 5-7).

Evsizlik modern Dünyada ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın küresel düzeyde beliren sosyal bir meseledir. Ekonomik kriterler baz alındığında yüksek milli gelire sahip olan, gelişmiş toplumlarda evsizlik olgusu yüksek konut maliyetleri ve düşük sosyal destek ile ilişkilendirilirken, milli geliri düşük, az gelişmiş ülkelerde ekonomik kaynaklı yapısal sorunlar ve sosyal güvenlik sisteminin kapsayıcılığının yetersiz olmasından kaynaklı ilişki kurulmaktadır. Evsizliğin birçok sebebi vardır ve çoğu birbiriyle yakından ilişkilidir (United Nations, t.y.). Evsizlik, genellikle konut yokluğu, düşük gelir, zihinsel sağlık sorunları, aile içi sorunlar ve sosyal dışlanma gibi faktörlerden kaynaklanır. İnsanların çoğu işsizlik sürecinde olduklarından dolayı kira ve borçlarını ödeyemez. Ekonomik durgunluk, fiziksel veya ruhsal hastalık nedeniyle iş bulamayabilirler. İstihdama dâhil olamama, bazı ailelerin başka bir iş bulma süreçlerinde uzun süre evsizler arasına katılmasına sebep olabilir. Diğer yandan çalışma hayatıyla bağlantılı olup da yeterli ve düzenli gelire sahip olmayanlar da evsizlik sürecine girmektedir. Bunun yanı sıra insanlar savaş ve doğal afet, aile içi şiddet gibi süreçlerin sonucunda evsiz kalmaktadır (Committee to End Homelessness in King County, t.y.; The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2024). Evsizliğin kapsamı, bireysel düzeyde ortaya çıkan travma içeren olaylar ve toplumsal düzeyde meydana gelen yapısal unsurları barındıran geniş bir etki alanına sahiptir.

Evsizlik, mikro, mezo ve makro düzeyde sebepleri bulunan, çok boyutlu sosyal bir meseledir. Evsizlik, yoksulluk kaynaklı yapısal bir mesele olabileceği gibi, birey ve aile kaynaklı daha mikro düzeyde ortaya çıkan sosyal bir sorundur. Evsizliğin çeşitli sebeplerle ortaya çıkması, çözümüne yönelik mesleki ve politik uygulamaların da farklı düzeylerde değerlendirilmesini elzem kılar. Belirtilen bağlamda evsizlik konut eksiliği, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizlikleri, davranışsal sorunlar, aile içi ilişkiler düzeyinde değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir sorundur. Literatürde evsizlikten kurtulmanın çeşitli yolları üzerine yapılan birçok araştırmada temel ihtiyaçların giderilmesi, bireylerin güvenliğine yönelik önlemlerin alınması, çeşitli sosyal hizmet ve yardım kuruluşlarından

destek sağlanması, ekonomik sorunların çözülmesi, sosyal sermaye tabanının harekete geçirilmesi, mesleki becerilerin kazanılması, sağlık hizmetlerine erişim gibi vb. hususlar üzerinde durulmaktadır.

Evsizliğin sonlanması üzerine uluslararası yazında spesifik çalışmalar olmasına karşın, Türkiye’deki araştırmalar daha çok evsizliğin keşfedici yanına vurgu yapmakta, evsizliğin sonlandırılmasını birinci derecede temel çalışma sorunu haline getiren çalışma bulunmamaktadır. Evsizliğin sonlanmasına yönelik çıkarımlar ise keşfedici çalışmalardan elde edilen bulgulardan ulaşılan sonuçlar üzerinedir. Evsizlik evrenine yönelik yerel kaynakların keşfedici niteliği ise Türkiye’de evsizlik sorununun ülkenin genelini etkileyen bir mesele olarak değerlendirilmemesinden ve özellikle son on yılda büyükşehirlerde beliren mesele olmasından dolayıdır. Evsizlik çalışmalarına yönelik kronolojik sürecin yeni olması, evsizlik alanındaki çalışmaların içeriğinin keşfedici düzeyde kalmasına sebep olmuştur. Evsizliğin doğasının yerel düzeyde literatürde yeteri kadar anlaşılmasına yönelik araştırmalar, gelecekte evsizlik üzerine tematik çalışmaların da yapılmasına imkân tanınması açısından önemlidir.

Çalışma kapsamında evsizliğin sonlanmasına yönelik bilimsel düzeyde Dünyada yapılan çalışmalar ile Türkiye’deki evsizlik üzerine yapılan keşfedici çalışmaların sonuçlarından evsizliğin sonlandırılmasında etkili olan çözümlerin belirlenmesi düzeyinde yararlanılmıştır. Belirtilen bağlamda çalışmanın temel sorusu “Evsizliğin sonlanmasında etkili araçlar nelerdir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışmanın kapsamını, evsizlik alan yazınında yapılan, evsizliğin sonlandırılmasına yönelik uluslararası kaynaklar ile Türkiye’de yapılan evsizlik araştırmaları oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, evsizliğin sonlanmasına yönelik çözüm önerilerini belirlemektir. Çalışmanın sınırlılıkları evsizlik konusunda yerel literatürde evsizliğin sonlanmasına yönelik spesifik çalışmaların bulunmamasıdır. Bunun sebebi Türkiye’de evsizlik olgusunun toplumsal, siyasal hayatta ve bilimsel alanda yeteri kadar üzerinde durulmamasıdır. Evsiz bireylerin görünürlüğünün sosyo-politik düzlemde olmaması, gerekli düzenlemelerin yapılmasını geciktirmiştir. Diğer yandan evsizlik üzerine yapılan bilimsel çalışmalar ise son on yılın ürünü olan ve oldukça yakın bir zamanı içerdiğinden dolayı evsizliğin doğasını anlamaya yönelik çalışmalardır. Çalışma evsizliğin sonlanmasında etkili olan yurt dışındaki uygulamalar ve Türkiye’deki genel çalışmaların sonuçlarını ve sınırlı uygulamaları karşılaştırmalı olarak analiz etmekte, bu analizden hareketle Türkiye’de evsizlerin evsizlikten kurtulmalarına yönelik ne tür uygulamalara öncelik verilebileceğine dair çıkarımlara varmaktadır.

1. Evsizliğin Sonlandırılmasına Yönelik Dünyada ve Türkiye’deki Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Uygulamaları

Uluslararası literatür kapsamında evsizliğin sonlanmasına yönelik bir- çok yayın bulunmaktadır. Alanyazında yer alan kaynaklar “evsizlikten kaçış” (escape from homelessness) ve “evsizliğin sonlandırılması” (ending homelessness) anahtar kavramlarıyla konuyu değerlendirmektedir. Öne çıkan bilimsel yayınlar içinde yer alan kaynaklar alt başlıkta değerlendirilmiştir. Diğer bir alt başlıkta ise yurt dışında ülkeler düzeyinde evsizlere yönelik uygulamalara yer verilmekte, özelde ise FEANTSA (Evsizlerle Çalışan Ulusal Örgütlerin Avrupa Federasyonu) çatı örgütünün çalışmalarına yönelik değerlendirmeler yer almaktadır. Akabinde, yerel literatürün değerlendirilmesi ve Türkiye özelinde evsizlere yönelik uygulamalar yer almaktadır.

1.1. Dünyada Evsizliğin Sonlanmasına Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Uygulamaları

Patterson ve Tweed (2009)’da evsizliğin sonlandırılmasına etki eden faktörler arasında konut edinmenin bağımsızlığa doğru hareketi kolaylaştırdığını, bireylerin yetenek sahibi ve gelecek beklentisi içinde olmalarının evsizliğin sonlandırılmasına etki ettiğini, evsiz bireylerin algılarının anlaşılmasının sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini belirtmektedir. Evsizlerin hissettikleri ihtiyaçlarının karşılanmamasının onların daha travmatik sağlık ve madde bağımlılığı gibi sorunların içine girmesine sebep olmaktadır. Temel ihtiyaçlar arasında olan barınma, gıda, giysi gibi ihtiyaçların karşılanmasının hayati olduğu, ancak bireyin kendine olan güveninin, saygının, sosyal ihtiyaçlarının giderilmesinin evsiz bireyin kendini değerli hissetmesine sebep olacağını ve evsizlikten kurtulmada et kili bir güç oluşturacağı vurgusu yapılmaktadır. Evsizliğin sonlanması için barınma merkezlerine erişim, ekonomik istikrar, konut maliyetleri, istihdam fırsatları, mesleki eğitim, konut sahibi olma tek başına yeterli değildir. Madde bağımlılığı ve depresyondan kurtulma bağlamında ruh ve beden sağlığına yönelik hizmetler, aynı zamanda duygusal destek de sağlayan sosyal destek faaliyetler ile kişisel değer ve yeteneğin artırılması kapsamında bireyin özsaygısının sağlanması gerekir. Sorun ve sorumlulukların üstlenilmesi düzeyinde evsizlik sürecinde madde bağımlılığından kurtulma gayreti, aile sorumlulukları, ebeveyn sorumluluklarını yerine getirme becerisi, sokağın olumsuzluklarına karşı farkındalık oluşturulmasının evsizlikten kurtulmaya motivasyon sağlamaya olan katkısı dini ve manevi destek evsizlikten çıkışı kolaylaştıran etmenlerdir.

Evsiz bireylere hangi hizmetlerin verileceği, evsizlikten etkilenme düzeyi ile ilişkili bir durum iken, evsizlik hizmetlerinin evsizlikten çıkışı

sağlayacak nitelik ve nicelik olarak yeterli olması evsizlik hizmetlerinin kurumsallaşması ile ilgili bir durumdur. Belirtilen bağlamda her bir bireyin sosyal tarihi ve evsizliğe giriş süreçlerinin arkasındaki hikâyenin farklı olması, evsizlikten çıkışı kolaylaştıracak yolların yeterli olması ile ilişkilidir.

Yanı sıra literatür kaynakları gerek nicel araştırmalardan gerekse de nitel araştırmalardan çıkan sonuçlarda evsiz bireylerin evsizlikten çıkış yolu olarak gördükleri çözümler arasında, Stergiopoulos, Dewa, Rouleau, Yoder ve Chau (2008) ile Patterson ve Tweed (2009)'da belirtildiği üzere, konut sahibi olmak, en dibi görmek, potansiyelinizin farkına varmak, kendi değerinizin farkına varmak, geçmişteki kararlar ve mevcut durum için hesap verilebilirlik, ruh ve beden sağlığına yönelik hizmetlerden yararlanma olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan Kirkpatrick ve Byrne (2009) araştırması destek hizmetli barınma hizmetlerinin evsizlikten çıkmaya olan etkisini belirlemeye yöneliktir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuç istikrarlı bir konutun varlığı ile sosyal desteğe sahip olmanın evsiz bireylerin hareket kabiliyetlerini artırdığı sonucuna varılmıştır. Araştırma kapsamında katılımcıların aile ilişkilerinin yeniden sağlanması ve iş bulmaları gelecek için plan yapmalarında etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer yandan Crane, Warnes (2007)'ye göre konut modeli evsizlik hizmetlerinin temel kaynağı olarak görülmesine rağmen, tek başına yeterli olmayacağı, konut modelinin kombine hizmetlerle geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Epel, Bandura ve Zimbardo (1999) da öz yeterlik duygusunun evsiz bireyin evsizlik sürecindeki karmaşık zorlukların üstesinden gelmede etkili olduğunu belirtmektedir. Öz yeterlik algısı yüksek olan evsiz bireyler kendilerine ait bir konut ve iş aramak için çok daha fazla zaman harcamaktadır. Bu kişiler sığınma evlerini geçici bir istasyon olarak gördüklerinden dolayı barınma merkezlerinde daha az süre kalmakta ve kaldıkları süreyi daha verimli kullanmaktadırlar. Diğer yandan öz yeterliliği daha düşük olan evsiz bireyler ise barınma evlerinde daha fazla kalmak için ek süre arayışına girmekte ve diğer barınma evlerinin imkânlarından yararlanmak için çeşitli yollar aramaktadırlar. Her ne kadar öz yeterliliği yüksek olan evsiz bireylerin olumlu yönde evsizlik sürecinden kurtulacağına yönelik bulgular olsa da konunun yapısal boyutta ortaya çıkan aksaklıklar çerçevesinde belirmesi bireysel çabaların her zaman çözümle sonuçlanmasını engeller niteliktedir. Evsizlikten kurtulma sürecinin sosyo-politik ve ekonomik yanının olması, evsizlik ve işsizliğin sadece bireysel boyutta değerlendirilmesi yönündeki görüşleri kısmi olarak geçersiz kılmaktadır. Düşük ücretli konut stoku, adil gelir dağılımı, ekonomik krizler sonucu işten çıkarmalar ve istihdam alanlarının daralması, tek ebeveynli, özellikle kadın önderliğindeki

ailelerin artması ve yoksulluk içinde yaşamaları evsizlik sorununun gün geçtikçe artmasına zemin hazırlamaktadır.

Ravenhill (2008) de evsizlikten çıkış sürecinin çetrefilli bir dönem olduğu ve belli bir zamanı kapsadığını belirtmektedir. Evsizlikten çıkışı engelleyen birçok problemin var olduğu ve insanların evsizlik sürecinden çıkmalarının ciddi bir uğraş olduğu, barınma ve gıda gibi temel ihtiyaçların veya konuta yerleştirme sürecinin bu işin belli ve kısmi bir yönünü içerdiğini ifade etmektedir. Evsizliğin sonlandırılmasının davranışsal, psikolojik, duygusal pratikleri bulunmaktadır. Evsizlikten kurtulma genç bir evsiz birey için aileye yeniden dönüş hizmetlerini kapsarken, diğer yandan evsizlik sonrası kiracı olarak eve çıkmanın birçok gönüllü destek programları kapsamında maddi destek ve rehabilitasyon hizmetlerini kapsayabilir. Diğer yandan evsiz bireyin evsiz olmadan önceki ev ortamının çok kötü şartlar içermesi onun evsizlik sürecinden çıkmasına engel olabilir. Dolayısıyla evsizliğin sonlanması süreci farklı durumları göz önünde bulundurularak yapılandırılmalıdır. Öncelikle bireyin evsizlikten çıkma niyetinde olması çok önemlidir. Bu durum daha çok evsiz bireylerin evsizlik sürecinde en sıkıntılı süreçlerdeki bilişsel değişimini ifade eder. Evsizlik sürecinde yaşanan travmalar, kaza, ölüm, yaralama gibi durumların yaşanması ve son olarak da evsiz barınaklarında alınan birebir destek ve ilginin evsiz bireyin kendine olan güvenini artırmaktadır. Belirtilen aşamaların evsizlik sürecinin bireyin içinden çıkabileceği bir süreç olduğunun farkına varmasını sağlamak ve evsizlikten çıkış sürecine ait bilişsel süreci değiştirmede etkili olmaktadır.

Diğer yandan evsiz bireylerin ve STK'ların kendi içinde bilinç değişimi içine girmeleri onların ortak hareket etme davranışına yönelik eğilimlerin artmasını sağlamaktadır. STK'ların kendi içinde örgütlenerek siyasi mekanizmaları etkileyebilecek bir güç odağı haline gelebilmesi ve sosyal sermaye tabanlarının geliştirilebilmesi, evsiz bireylerin toplumsal ve siyasal görünürlüğünü artıracaktır. Evsizlik sürecinin bireysel etkilerinin barınma merkezlerinde eğitilmiş meslek elemanlarıyla çözüme kavuşturulması mümkün iken, bireylerin normal hayatın rutinleri çerçevesinde sürdürülebilir bir hayatı idame ettirmeleri daha çok barınak dışı yapısal çözümlerle mümkün görünmektedir.

Evsizlik gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde sebepleri farklı olsa da etkisi artarak devam eden bir sorundur. Az gelişmiş ülkelerde yapısal bir boyut arz eden evsizlik sorunu genellikle yoksulluk ile ilişkilendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise yapısal kaynaklı sebeplerin yanında bireysel düzeyde birçok evsizlik formu görülmektedir. Yapısal sebepler kaynaklı evsizliğin sonlandırılması ülkeler düzeyinde makroekonomi ve sosyal refah uygulamaları kapsamına giren politikalarla çözümlenmeye çalışılırken, bireysel düzeyde beliren evsizlik sürecinin sonlandırılmasında mesleki uygulamalar ön plana çıkmaktadır.

Evsizlik Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bir gecede yapılan sayımlar kapsamında 2023 yılında rekor seviyeye yükselmiş ve evsiz birey sayısı 653.104 kişi olmuştur. Bu rakam 2022'ye göre % 12,1 artış göstermiştir.

Soucy, Janes, Hall (2024) evsizlik durum raporunda ABD'de evsizlikle mücadelede ve evsizliğin sonlandırılmasına yönelik uygulamalar kapsamında müdahale sistemlerinin etkili bir şekilde çalıştığını belirtmektedir. Her yıl daha fazla evsiz bireye barınma hizmeti sağlandığını, ancak ülke çapında uygun fiyatlı konutun yeterli olmamasından dolayı evsizlik krizinin etkilerinin minimum düzeye indirilmesi için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Evsizliğin sonlandırılmasında etkili çözümler arasında görülen;

- Hızlı Yeniden Konutlandırma (Rapid Re-Housing) kapsamında kısa süreli kira yardımı ve hizmetleri sunulmaktadır. Uygulamanın temel amacı kişi düzeyinde belirlenmiş ihtiyaçların ev ortamında organize edilmesidir. Uygulama kapsamında sağlanan hizmetler arasında konut tespiti, kira ve taşınma giderlerinin karşılanması, bireylerin yeniden bir konuta yerleştirilmesi ve vaka düzeyinde hizmetlerin planlanması yer almaktadır.

- Kalıcı Destekleyici Konut (Permanent Supportive Housing), uygun fiyatlı konut hizmetleri ile gönüllü desteklerinin birleştirilmesinden doğan bir uygulama modelidir. Model kapsamında kronik evsiz olan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması, uygun maliyetli konuta sahip olmaları, bağımsız yaşam ve kiracılık becerilerinin oluşturulması, toplum temelli uygulamalar arasında yer alan sağlık, bakım ve istihdam hizmetlerine yönelik erişimin sağlanması yer almaktadır.

- Kriz Müdahale Sistemleri (Crisis Response System), sistemin amacı en hızlı bir biçimde evsiz bireylerin tespit edilmesi, evsizliğin önlenmesi ve konuta erişimin sağlanmasıdır. Belirtilenler kapsamında evsiz kalma riski taşıyan veya evsizlik sürecinde olan bireylerin koordineli bir şekilde acil durum barınaklarına erişiminin sağlanması, önleme çalışmaları ile yoksul hanelerin mevcut konut durumlarını korumaya yönelik hizmetler yer almaktadır (National Alliance To End Homelessness, t.y.).

Amerika Birleşik Devletleri Evsizlikle İlgili Kurumlar Arası Konseyi (USICH)'nin 2022'de hazırlamış olduğu federal plan evsizliği sona erdirmek için etkili ve kalıcı önlemlerin uygulamaya koyulması için hazırlanmış bir rol haritası niteliğindedir. Federal Plan dâhilinde evsizliği sonlandırmak için öncelikler belirlemiştir. Sırasıyla;

- Kronik evsizliği 5 yılda sonlandırmak,

- 5 yıl içinde gaziler içindeki evsizliği önlemek ve sonlandırmak,
- 10 yıl içinde aileler, gençler ve çocukların evsizliğini sonlandırmak,
- Her türlü evsizliği sonlandırmak (USICH, 2022)

Eylem planının hedefi 2025 yılına kadar ABD’de evsizlik oranını %25 oranında düşürmektir. Belirtilen hedefin gerçekleştirilebilmesi için eşitlik, konut ve iş birliği temelinde konut ve destek mekanizmalarının, evsizliğe müdahale ve önleme hizmetlerinin, kanıta dayalı uygulamaların, paydaş yönetiminin geliştirilerek artırılması gerekmektedir (USICH, 2022).

Avrupa Birliği (AB) bölgesinde evsizlik ABD’de olduğu gibi son 10 yıl içinde artmıştır. Gece sayımlarında 700 bin kişinin evsiz olarak hayatına devam ettiği verisine ulaşılmıştır. AB komisyonu evsizliği bir insan hakkı sorunu olarak görmekte ve 2030 yılına kadar bu sorunun çözümlenebilmesi için çaba göstermektedir. Evsizliğin sonlandırılması için AB bölgesinde komisyonun üye devletleri desteklemesi, izleme, fon sağlama ve ulus devletlerin evsizlik strateji planları için konut temelinde çerçeve belirlemelidir. Komisyonun üye devletlerden evsizliğin sonlandırılması için beklentileri arasında, evsizlik alanında sorumlulukların yerine getirilmesi, önleyici uygulamaların yaygınlaştırılması, üye devletlerin iyi uygulamalara yönelik bilgi paylaşımının sağlanması yer almaktadır. Evsizliğin suç olmaktan çıkarılması, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimin eşit olması, profesyonel desteklerle iş gücünün eğitilmesi ve istihdamının sağlanması komisyonun üye devletlerden beklentileri arasındadır. Konut odaklı, uzun vadeli, toplum temelli, bütünleşik ulusal evsizlik stratejilerinin oluşturulması, acil barınaklara erişimin sağlanması, sosyal girişimciliğin artırılması ve aktif katılımı sağlayan aktiviteleri teşvik edilmesi, STK’ların desteklenmesi ve yerel yönetimlerin evsizlere güvenli alanlar sağlama gerektiği de komisyonun üye devletlere tavsiyeleri arasındadır (European Parliament, t.y.).

AB bölgesinde STK olarak hizmet veren ve AB’ye danışmanlık statüsü bulunan, Avrupa’da Evsizlerle Çalışan Ulusal Örgütlerin Federasyonu (Federation of European National Organisations Working with the Homeless-FEANTSA) Avrupa’da evsizlikle mücadele eden ulusal ve bölgesel kuruluşları bir araya getiren bir federasyondur. Federasyonun uygulamaları arasında;

1. Evsizlik ve Konut Dışlama Tipolojisi (ETHOS): Evsizlik tanımlarını ve konut dışlanmasının hangi düzeylerde oluştuğunu belirler. ETHOS, evsizlik düzeylerini,

- Çatısızlık: Barınaksız yaşamak,
- Evsizlik: Geçici barınaklarda kalmak,

- Güvensiz Konut: Barınmanın güvenli ve istikrarlı olmadığı durumlar,
- Yetersiz Konut: Uygunsuz veya aşırı kalabalık konutlarda yaşamak, olarak belirlemiştir (Edgar, 2012, s. 219-225; FEANTSA, 2017).

ETHOS hizmet uygulaması olmamasına karşın, evsizlik yaşayan bireylerin mevcut durumlarını ortaya koyması açısından, hangi evsiz grubuna ne tür hizmetlerin yapılacağına yönelik yol haritası niteliğindedir.

2. Yıllık Raporlar ve Araştırmalar: FEANTSA, evsizlikle ilgili güncel yıllık raporlar yayınlamaktadır. Raporlar, Avrupa genelinde evsiz bireylerin niceliksel verilerinin kayıt altına alınması, niteliksel düzeyde evsizlerin yaşam koşullarının hangi düzeyde olduğunu açıklamaktadır. Yıllık yapılan çalışmalar evsizlikle ilgili verilerin toplanması ve analiz edilmesi konusunda önemli bir kaynak sağlar.

3. Politika Savunuculuğu ve Eğitim: FEANTSA, evsizlikle mücadelede politika önerilerinde bulunur ve uluslararası düzeyde savunuculuk yapar. Ayrıca, üyelerine ve diğer paydaşlara yönelik eğitimler düzenler (FEANTSA, t.y.).

FEANTSA, Avrupa'da evsizliği önlemek amacıyla çeşitli projeler yürütmektedir. Projelerden bazıları belirtildiği gibidir;

- **PIE4 Shelters Projesi (2018-2020):** Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen bu proje, evsizlere yönelik hizmetlerin kapasitesini artırmayı ve psikolojik destek sağlamayı hedefler. Evsizlere yönelik eğitim rehberleri geliştirerek travmaya duyarlı hizmetler sunmayı amaçlar (BMSZKI, e.t.c., 2018).

- **ELASTIC Projesi (2017-2019):** Sosyal hizmet çalışanlarının sosyal dışlanma ve evsizlikle mücadele konusundaki yeterliliklerini geliştirmeyi hedefler. Eğitimlerle sosyal hizmetlerin kalitesini artırarak, zayıf sosyal politikaları olan ülkelerde etkili çözümler sağlamayı amaçlar (FEANT- SA, 2017).

- **PRODEC Projesi:** Belçika, Almanya ve Birleşik Krallık'ta yürütülen bu proje, göçmen evsizlerin sosyal yardımlara erişimini kolaylaştırmayı ve insan hakları ihlallerini önlemeyi hedefler. Ayrıca, göçmenlerin hizmetlerden nasıl yararlanabileceklerine dair meslek profesyonellerini bilgilendirir (FEANTSA, 2017).

- **Ev İçi Şiddetle Mücadelede Konut Sağlayıcıları Dâhil Etme Projesi:** Hollanda'da yürütülen bu proje, konut sağlayıcılarının aile içi şiddete karşı alabilecekleri önlemleri güçlendirmeyi hedefler. Ev içi

şiddeti tespit eden konut sağlayıcılarının bu alandaki rolleri artırılmak istenmektedir (Dutch organization Kadera, 2017).

- **Yaratıcılığı: Yönet! Projesi:** STK'lara proje yazımı ve uygulama becerileri konusunda eğitim verir. Sosyal hizmetlerin kalitesini artırmayı ve sosyal sorunlarla mücadelede etkili stratejiler geliştirmeyi amaçlar (FEANTSA, Diciannove, KEA, Danmar Computers, e.t.c., 2016-2018). Sokak Desteği ve Kamu Sorunları Projesi (2016-2019): Madde bağımlılarının toplumdan dışlanmalarını azaltmayı ve sosyal içerme stratejileri geliştirmeyi hedefler. Kamuoyunu bilinçlendirme ve sosyal hizmetlerle işbirliği yapma konularında çalışmalar yürütülür (Regenboeg Group, t.y.).

- **Bağımsızlığa Hız Verme Projesi (2015-2016):** Gençlik bakım merkezlerinden ayrılan gençlerin evsizlik riskini azaltmayı hedeflemektedir. Gençlere yönelik destek mekanizmaları oluşturarak toplumsal adaptasyonlarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Youth Care Platform, Flemish Agency for Youth Welfare, Knowledge Center Social Europe, 2015).

- **Evsizlikten Çıkma Yolları Projesi (2014-2016):** Macaristan, Polonya, Romanya ve Çek Cumhuriyeti'nde yürütülen bu proje, evsizlerle çalışan meslek personellerinin eğitimini ve yerel uygulamalarda deneyim paylaşımını teşvik eder (BMSZKI, HU, e.t.c., 2015). Uygulama projesi, evsizlik olgusunun karmaşık doğası sebebiyle, evsiz bireylerle çalışmanın farklı beceriler gerektirmesi kapsamında, mesleki uygulamaların niteliğinin artırılmasına katkı sağlayacak niteliktedir.

- **Housing First Kılavuzu:** Evsizlere konut sağlamayı temel hedef olarak belirleyen bir rehberdir. Evsizlikle mücadelede konutun öncelikli olduğunu vurgular ve sosyal entegrasyonu artırmayı hedefler.

- **Avrupa'da Yaşayan Evsiz Mobil Vatandaşlar Ağı (2014-2016):** Mobil AB vatandaşlarının evsizlik durumunu ve hizmetlerden yararlanma oranlarını araştırır. Kayıt ve temsil haklarını güçlendirmek için veri toplama çalışmaları yürütür (FEANTSA, 2017).

Bu projeler, evsizlikle mücadelede çeşitli stratejiler ve hizmetler sunarak Avrupa genelinde evsizliği azaltmayı amaçlamaktadır. AB bölgesinde evsizliğin insan hakları ihlali olarak değerlendirilmesi merkezi idarenin başta yasal olmak üzere, fon sağlama, paydaş yönetimini sağlama, STK ve yerel yönetimleri destekleme gibi birçok uygulamaların hayata geçmesini içermektedir. FEANTSA günümüz Dünyasında evsizlere yönelik uygulamaları ile öncü bir STK olarak mesleki, araştırma, eğitim, yayın, koruyucu, önleyici, iyileştirici hizmetleri ile evsizliğin sonlanmasında etkili çalışmalar yapmaktadır.

1.2. Türkiye’de Evsizliğin Sonlanmasına Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Uygulamaları

Türkiye’de evsizlik alanında yapılan bilimsel çalışmalar ile hali hazırda uygulanmakta olan evsizlik hizmetlerinin evsizliğin sonlandırılmasına yönelik katkıları başlık altında değerlendirilmektedir. Türkiye’de yapılmış olan evsizlik çalışmaları keşfedici çalışmalardır. Akyıldız (2020)’de alan araştırmasından elde ettiği bulgular arasında, evsiz bireylerin evsizliğin sonlanacağına yönelik inançlarını belirlemek amacıyla yöneltmiş olduğu soruya evsiz bireylerin kişilik yapıları ile ilişkili olarak cevap verdiklerini belirlemiştir. Yöneltilen soru kapsamında verilen cevaplar arasında evsiz bireylerin evsizliğin sonlanacağına yönelik güçlü inançları bulunmaktadır. Bu inancın arkasında ise maneviyat, yarına umutla bakma ve olumlu düşünce kalıplarının olduğu görülmektedir. Diğer yandan sokakta geçirilen sürenin uzaması ile evsiz bireylerin evsizlik sürecinden kurtulacağına yönelik algıları da negatif etki oluşturmaktadır. Bu durum evsiz barınaklarını kilit merkez haline getirmekte ve sokakta geçirilen sürenin kısalmasını sağlamaktadır. Bu durum ancak, evsiz barınaklarının, niceliksel yeterliliği ile niteliksel düzeyiyle de ilişkili bir durumdur. Diğer yandan evsiz bireylerin mücadeleci kişiliğe sahip olmaları, iş arama, ruh ve beden sağlığıyla ilgili sağlık kuruluşlarıyla irtibata geçmeleri, farklı evsiz barınaklarının hizmetlerinden yararlanma gibi girişimleri, evsiz bireylerin evsizlik sürecinden kurtulmalarına etki eden faktörlerdir. Evsizlik hizmetlerinde vaka düzeyinde ortaya çıkan sorunların sonuçlanması için çeşitli hizmet sunumlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Evsiz bireyler için evsizlik sürecinin sonlanması bireysel düzeyde farklı kişilik yapıları bağlamında değerlendirmenin yanı sıra, evsizlik hizmetleri içinde temel bir uygulama alanı olan psikolojik destek hizmetleri ve çevresel kaynaklara yönelik farkındalık oluşturulması evsiz bireyin iç ve dış kaynaklar bağlamında içinde bulunduğu ekosistem farkındalığının artırılmasını sağlamada etkili bir yoldur. Kurum yetkilileri ile yapılan görüşmelerde ise evsiz bireylerin eve çıkmasının önündeki engellerin neler olduğu sorusuna yetkililer, ekonomik, mesleki, psikolojik faktörlerin bulunduğunu, bu türden sorunların çözümlenmeden istikrarlı bir ev ortamının sağlanamayacağını belirtmişlerdir.

Bekaroğlu Doğan (2018)’in evsiz bireylere yönelik yapmış olduğu çalışmada katılımcıların evsizlikten kurtulmalarının çözümü olarak barınak hizmetlerinin daha kapsamlı faaliyet alanlarının olması gerektiğini vurgulamaktadır. Araştırmacı, sokakta yaşayan bireylerin farklı düzeyde ortaya çıkan ihtiyaçlarına cevap veren hizmet sunumlarının olması, barınak sonrasında istikrarlı bir hayatın varlığı için çalışma hayatıyla bağlantı içinde olunması gerektiğini, evsiz bireylerin görüşleri kapsamında yer vermiştir.

Aynacı (2024)'ya göre evsizliğin sonlandırılması için aile ilişkilerinin güçlendirilmesi, genç evsizlerin çalışma ile istikrarlı olmasa da bağlantıları, istihdama dâhil olma durumu evsizlikten kurtuluş reçetesi olarak verilmektedir. Gürel (2023)'göre evsizlik sorununun çözümünde barınma ve acil müdahale uygulamalarının yanı sıra kapsamlı yardımlar düzeyinde çeşitli hizmet sunumlarının yapılması gerektiğini belirtmektedir. Belirtilenlerin kapsamını ise ilk yardım hizmetleri, geçiş hizmetleri ve dengeleyici hizmetler olarak özetlemektedir.

Bağcılar (2023)'a göre evsizliğin giderilmesinin öncelikle aktif önleyici politikalar kapsamında ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir. Evsizliğe sebep olan aile içi şiddet, psikolojik sorunlar, madde bağımlılığı gibi etkenlerin koruyucu önleyici hizmetler kapsamında giderilmesi vurgulanmaktadır. Belirtilen kapsamda danışmanlık hizmetleri, istihdam hizmetleri, kira ücretlerine destek uygulamalarının yerel yönetimler tarafından yapılandırılmasının elzem olduğunu, yerel yönetimlerin bu işleri üstlenebilmeleri için de Almanya örneğinden yola çıkarak merkezi-yerel yönetim iş birliğini salık verilmektedir.

Akyıldız (2020)' a göre evsiz bireyler kendilerinden; sağlığına kavuşmak, iş sahibi olmak, aile kurmak, iyi bir insan olmak gibi beklentiler içinde olduğunu belirtmektedir. Evsiz bireylerin çevrelerinden bir beklenti içerisinde değildir, talepleri arasında toplumsal dışlanmanın olmamasını, evsizlere yönelik toplumsal farkındalığın ve gönüllü faaliyetlerin artırılmasını, ön yargılı davranışların terkedilmesi yer almaktadır. Merkezi idareden, mesleki eğitim, farklı evsiz bireylere yönelik barınak hizmetlerinin uygulamaya koyulması, psikolojik destek hizmetlerinin kurumsal bir hizmet haline getirilmesi, istihdama dâhil olma, güvenliklerinin sağlanması, rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanma gibi beklentileri bulunmaktadır. Evsiz bireylerin sosyal destekleri bulunmamaktadır. Var olanlar ise sınırlı ve sürdürülebilir değildir. Evsizlik çok boyutlu müdahale edilmesi gereken farklı bir sosyal sorun olmasının yanı sıra barınmaya odaklanan geçici çözümlerle geçiştirilemeyecek insan hakkı temelli bir sorundur (Erbay, 2013, s. 89). Evsizlik üzerine literatürden çıkan sonuç, evsizliğin farklı boyutlarının olduğu ve tek yönlü uygulamaların evsizliğin sonlandırılmasında etkili bir çözüm olmadığıdır.

Evsizlik sürecinin farklı boyutlarda ortaya çıkması disiplinler arası uygulamaları, kısa, orta ve uzun vade planları, birey, grup ve toplum düzeyindeki sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesini elzem kılmaktadır. Özellikle bireysel çalışmalar kapsamında danışmanlık, madde bağımlılığı tedavisi, hukuki danışmanlık, sosyal yardım, mesleki eğitim, ruh sağlığı hizmetlerinin evsiz bireyler için erişilebilir halde olmasının yanı sıra grup düzeyinde evsiz bireylerin sosyal sermayelerinin

geliştirilebilmesi için aile, yakın akraba, çalışma hayatına dâhil olmaya yönelik çalışmaların yapılması ve var olanların çeşitlendirilerek geliştirilmesi gerekmektedir. Topluluklar düzeyinde belli bir bölgede barınak merkezlerinde kalan evsiz bireylerin evsizlik öncesi, evsizlik süreci ve barınak sonrasındaki yaşamlarına katkı sağlamak amacıyla bilinçlendirilmelerinin sağlanabilmesi için süreç eğitimleri, hak arama faaliyetlerine katılabilmeleri için aktif katılım bağlamında vatandaşlık hakları eğitimi verilmelidir. Organize hareket etme ve farkındalık oluşturmak amacıyla da topluluk organizasyonlarının sağlanarak kendilerine yeter hale gelmeleri sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra akademik çalışmalar içinde gerek halka yönelik evsizlik konusunda farkındalık artırıcı ve gerekse de evsizliğin farklı boyutlarının süreli ve sürekli yayınlarla artırılarak toplum bilinçlenmesi ve bilimsel bilgi tabanı oluşturulması gerekmektedir. Evsizlere yönelik alanyazın dışında farklı düzeylerde yapılan sosyal politika ve hizmet uygulamaları bulunmaktadır.

Düzenlemelerin temelinde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olması yer almaktadır. Sosyal hukuk devleti olma özelliği toplumsal kaynakların kullanımını, hak temelinde erişilebilmesini olanaklı kılar. Belirtilen minvalde bir ülke içinde yaşayan vatandaşların sıkıntılı durumlarında ihtiyaç nispetinde kaynaklara erişilebilmesi, o ülke vatandaşlarının devlet dışı hiçbir mekanizmaya muhtaç kalmamasının yanı sıra sosyal devlet mekanizmalarının da işlevsel olduğu anlamına gelir. Bu durum hak temelli uygulamalarla geçerlidir. Filhakika sosyal hukuk devletinde vatandaşın ihtiyacı yasalar ile garanti altına alındıktan sonra keyfi uygulama niteliğinden çıkar ve devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu fiili bir hizmete dönüşür. Aksi takdirde modern devlet saikleri işlemez ve geleneksel devletin sorun çözücü niteliği keyfi uygulamalarla içeriksizleştirilir.

Türkiye'de evsiz bireylerin görünmezliği, evsizliğin sonlanmasını engeller nitelik taşımaktadır. Türkiye'de merkezi idarenin sunduğu sosyal hizmetlerden yararlanma yaş aralığı 0-18 ile 60 yaş üstüdür. Şiddete uğrayan kadınlar, engelli bireyler belirtilen yaş aralığına dâhil değildir. Diğer yandan evsizlerin hak temelli taleplerinin mevzuatta karşılığını bulamamasının yanı sıra belirli dönemlerde çıkan genelgelerle konunun merkezi hükümet tarafından ele alınması, travmatik durumların ortaya çıkmasını önleyici niteliktedir. Evsizlik olgusunun merkezi otorite tarafından belirtilen düzeyde ele alınması ise evsizlik sorununun birkaç büyük il ile sınırlı olması, toplumun geneline kapsayan bir sorun olmaması, olarak değerlendirilebilir. Merkezi idarenin sorunu genelgelerle çözmeye çalışması, evsizlik alanında temel rol alanını yerel yönetimlere ve STK'lara bırakmıştır. Yerel yönetimler içinde il ve ilçe belediyelerinin kendi inisiyatifleri çerçevesinde oluşturdukları barınak merkezlerinin

sınırlı olması, STK'lara ait barınma merkezlerinin kapasite yetersizliği ve kaynak sorunlarının bulunması, özellikle başta İstanbul olmak üzere Bursa, Ankara, Kocaeli, İzmir, Antalya gibi şehirlerde evsiz sayısının artmasına sebep olmuştur.

Belirtilen bağlam Türkiye'de evsizliğin sonlandırılmasına yönelik çalışmaların bulunmadığını, evsizliği sonlanan bireylere ait vaka örneklerinde ortaya çıkan çözümlerin ise genel evsizlik evrenini sonlandırma yönünde etkisinin olmadığını belirtmek gerekir. "Evsizlere yönelik hak temelli uygulamaların merkezi idare tarafından yasalarla garanti altına alınmaması, evsizlerin toplumun hiçbir nimetinden yararlanamayacağı anlamına mı geliyor?" sorusunun cevaplanması gerekir. Sorun şu; evsiz bireylerin evsizliğinin sonlandırılması ve toplumla yeniden bağlarının kurulması için hazırbulunuşluk düzeyinde olmaları gerekmektedir. Hazırbulunuşluk, dış görünüşü, iletişimi, mesleği, eğitimi, geliri, kaynaklara sahip olmayı ifade eder. Merkezi idarenin istihdam birimleri, mesleki eğitim birimleri bulunmasına rağmen, evsiz birey işsiz kalıyorsa temel sebebi hazırbulunuşluk düzeyinde olmamasıdır. Evsiz bireylerin evsizlik öncesi ve sürecinde yaşadıkları travmalar hazırbulunuşluk seviyesini azaltan etki yapmaktadır. Sağlık sorunları, gelir yoksunluğu, madde bağımlılığı düzeyi azaltan diğer faktörlerdir. Merkezi idare vatandaşların tümünün yararlanacağı birimleri kurmuş olmasına rağmen, evsiz bireylerin olumsuzluklar içinde belirtilen birimlere erişememesi belirtilen düzeyin yetersizliğindedir. Merkezi idarenin evsizlere yönelik spesifik düzenlemesinin olmaması, evsizlik hizmetlerinde Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın öncü olmasına yol açmıştır. STK'ların görevleri nelerdir? Evsizlik alanında gerçekten çözüm üretebilirler mi? Sorularının yanıtlanması gerekmektedir.

STK'lar demokrasi, katılımcı yönetim ve vatandaş katılımı kavramlarını kullanarak, bir sosyal hareket olarak demokrasiyi geliştirmek amacıyla, toplumsal, sosyal, siyasal, ekonomik, çevre, eğitim, kültürel vb. alanlarda faaliyet gösteren, gönüllülük esasına göre çalışan, mal ve insan topluluklarını organize ederek, faaliyet alanları ile ilgili ihtiyaçları giderme hedefinde olan, kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. STK'lar günümüzde neo-liberal politikaların etkisiyle varlığını giderek artırmakta ve önemli bir güç odağı olarak belirmektedir. Devletin asli görevlerini yerine getirmesi yönündeki anlayış, neo-liberal politikaların temelini oluştururken, belirtilen anlayış siyasi idare, devlet dışı kuruluşların güçlenmesini beraberinde getirmiştir.

STK'ların görevleri arasında, katılımcı demokrasinin geliştirilmesini, bireylerin talep ve beklentilerinin yardımlaşma ve dayanışma temelinde yerine getirilmesini sağlamak, rekabetin olumsuz sonuçlarını en aza indirmeye çalışmak ve toplumcu bir anlayışı geliştirmek, sivil dayanışma

kültürünün geliştirilmesini sağlamak, yerel ihtiyaçların karşılanması kapsamında mikro projeler ile yerel ve merkezi politikaları etkileyebilme gücüne sahip olmak, yer almaktadır (Keyman, 2006, ss. 9-13; Güngör, 2002). Diğer yandan STK'ların belirtilen görevleri yerine getirebilmeleri maddi ve beşeri kaynakların varlığını gerekli kılmaktadır. Belirtilen bağlamda da ekonomik yönden desteklenen STK'lar yukarıda belirtilen hedefleri gerçekleştirebilme yeteneğine sahip iken, bu destekten yoksun olan STK'lar ise tecrübesizliğin ve kaynak yetersizliğinin sarmalı içinde faaliyetlerini geliştirememektedir (Talas, 2011, ss. 387-389).

STK'ların varlık sebepleri arasında merkezi idarenin hizmet uygulamalarında eksik kalan boşlukların doldurulması ve yerel düzeyde somut, ilk elden müdahalelerin gerçekleştirilmesi yer almaktadır. STK'ların esnek yapıları bürokratik süreçlerde ortaya çıkan zaman kaybının ortadan kaldırılmasına, farklı düzeylerde ortaya çıkan durumlara göre hizmetlerini çeşitlendirebilmelerine katkı sağlamaktadır. Belirtilen görevlerin yerine getirilmesi profesyonellik ilkesi bağlamında hayata geçirilecek bir durumdur. Türkiye'de evsiz bireylere yönelik genelgeler kapsamında değerlendirilen evsizlik olgusu, sosyal hizmetlerin 18 yaş altı ve 60 yaş üstü bireylere, engellilere yönelik uygulamalarla sınırlı olması, özellikle evsiz bireyler arasında yer alan 18-60 yaş aralığındaki kişilerin mağduriyet yaşamalarına sebep olmaktadır. Mağduriyetin giderilmesinde STK'ların yapmış olduğu hizmetler belirtilen boşluğun doldurulması ve evsiz bireylerin barınma, gıda, elbise ve hijyen gibi birincil ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında önemlidir. Diğer yandan evsiz bireylerin ihtiyaçlarının belirtilen düzeyde karşılanması, evsizlikten kurtulmaya yönelik uygulamaların yetersiz kalması, evsizlere yönelik uygulamaların hak mefhumu dışında, lütuf kapsamında yapılan bir tablonun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Türkiye'de evsizlik alanında yapılan çalışmalar arasında STK'lara ait bulgular arasında Gürel (2023)'de İstanbul ve Bursa'da bulunan STK'lardan örnek vererek, hizmet veren derneklerin evsizlik çözümü için yeterli niteliğe sahip olmamalarına rağmen, acil ihtiyaçların giderilmesinde önem taşıdıklarını belirtmektedir. Ayrıca STK'ların meslek elemanı eksikliğinin, kaynak sıkıntısının, sınırlı hizmet olanaklarının bulunduğunu belirtmektedir. Bursa İlinde faaliyet gösteren Dilruba Derneği ve İstanbul'da faaliyetlerini sürdüren Çorbada Tuzun Olsun Derneği örnekleri sosyal hizmet temelli uygulamaları içeren faaliyetleri sürdürmelerine rağmen, evsiz popülasyonunun yoğunluğu sebebiyle yetersiz kalabilmektedir.

Karaman (2019)'da STK'ların hizmet sunumunda eşitlikçi yaklaşımının yerel yönetim uygulamalarına nazaran alternatif ve önemli bir birim olduklarını vurgulamaktadır. Evsizlere sunulacak

hizmetlerin her bir evsiz bireyin evsizlik sürecinde oluşturduğu yaşam döngüsü düzeyinde STK'ların hizmetlerini yapılandırılmaları gerektiğini belirtmektedir. Belirtilen öneme rağmen, STK hizmetlerinin evsizlere yönelik hizmetlerinin zayıf olduğunu ifade etmektedir. Gümüş (2016)'da kamusal idarenin evsizlere yönelik politika yetersizliğinden, sivil toplumun hayırseverlik eksenli uygulamalarını tesadüfen devam eden evsizlik hizmetleri olarak betimlemektedir. STK'ların evsizlik hizmetlerini, evsizlerin rastlantısal olarak ulaşabildiği hizmetler olarak değerlendirmekte, evsizlerin temel ihtiyaçlarının bile kurumsal düzeyde verilemediğini ifade etmektedir. Bektaş (2014)'de 2007 yılında kurumlar arası iş birliği kapsamında yapılan ulusal eylem planında sivil toplumun önemli bir sacayağını oluşturduğunu, STK'ların desteklenmesi gerektiğini ve toplumsal katılımın evsizlik olgusunun çözümünde sağlanmasının önemli olduğunu vurgulanmaktadır.

Küçük (2014)'de Almanya, İngiltere, İsveç gibi ülkelerde belediyelerin STK'ları destekleyerek evsizlik hizmetlerini yürüttüklerini açıklamaktadır.

Türkiye'de evsizlere hizmet veren STK'ların sınırlı evsiz bireye ve sınırlı hizmet çeşitliliğiyle uygulamalarını yapmaya çalıştığını, evsizlerin farkındalığının ise evsiz ölümleriyle gündeme geldiğini belirtmektedir. Sivil toplum ile merkezi idarenin evsiz bireylere önleyici, tedavi edici, geliştirici hizmet ağı kurmasının evsizliğin sonlanması için elzem olduğu vurgulanmaktadır. Sarışahin (2024)'de sivil toplum kuruluşlarının evsizlik hizmetlerinde merkezi idare uygulamalarına göre daha aktif çalışmalarının bulunduğunu, STK'ların mesleki uygulamalara ağırlık vermesi gerektiğini, sivil toplum ile meslek uzmanlarının işbirliğinin evsizliğin olumsuz etkilerinin azaltılmasında etkili bir yöntem olduğunu belirtmektedir.

Akyıldız (2020)'de STK'lar arasında evsizliğin farklı sorunlarına çözümler üretebilecek kapasiteye sahip kurumsallaşmış hizmetler sağlayacak örgütsel yapılanmalara ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmacı, belirtilen ihtiyacın karşılanabilmesinin kurum yetkililerinin ve görevli gönüllülerinin eğitilmesi gerektiğini belirtir. Kurumlar arası diyalog kapsamında başta valilik olmak üzere, üniversite, yerel yönetim ve STK iş birliğinin sivil toplumun ve kurumsal düzeyde de STK'ların gelişmesine katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Özellikle evsizlik alanında hizmet verecek dernek ve vakıfların yerel ihtiyacı karşılayacak düzeyde, belirlenmiş ihtiyacı uygulamaya aktaracak nitelikte açılış izinlerinin valilik tarafından verilmesi gerektiği, bu türden bir sürecin işletilmesinin ise gereksiz kaynak israfını engelleyecek ve evsiz bireylerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yerel düzeyde katkı sağlayacağını belirtmektedir. Belirtilen hizmet modeli evsizlik hizmetlerinin gıda, barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı

sıra sağlık, eğitim, mesleki rehabilitasyon, kişisel gelişim, psikolojik destek vb. hizmetlerin de kurumsal düzeyde uygulamada yer almasını sağlayacak niteliktedir. Yeter (2018)'de araştırmaya dâhil olan katılımcılardan elde ettiği bulgular kapsamında evsizlere yönelik sosyal hizmet sunumunun çok zor bir faaliyet olduğunu, iyi niyetli başlatılan çabaların uzun soluklu olmadığını ve kurumsallaşmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca evsiz bireylere sosyal yardım düzeyinde yapılan yardımların bireylerin hayatlarında istedik yönde bir değişim sağlamaktan uzak olduğunu, aynı zamanda da bu durumun gönüllü motivasyonunu olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Yeter, araştırmasında STK'ların barınma hizmeti ihtiyacının dışında mesleki ve psiko-sosyal destek hizmetlerinin verildiğini belirtmektedir, ancak Yeter'in durumu olumlu gösterme sürecini kurumsal nitelik taşımayan hizmetler bağlamında değerlendirmek mümkündür. Yeter'in araştırmasını yaptığı dönemde ve daha sonra İstanbul ilinde yapılan araştırmalarda belirtildiği gibi STK'larda görevli meslek elemanlarının istihdam edilmemiş olması veya gönüllü olan meslek elemanlarının yetersiz olması, ihtiyacı karşılama noktasında istenilen etkiyi oluşturamamasına sebep olmaktadır. Araştırmacı, STK'ların toplumsal algı, ekonomik, gönüllü katılımcı ve uzman personel, paydaş kurumlar ve fiziki imkânsızlıklar kapsamında sorunlarının bulunduğunu belirtmektedir.

2. Evsizliğin Sonlandırılmasında Çözüm Nedir?

Evsizliğin sonlandırılması bütüncül yaklaşımla mümkündür. Bütüncül yaklaşım mikro, mezo ve makro düzeyde evsizliğe etki eden süreçlerin belirlenmesi, yeri ve zamanına göre bireyle, gruba ve toplumsal düzeyde düzenlemeleri gerektirir. Belirtilen bağlam ulusal düzeyde sosyal politikaların evsizlik üzerindeki etkilerinin belirlenmesini, konut yatırımları ve destek programlarının evsizliği önlemedeki durumunu, rehabilitasyon ve sosyal entegrasyon programlarının evsiz bireyleri kapsamaması veya yeterliliği düzeyinde evsiz bireylerin ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanmasını, madde bağımlılığı hizmetlerinden faydalanmasını gerektirir. Ekonomik destek ve istihdam alanıyla ilişkili olarak evsizlerin girişimciliğinin desteklenmesine yönelik uygulamaların varlığı, işe yerleştirme programlarının özel olarak desteklenmesi gereken kesimleri, evsizler de bu gruba dâhildir, kapsayıp kapsamadığı, mesleki eğitim kurslarının sürdürülebilir ve güncel istihdam alanında ihtiyaç duyulan iş gücüne yönelik, varlığı ile ilgili bir durumdur. Toplumsal düzeyde toplumun belirli kesimlerinin evsizlerle ilişkisinin düzeyi, sosyal destek ağlarının varlığı, toplumsal ve sosyal inşa mekanizmalarının etki düzeyi belirtilen önleme süreçlerini içerir.

Sosyal politikalar evsizlik alanında hak temelli uygulamaların hukuki düzenlemelerle birlikte hayata geçirilmesi için ilk sırada yer alan önlemler

arasındadır. Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi konutu bireyin kendisinin ve ailesinin refahı, sağlığı için yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkı olarak tanımlamaktadır. Belirtilen tanım konutun maliyet unsuru veya bireysel statü sağlama aracının dışında bireysel bir hak olarak kamu sorumluluğunun yerine getirmesi gereken temel bir söylem olarak görmektedir (Thomas, Hirsch, 2016, ss. 1-41).

Bilimsel araştırmalar, evsizliğin sonlandırılmasında etkili yöntemlerin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu araştırmalar, evsizlik sorununun kökenlerini anlamaya, mevcut politikaların etkinliğini değerlendirmeye ve yeni müdahale yöntemleri önermeye odaklanır. Multidisipliner yaklaşımlar evsizlik uygulamalarının sonuca ulaştırılmasında etkili bir yöntemdir. Türkiye’de evsizlik olgusuna yönelik bilimsel düzeyde yapılan alan çalışmaları sınırlıdır. Toplum seviyesinde evsizlere yönelik bilinç geliştirilememiştir. Evsizlere yönelik hizmet modelleri yetersiz ve sınırlı düzeydedir. Evsizlik evrenine dâhil olan, evsizlikle ilişkili sosyal formlar üzerine yapılan bilimsel düzeydeki saha araştırmaları aynı zamanda kanıt dayalı bir nitelik taşır. Belirtilen nitelik bilimsel araştırmanın evsizliğin farklı boyutlarının aydınlatılmasında ve evsiz bireylere yönelik somut sosyal politika tedbirlerinin alınmasını salık verir. Dolayısıyla evsizliğin sonlandırılması evsizlik evreninin yerel düzeydeki sosyal formları içinde yer alan yaş, cinsiyet, evsizlik süresi, sosyal yardım ve hizmet sunumlarının niteliği, hukuki düzenlemeler, barınma merkezlerinin durumu, toplumsal bakış vb. sınırlarının belirlenmesi gerekir. Belirtilen sınırlar bilimsel veriler çerçevesinde açığa çıkarılır. Belirtilen bağlamda bilimsel araştırmalar evsizlik evreninin belirlenmesi, evsizlik öncesi etmenler, evsizlik süreci ve evsizliğin sonlandırılmasında etkili verilerin elde edilmesinin aracıdır (Akyıldız, 2020, ss. 144-156; Acar, Bozkafa, vd., 2022, ss. 342-343).

Sosyal yardım programlarını evsizlikle mücadelede kriz döneminin geçiştirilmesinde ve toplumsal hayata uyum süreçlerinde ele alınması gereken araç olarak kabul etmek gerekir. Evsizlere yönelik yapılan sosyal yardımları, barınma desteği ve süreç içinde verilen aynı nakdi yardımlar ile evsizlik öncesindeki ve evsizlik sonrası topluma uyum sürecindeki sunulan ihtiyaca göre içeriği değişen destekler olarak görülebilir. Sosyal yardım, belirli bir süreç içinde ve krizin atlatılması için yapılan desteği ifade eder. Sosyal yardımın içeriksel niteliği de bu şekilde oluşturulmalıdır. Daha açık bir ifade ile sosyal yardımlar bireyin yaşamında değişim oluşturabilmek için kullanılan araçlardır. Araç ifadesi kilit ifadedir. Sosyal yardımların amaç haline getirilmesi ise başta bağımlılık, tembellik, yeteneklerin yok olması, bireyin öz saygısını kaybetmesi, damgalama gibi birçok olumsuz durumun yaşanmasına sebep olur. Belirtilen bağlamda “Sosyal yardımın destek mekanizmalarındaki yeri nedir?” sorusu, bireyin yaşamında istendik yönde değişim sağlamak amacıyla oluşturulmuş birey

odaklı sosyal hizmet müdahalelerinde yeri ve zamanına göre kullanılmak üzere geçici olarak yapılan ve araç niteliği taşıyan destekleri ifade eder, olarak cevaplanabilir. Belirtilen düzey sosyal yardımın sosyal hizmet planı kapsamının dışında verilmemesi gerektiğini aksi takdirde değişim aracı niteliğini kaybedeceğine vurgu yapar. Culhane ve Metraux (2008)'de benzer bir şekilde sosyal yardım programlarının evsizlikle mücadelede önemli bir araç olduğunu, sosyal yardımların etkililiğini artırmak için duruma göre sürekli güncellenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Konut politikalarının bir ülkede evsizlik ile ilişkisi bulunmaktadır. Konutların gelir düzeyiyle ilişkili satın alınabilirlik durumları, konut maliyeti ve satın alma gücü ile değerlendirilmesi gereken bir durumken, evsiz bireylerin konuta yerleştirilmesi ve kamu ihtiyacına yönelik yeterli konut stokunun varlığı toplumsal kabul ve yeterli kaynaklarla değerlendirilebilecek bir durumdur. Uygun maliyetli konutların varlığı özellikle yoksul kesimlerin evsizlik sürecine girmesini önlemede etkilidir. Diğer yandan evsiz bireylere yönelik karşılıksız konut edindirme uygulamaları birçok toplum kesimi tarafından adalet mefumu kapsamında eleştiriye uğramaktadır. Tsemberis (2004) ve Tsemberis ve Eisenberg (2000) de belirtilen bağlam evsiz bireyler için geçici konutların ön plana çıkmasını sağlamakta ve Konut Öncelikli Model (Housing First) uygulamasının ara istasyon olma düzeyinde önemi ni farklı bir anlayışla değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Anlayış evsizlere karşılıksız konut sahibi olmak yerine evsiz bireylerin rehabilitasyonlarının yapıldığı ve toplumla bağlarının oluşturulması bağlamında da diğer hizmetlerden yararlanmaya destek olan uygulama niteliği taşımaktadır (Fitzpatrick, Watts, Perry, 2020, ss. 81-90). Riggs, Hoge, vd. (2020)'de düşük maliyetli konut projeleri, evsizlikle mücadelede etkili bir strateji olarak değerlendirilir. Araştırmada, düşük maliyetli konut projelerinin başarı kriterleri ve bu projelerin evsizlikle mücadelede nasıl önemli bir rol oynadığı incelenmiştir. Araştırma, bu projelerin konut erişimini artırarak evsizlik oranlarını düşürdüğünü ortaya koymuştur. Evsiz bireylerin başarılı olabilmeleri için gelir kaynağına, standart yaşam rahatlığına ve hizmetlere erişim kolaylığına sahip olmaları gerekir, aksi takdirde evsizlik sarmalı giderek büyüyen bir mesele haline gelir. Evsiz bireylerin desteklenmesi ve hayata tutunabilmeleri için, sivil toplum, yerel yönetim ve merkezi yönetimin acilen iş birliğine dayalı çalışması gerekir (Delar, 2022, s. 17).

Psiko-Sosyal ve Rehabilitasyon desteği kapsamında ruh sağlığı tedavisi, madde bağımlılığı tedavisi ve rehabilitasyon ve sosyal entegrasyon programları yer almaktadır. Padgett (2020)'ye göre Ruh sağlığı ile evsizlik arasında ilişki bulunmaktadır. Evsizlik süreci evsiz bireyler üzerinde depresyon, travma, intihar ve madde kötüye kullanımı gibi bir dizi olumsuz

sonuca etki etmektedir. Çalışmalar kapsamında evsiz ve kötü yaşam koşulları içinde yaşayan bireylerin yarısından fazlasının travmatik beyin hasarı geçirdiklerini belirtmektedir. Bunun yanı sıra sığınacak bir yerin olmamasının dışında güvenlik görevlilerinin, dışlayıcı tutumlarının evsiz bireylerin birçok duygusal problemin içine girmesine sebep olmaktadır. Evsizliğin psiko-sosyal etkilerini en fazla hisseden kesimler çocuklar ve kadınlardır. Kadınların mahremiyet durumları, çocukların sokakta savunmasız olmaları başta kadın ve çocuklar olmak üzere her bir evsiz bireye psiko-sosyal destek verilmesinin gerek şartıdır. Bunun da temelinde Konut Öncelikli Model uygulaması yatmaktadır. Belirtilen uygulama öncelikle güvenlik duygusunun artırılması, aidiyetin geliştirilmesi ve toplumla olan bağların kurulması için gereklidir.

Evsizliğin başlangıcına ve sonlandırılmasında ruh sağlığı etki etmektedir. Zayıf ruh sağlığına sahip bireylerin hayatında evsizlik kapısının aralanmasının üç temel sebebi vardır: yoksulluk, ilgisizlik ve kişisel kırılmalık. Belirtilen olumsuzlukları taşıyan bireyler çalışma yaşamında istikrar sağlayamamakta, düşük gelirle hayatlarını idame ettirmek zorunda kalmaktadırlar (Kelleci, Aksoy, 2020, ss. 61-66). Belirtilen kişiler daha çok sanrısız düşünmeye sahip olup bu durum bireyin çevresine yönelik iletişim kalitesini bozmaktadır. Bu durum bireylerin aile ve yakın çevresinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Sosyal sermayeden yoksun olan insanlar ise sıkıntılı dönemlerini atlatmada daha çok zorlanırlar. Ruhsal hastalıkların başlangıcı sayılabilecek bu süreçte bireyin direncinde, becerilerini kullanma kapasitesinde gerilemeler meydana gelebilir. Sağlıklı düşünmekte zorlanır ve muhakeme yeteneğinde zayıflama olur. Belirtilen sebepler ruhsal hastalığı olan bireylerin evsiz kalma olasılıklarını artıran faktörler olarak belirlemektedir. Diğer yandan evsizlik süreci de ruhsal rahatsızlıkların ortaya çıkmasını ve artmasını tetikler. Kaygı, korku, depresyon, uykusuzluk ve madde kullanımına sebep olabilir. Ruhsal hastalığı olan evsiz bireyler ile evsiz olmayan ancak ruhsal hastalığı olan bireylerin benzer sorunları bulunmaktadır. Fiziksel güvenlik, eğitim, ulaşım, uygun fiyatlı konut, uygun fiyatlı tıbbi ve dış tedavisi yaşadıkları sorunlardan bazılarıdır. Ayrıldıkları nokta evsizliği deneyimleyen bireylerin öncelikli ihtiyaçlarına, gıda ve barınma, bakım gibi, odaklanmaktadır. Ruhsal hastalığı olan kişiler daha uzun süre evsizlik süreci yaşama riski ile karşı karşıyadır. Ağır ruhsal hastalığı olan bireylerin toplumsal destek olmadan evsizlik sürecinden kurtulmaları zordur. Belirtilen bağlamda topluluk temelli ruh sağlığı hizmetleri önem taşımaktadır. Ruh hastalığına sahip bireylerin güvenli konutlara erişiminin sağlanması, iyileşme yönünde destek sağlanması açısından hayati önem taşımaktadır (homelesshub, t.y.).

Evsizlik ile madde kullanımını arasında çok yönlü bir ilişki vardır. Madde kullanımını evsizliğe sebep olabileceği gibi evsizlik süreci de madde kullanımına sebep olabilir (Doran, Rahai, 2018, ss. 328-333). Madde kullanan veya hem madde kullanıp hem de evsiz olan bireyler toplumdan izole edilirler. Evsizlik öncesi madde kullanmayan bireylerin evsizlik sürecinde madde kullanımına başlamaları sosyal ilişkilerin etkisiyledir. Dolayısıyla maddenin kullanımı makro çevre içinde izolasyona sebep olurken, mikro sosyal çevre içinde ise maddenin kullanımında ve sosyal ilişkilerin ve kabul mekanizmalarının oluşturulmasına sebep olmaktadır (Jurewicz, Padgett, vd.,2022, ss. 573-580). Madde bağımlılığı evsizlik sürecinde ortaya çıkan stresi gidermek amacıyla başlayabilir. Diğer yandan bağımlılık da evsizliğe sebep olabilir. Belirtilen bağlamda madde bağımlısı olan birey tedavi sürecinde evsizlikten kurtulması olanaklı hale gelmekte, diğer yandan evsizlik riski azalmaktadır. Tedavi kilit kavram olarak belirlemektedir. Ancak, tedavi hizmetlerine erişime yönelik bilgi eksikliği ve tedavi hizmetlerinin erişimine yönelik sorunlar evsizlik sürecinin uzamasına sebep olmaktadır. Diğer yandan evsiz bireylerin evsizlik sürecinde ortaya çıkan stres faktörleriyle mücadele etme sürecinde madde kullanmaya başlaması, madde bağımlılığı tedavisinde evsiz bireyin hazırbulunuşluk düzeyinde olmasını da beraberinde getirmektedir. Yeterli sosyal destek mekanizmalarının olmaması, tedaviye yönelik evsiz bireyin motivasyonunun düşük olması, öncelikler arasında barınma ve gıda desteğinin olması, maddeye erişimin kolay olması tedaviye olan hazırbulunuşluk düzeyini azaltmaktadır. Evsiz bireylerin madde bağımlılığının sona erdirilmesi için detoksifikasyon, ayakta ve yatarak tedavi, barınak veya konut destekli tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri, maddeye kolay erişimin engellenmesi gibi hizmet ve önlemlerin uygulamaya koyulması gerekmektedir (American Addiction Centers, t.y.).

Evsiz bireylerin sosyal entegrasyonları kapsamında çeşitli faaliyetler yer almaktadır. Faaliyetlerin niceliksel değerinden ziyade niteliksel yönü evsizlikten çıkışta önem kazanmaktadır. Belirtilen bağlamda hangi sosyal entegrasyon faaliyeti evsizlerin evsizlikten çıkışını en kısa sürede sağlamaktadır? Sorusuna verilecek cevap bireylerin aidiyet hissettikleri ve evsizlik öncesi duruma en yakın veya evsizlik öncesi olumsuz koşulların etkisinden arındırılmış bir ortam hazırlamak olmalıdır. Belirtilen bağlamda Konut Öncelikli Model uygulaması bu amaca hizmet eden etkili bir yoldur. Evsiz bireylerin kendilerini güvende hissettikleri, toplumla istikrarlı ilişkilerin kurulduğu ve evsizlikten çıkışın diğer yöntemlerinin etkili bir şekilde sonuca ulaşmasını sağlayan temel nitelikte olan Konut Öncelikli Model, aynı zamanda kalıcı konutlara geçişin de alt yapısını hazırlamaktadır. Akyıldız (2017)'de belediye uygulamaları kapsamında evsizlere yönelik hizmetlerde eve yerleştirme düzeyinde vaka örneği

Konut Öncelikli Model temel alınarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Evin toplumla olan bağların oluşturulması kapsamında istikrar sağlanması, çalışma, aile, arkadaş ilişkileri, komşuluk ilişkileri, sağlık hizmetlerinden yararlanma, eğitim hizmetlerine erişim, toplumsal statü kazanma gibi süreçlerde istikrarın sağlanmasının temelini oluşturmaktadır.

Kirst, Friestdorf, vd. (2020)'de Konut Öncelikli Model uygulamasının hedefleri arasında iyileşme sürecinin temel bir adımı, evsizlik sürecinde ve ruhsal hastalığı bulunan bireylerin ev sağlanması yoluyla yeniden topluma kazandırılmasının mümkün olduğu belirtilmektedir. Bu model içinde öncelikle belirli bir bölgede çeşitli yerlerde konutlar sağlanır. Konut Öncelikli Model katılımcıları bu konutlarda sosyal ve toplumsal uyuma alt yapı sağlanması için bireylerin seçtikleri mahallelerde bağımsız olarak barınmalarına destek olunur. Bu durum başta aidiyet olmak üzere, ruhsal sorunların düzelmesini, sosyal destek mekanizmalarının yerel yönetimler aracılığıyla aktarımının sağlanmasını, güvenli bir mekânda olmanın fiziksel olarak bütünlüğe yapmış olduğu katkı bağlamında olumlu yönde değişim sağladığı belirtilmektedir. Whong ve Solomon (2007)'de Konut Öncelikli Model uygulamasının bireylerin toplum içinde daha fazla zaman geçirmesini olanaklı hale getirdiğini, sosyal ilişkilerin geliştirilerek, sosyal etkileşimlerin ve sosyal bütünleşmenin sağlandığını, toplumsal aidiyeti geliştirerek, psikolojik doyumu desteklediğini belirtmektedir.

Evsiz bireylere yönelik istihdam desteği mevcut istihdam hizmetlerinin varlığına rağmen sınırlı kalmaktadır. Sınırlılığın temel sebebi evsiz bireylerin önünde bulunan birçok engelin varlığıdır. Engeller arasında, evsiz bireylerin sınırlı erişime sahip olmaları yer almaktadır. Bunun yanı sıra evsiz bireylerin yerleşik bir mekâna sahip olmamaları, iş görüşmelerine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerini olumsuz etkilemektedir. Düşünsel yapı, dış görünüm, iletişim eksikliği, mesleki eğitim ve deneyim yetersizliği, bilgisayara ve internete erişim yokluğu, mülakat veya iş başvurusu için ulaşım sorunları, kimlik edinme ve finansal kuruluşlara erişimdeki sorunlar, iş yeri mesai saatleri ile barınak merkezi yemek öğünleri arasında oluşan çakışmalar da diğer engeller arasındadır (homelesshub, t.y.).

Evsiz bireylerin çoğu istihdam hizmetlerine katılmak istemektedir. Evsiz bireylerin istihdam alanına dâhil edilmeleri onların potansiyel güçlerinin harekete geçirilmesini de beraberinde getirir. Evsiz bireyleri istihdama dâhil etmek önemli sosyal politika uygulamalarının amaçlarından biridir. Doğru istihdam programlarının oluşturulması evsiz bireylerin istihdam alanında istikrarlı bir şekilde kalmasına katkı sağlamaktadır. Evsizlere yönelik doğru istihdam politikaları ise evsiz bireylerin bulunduğu yerden başlayan politikalar ve birbiri içine geçmiş planların hazırlanmasını gerektirmektedir. Planların başlangıç

noktası ise evsiz bireylerin güçlü yönlerinin keşfedildiği ve ilerleme ve olumlu değişimi sağlamaya yönelik olmalıdır. Evsizlerin istihdama dâhil edilmesini sağlamaya yönelik çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Uygulamalar arasında;

- **Geçiş Dönemi İşleri (Transitional Jobs):** Bireylerin işsizlik ve istikrarsız istihdam biçimlerinden, kalıcı istihdama geçişini sağlamaya yardımcı olan hizmetleri içermektedir. Belirtilen hizmetteki amaç, beceri, eğitim ve deneyim eksiklikleri giderilerek bireylerin kalıcı istihdama dâhil olmalarını sağlamaktır (A Glossary of HR Terminology, t.y: What Is Transitional Employment?).

- **Destekli İstihdam (Supported Employment):** Bireylerin iş gücü piyasalarında daha kalıcı hale gelmelerini sağlamaya yönelik destekleyici hizmetleri kapsamaktadır. Bunlar arasında, iş yerleştirme, iş oryantasyonu, rehberlik ve yardım, iş koçluğu, iş yerinde destek, kariyer danışmanlığı, beceri geliştirme yer almaktadır (base, t.y: What is Supported Employment).

- **Bireyselleştirilmiş Yerleştirme Desteği (Individualized Placement Support):** Kişiye özel istihdam hizmetlerini kapsamaktadır. Uygulama iş bulma süreci ve iş hayatında kalıcı istihdamın artırılmasına yönelik hizmetleri içermektedir (Samhsa, t.y: IPS).

- **Alternatif İstihdam (Alternative Staffing):** Geleneksel iş bulma süreçlerinin dışında farklı çözüm yollarıyla bireylerin istihdam edilmelerine yönelik çözümler üretir. Geçici iş gücü, esnek çalışma uygulamalarında istihdam edilme, özel iş gücü seçme ve eğitme hizmetlerini kapsamaktadır.

- **Özelleştirilmiş İstihdam (Customized Employment):** Bireysel ihtiyaç, hedef ve beceriler doğrultusunda oluşturulmuş iş fırsatlarını kapsamaktadır. Bu istihdam modelinde her bireyin üstün ve farklı yönlerinin olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bireylerin kariyer hedefleri doğrultusunda işe yerleştirme desteği yapılmaktadır (U.S.Department of Labor, t.y: Customized Employment).

- **Bağlamsallaştırılmış Temel Yetişkin Eğitimi (Contextualized Basic Adult Education):** Her bireyin mikro sosyal çevresine uyumlu istihdama dayalı eğitim uygulamasıdır. Programın amacı yetişkin bireylerin, yaşam koşulları, iş durumları veya sosyal bağlarıyla istihdam hizmetinin uyumlaştırılmasıdır. Böylelikle öğrenme süreçleri daha etkili ve kolay hale gelmektedir (ProLiteracy Research, 2020).

- **Yetişkin Eğitimi Köprü Programları (Adult Education Bridge Programs):** Yetişkin bireylerin eğitim seviyelerinin artırılmasını, daha ileri eğitim veya istihdam fırsatlarına geçiş yapmalarını sağlayan

destekleyici, geçiş odaklı programlardır. Temel eğitim, mesleki beceri geliştirme, akademik hazırlık uygulamalarını içermektedir (Alamprese, Cheng, 2021: 6-37).

- Sektör Bazlı Eğitim (Sector-Based Training): Belirli bir sektör veya meslek için gerekli olan bilgi ve becerilerin geliştirilmesine odaklanan bir programdır. İş gücü analizleri kapsamında sektörel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik mesleki eğitimleri içermektedir (Dunlap, Rynell, vd., 2012).

- İstihdam hizmetleri kapsamında, katılımcıların güçlü ve zayıf yönleri değerlendirmeye tabi tutulmakta, katılımcılar uyum programlarına dâhil edilmektedir. Hizmetlerin içeriğinde işe hazır olma ve yaşam becerileri eğitimi, istihdam hizmetlerinin koordinasyonu ve evsiz bireylerin istihdama dâhil olmasını engelleyecek sorunların aşılması için vaka yönetimi kapsamında süreci ilerletmek, geçiş işi kapsamında, kalıcı bir işe yerleştirilmeden önce iş başı eğitimlerinin alınması ve ücret transferinin oluşturulması sağlanmaktadır. Katılımcılara desteksiz toplum hizmetleri kapsamında açık iş pozisyonlarına başvurmaları, kalıcı ve nitelik artırıcı mesleki eğitim programlarına katılmaları için bilgilendirme, danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Ayrıca madde bağımlılığı ile ruhsal hastalığı olan evsiz bireylere tedavi, istihdam odaklı işe yerleştirme süreçleri uygulamalar arasındadır (Dunlap, Rynell, Young, Warland, Brown, 2012, ss. 2-12).

3. Sonuç ve Öneriler

Dünyada ve Türkiye’de yapılan araştırma ve uygulamalar değerlendirildiğinde evsizliğin sonlandırılmasına yönelik ulaşılan sonuçlar arasında paralellik bulunmaktadır. Özellikle nitel araştırma yöntemi kapsamında yapılan fenomenolojik araştırmalar evsizliğin anlamını belirlemede ve evsizlerin, evsizliğin sonlanması için çözüme yönelik algılarını ortaya koymasından bakımından sosyal politikaları etkileyici nitelik taşımaktadır. Belirtilen bağlamda evsizliğin sonlanmasına yönelik spesifik çalışmalar ile evsizliğin anlamsal boyutuna ait değerlendirmeler birbiriyle benzer sonuçlar doğurmaktadır.

Türkiye’de bazı STK’lar ve yerel yönetimler evsizlere yönelik eve yerleştirme hizmeti sunmaktadır. Benzer sonuçlar üzerinden yapılan değerlendirmelere göre, Türkiye’de evsizlik hizmet modelleri içinde bulunan bu ev tipi hizmet uygulamalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Konut edinmek bireylerin toplumla olan bağlarını sağlama bakımından evsizlere sunulacak hizmetler arasında ilk sırada yer almalı, var olan ev tipi hizmetler ise geliştirilmelidir. Evsizlik hizmetlerinde ve evsizliğin sonlandırılmasında Basamak Modeli ve Konut Öncelikli Model uygulaması literatürde birbirinin alternatifi gibi sunulmasına karşın, her iki modelin de nihai hedefi acil yardımları, eve geçiş hizmetlerini

ve uyumlaştırma hizmetlerini kapsamaludur. Belirtilen bağlamda hizmet içeriği her iki durumda da sorun çözücü nitelikte organize edildiğinde evsizliğin sonlanması her iki uygulama modeli içinde de mümkündür.

Evsizlerin evsizlikten kurtulma yollarına dair değerlendirmelerde öne çıkan bir diğer husus, yerel yönetimlerin sivil dayanışmayı sağlaması, örgütlemesi ve desteklemesi gerektirir. Yerel yönetimlerin koruyucu-önleyici sosyal hizmetleri yerel düzeyde uygulaması, evsiz kalma riski yüksek olan gruplara yönelik uygulamalarla evsizliğe geçişi önleyici nitelik taşıyacaktır. Diğer yandan evsiz bireylerin evsizlik sürecinde barınma ihtiyacını karşılayacak fiziksel mekânların oluşturulması ve başta psikolojik destek, danışmanlık hizmetleri, istihdam hizmetleri, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri gibi destekleri sağlaması ilçe düzeyinde evsizliğin sonlandırılması bağlamında katkı sağlayacaktır.

Sosyal yardımların sosyal hizmet uygulama aracı olduğu unutulmamalı, sosyal hizmet uygulamasına araç olarak dâhil olmayan sosyal yardım desteği yapılmamalıdır. Bireylerin hayatında olumlu değişim sağlamanın temeli planlı sosyal hizmet uygulamalarıdır. Sosyal hizmet uygulaması belirtilen bağlamda mevcut durumu idare eden, öteleyen değil, sorun çözücü niteliktedir. Sokakta geçirilen sürenin azlığı ile evsizliğin sona ermesi arasındaki pozitif yönlü ilişki koruyucu önleyici sosyal hizmetlerin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Evsizlik sürecinin en kısa sürede sonlandırılması, evsizlik hizmetleri içinde yer alan sağlık ve madde bağımlılığı hizmetlerine, sosyal destek ile mesleki ve ailevi ilişkilerin düzenlenmesine yönelik hizmetlere erişim ile bağlantılıdır. Ruh sağlığı hizmetlerinin artırılması evsiz bireylerin sosyal ilişkilerini ve gelecek beklentilerinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Bireylerin güçlü yönlerinden hareketle yeteneklerinin artırılmasına yönelik eğitim programlarına katılmaları sağlanmalıdır.

Evsizlerin geleceğe umutla bakabilmeleri için mevcut ekosisteme ait fırsatların farkındalığı sağlanmalıdır. Ayrıca geleceğe umutla bakmak, evsiz bireyin kendine olan güveni ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesiyle sağlanabilecek bir durumdur. Kişinin evsizliğin sonlanacağına yönelik inancı önemli ve temel motivasyon kaynağıdır. Kaynağın harekete geçirilmesi güçlendirme temelinde yapılacak sosyal hizmet müdahaleleriyle mümkündür. Birey odaklı görüşmeler sonucunda her bir vakanın ihtiyacına göre yapılan tespitler başta psiko-sosyal destek olmak üzere, mesleki, eğitsel, ekonomik destekleri içeren çözümler ile değişim sağlanmalıdır.

Evsizlikten kurtuluş her bir evsiz bireyin hayat hikâyesinde yer alan süreçlerle ilişkilidir. Dolayısıyla evsizlik öncesi koruyucu hizmet ve politikalar ile evsizlik sürecindeki birey düzeyinde yapılandırılmış

hizmetler ve evsizlik sonrası destek hizmetleri bağlamında yapılan uygulamalar evsizliğin sonlandırılmasında etkili uygulamalardır.

STK'lar Türkiye'de evsizlik hizmetlerinde öncü örgütsel yapılar arasındadır. Buna rağmen STK'ların hizmet sunumlarının acil ihtiyaç ve barınma düzeyinde kalması evsizlik gibi girift bir sorunun çözümlenmesinde yetersiz kalmalarına sebep olmaktadır. STK'ların özellikle İstanbul'da yer alanların kendi içinde koordine hareket etmeleri ve görev paylaşımı yapmaları gerekmektedir. Mukayeseli üstünlükler çerçevesinde her bir STK'nın görev alanı belirlenmelidir. Belirtilen başlangıç noktası mükerrer yardımların yapılmasının önlenmesi ve kaynakların etkili kullanılması için önemlidir.

STK'lar içinde evsizlik konusunda deneyimli, evsiz bireylerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak için hizmet sunan birimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Evsizlerin psikolojik destek, barınma, danışmanlık, gönüllü eğitimi, evsizlerin eğitimi, gıda, istihdam gibi ihtiyaçları, kamu otoritesi tarafından desteklenecek STK'lar aracılığıyla sağlanmalıdır. Belirtilen işlerin yapılabilmesi için evsizlerde sivil örgütlenme kanallarının geliştirilmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması gerekmektedir. Aynı bölgede hizmet sunumunda yetersiz kalındığında yerel yönetim desteği alınmalıdır.

Kaynakça

- A Glossary of HR Terminology (t.y.). What Is Transitional Employment? 15.11.2024 tarihinde <https://www.bamboohr.com/resources/hr-glossary/transitional-employment> adresinden erişildi.
- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. ve Yaman, Ö.M. (2022). Evsizliğin nedenleri ve deneyimleri üzerine nitel bir araştırma: Beyoğlu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 339-358. DOI: 10.33417/tsh.986870.
- Akyıldız (2020). Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet İhtiyacının Ekosistem Yaklaşımı Bağlamında Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. Doktora Tezi. Yalova Üniversitesi SBE.
- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Evsizlik ve Uygulamaları, Lefke Avrupa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Cilt:9, Sayı:1, ss:67-91.
- Akyıldız, Y. ve Güngör, F. (2021). Research & Reviews in Social, Human and Administrative Sciences. Ed. İ. Ertekin, O. Diker, E. Ural. The Role of Homeless Shelters in Homeless Individuals’ Social Life: Istanbul Sample. Gece Kitaplığı.
- Alamprese, J., Cheng, I.F. (2021). Compendium of Innovative Practices: Adult Education Bridge Programs and Integrated Education and Training (IET) Programs. 15.11.2024 tarihinde <https://lincs.ed.gov/sites/default/files/compendium-of-innovative-practices-ae-bridge-iet-programs.pdf> adresinden erişildi.
- American Addiction Centers (t.y.). Substance Abuse and Homelessness: Statistics and Rehab Treatment. 05.08.2024 tarihinde <https://americanaddictioncenters.org/rehab-guide/homeless> adresinden erişim sağlandı.
- Aynacı, C. (2024). Hak Temelli Sosyal Hizmet Ekseninde Evsizlerin Psiko-Sosyal Problemleri ve Çözüm Stratejileri. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, SBE.
- Bağcılar, B. (2023). Türkiye’de Evsizlikle Mücadelede Sosyal Devletin Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE.
- Base (t.y.). What is Supported Employment. 15.11.2024 tarihinde <https://www.base-uk.org/what-supported-employment-0#:~:text=Supported%20Employment%20is%20a%20way,move%20towards%20and%20into%20work> adresinden erişildi.
- Bekaroğlu-Doğan, Y. (2018). Küreselleşen İstanbul’da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi: Beyoğlu Örneği. Doktora Tezi. Yalova Üniversitesi SBE.

- Bektaş, A. (2014). Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Politikalar: Hükümlü Evsizlere İlişkin Bir Araştırma. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- BMSZKI, CVFE, FEANTSA, Safe Ireland, fio PSD, dePaul (2018). PIE4shelters Making Shelters Psychologically- and Trauma-Informed, 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/project/2018/02/01/pie4shelters-making-shelters-psychologically-and-trauma-informed?bcParent=418> adresinden erişim sağlandı.
- BMSZKI, HU, SAD, PL, RO, FEANTSA (2014). Ways out of Homelessness, 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/project/2014/08/31/ways-out-of-homelessness?bcParent=418> adresinden erişim sağlandı.
- Committee to End Homelessness in King County. (t.y.). Causes of homelessness. CEHKC. 12 Eylül 2024 tarihinde <http://www.cehkc.org/causes.html> adresinden erişildi.
- Crane, M. & Warnes, A. (2007). The outcomes of rehousing older homeless people: A longitudinal study. *Ageing and Society* 27(06):891 – 918. DOI:10.1017/S0144686X07006319.
- Culhane, D. P.&Metraux, S. (2008). Rearranging the Deck Chairs or Reallocating the Lifeboats?: Homelessness Assistance and Its Alternatives. 111-121. Retrieved fromhttp://repository.upenn.edu/spp_papers/117
- Dellar, A. (2022). The Risks and Costs of Homelessness. <https://xantura.com/wpcontent/uploads/2022/11/The-Risks-and-Costs-of-Homelessness.pdf>. Erişim tarihi: 01.08.2024.
- Doran KM, Rahai N.&Mc Cormack RP, vd. (2018). Substance use and homelessness among emergency department patients. *Drug Alcohol Depend.* ss.: 328–333.
- Dunlap, N., Rynell, A., Young, M., Warland, C. & Brown, E. (2012). Employment Program Models for People Experiencing Homelessness: Different approaches to program structure 8.08.2024 tarihinde <https://nationalinitiatives.issueab.org/resources/16921/16921.pdf> adresinden erişim sağlandı.
- Dunlap, N., Rynell, A., Young, M., Warland, C., Brown, E. (2012). Employment Program Models for People Experiencing Homelessness: Different approaches to program structure. 15.11.2024 tarihinde <https://nationalinitiatives.issueab.org/resources/16921/16921.pdf> adresinden erişildi.
- Dutch organization Kadera (2017). Safe at Home. 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/project/2017/01/01/safe-at-home> adresinden erişim sağlandı.

- Edgar, B. (2012). The ETHOS Definition and Classification of Homelessness and Housing Exclusion. European Housing Research, UK. European Journal of Homelessness. Volume 6, No. 2.
- Epel, E., Bandura, A.& Zimbardo, P. (1999). Escaping Homelessness: The Influences of Self-Efficacy and Time Perspective on Coping With Homelessness, Journal of Applied Social Psychology, 1999, 29, 3, pp. 575-596.
- Erbay, E. (2013). Evsizler, Sokakların Görünmeyen Yüzleri, SABEV.
- European Parliament. (t.y.). European Parliament. European Parliament. 12 Eylül 2024 tarihinde <https://www.europarl.europa.eu/portal> adresinden erişildi.
- FEANTSA (2015). Accelerate to Independence: 'After Care Guarantee' in Youth Care via Personal Budget. 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/project/2015/01/01/accelerate-to-independence-after-care-guarantee-in-youth-care-via-personal-budget?bcParent=418> adresinden erişildi.
- FEANTSA (2017). 2017 Annual Report. https://www.feantsa.org/download/fea-005-18-annual-report_ok-1229423202942213053.pdf. Erişim tarihi:12.09.2024.
- FEANTSA (2017). ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion, 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion> adresinden erişim sağlandı.
- FEANTSA (2017). PRODEC - Protecting the Rights of Destitute mobile EU Citizens, 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/project/2022/04/22/prodec-protecting-the-rights-of-destitute-mobile-eu-citizens-2017-to-2023?bcParent=418> adresinden erişim sağlandı.
- FEANTSA (t.y.). Working Together to End Homelessness in Europe. 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/activities/projects> adresinden erişildi.
- FEANTSA, Diciannove, KEA, Danmar Computers, e.t.c. (2016-2018). Generativity: manage it!. 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/project/2016/10/10/generativity-manage-it?bcParent=418>. Adresinden erişim sağlandı.
- Fitzpatrick, S., Watts, B., Perry, J. (2020). Homelessness, housing needs and lettings 04.08.2024 tarihinde <https://www.ukhousingreview.org.uk/ukhr20/commentaries-pdf/UKHR-2020-Commentary-Ch5.pdf> adresinden erişim sağlandı.
- Gümüş, G. (2016). Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

- Güngör, F. (2002). Yıldızı Yeni Parlayan Bir Sektör: Sivil Toplum Kuruluşları. TGTV Bülteni, <https://osmanli.org.tr/yildizi-yeni-parlayan-bir-sektor-sivil-toplum-kuruluslari/>
- Gürel, M. (2023). Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet Çalışmaları: Bursa Örneği. Doktora Tezi. İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Homelesshub (t.y.). Education, Training & Employment, 13.09.2024 tarihinde <https://homelesshub.ca/collection/homelessness-101/education-training-employment/> adresinden erişim sağlandı.
- Homelesshub (t.y.). Mental Healty, 08.08.2024 tarihinde <https://www.homelesshub.ca/about-homelessness/topics/mental-health> adresinden erişim sağlandı.
- Jurewicz, A. & Padgett, D. etc. (2022). Social Relationships, Homelessness, and Substance Use Among Emergency Department Patients. *Subst Abus.* 43(1): 573–580. doi:10.1080/08897077.2021.1975869.
- Karaman, F. (2019). Sosyal Dışlanma Bağlamında Evsizlik: İstanbul Örneği.
- Kelleci, M. ve Aksoy, A. (2020). Dezavantajlı Gruplar İçinde Yer Alan Evsizlerin Ruh Sağlığı ve Başetme Stratejileri, “Dezavantajlı Gruplar ve Ruh Sağlığı” Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Keyman, F. (2006). Türkiye’de Sivil Toplumun Görünümü: İmkansızlıklar İçinde Bir Hava. STGM, Ankara. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-08/turkiyede-sivil-toplumun-seruveni.pdf> adresinden erişim sağlandı.
- Kirkpatrick, H.& Byrne, C. (2009). A narrative inquiry: moving on from homelessness for individuals with a major mental illness. *J Psychiatr Ment Health Nurs.* 16(1):68-75. doi: 10.1111/j.1365-2850.2008.01331.x.
- Kirst, M.&Friestdorf, R., etc. (2020). Patterns and effects of social integration on housing stability, mental health and substance use outcomes among participants in a randomized controlled Housing First trial. *Social Science&Medicine*, Volume 265, November 2020, 113481.
- Küçük, M. (2014). Kent Yoksulluğu Ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi
- National Alliance To End Homelessness. (t.y.). Crisis Response. National Alliance to End Homelessness. 12 Eylül 2024 tarihinde <https://endhomelessness.org/ending-homelessness/solutions/crisis-response/> adresinden erişildi.
- Padgett K. D. (2020). Homelessness, housing instability and mental health: making the connections. *BJPsych Bull.* 2020 Oct; 44(5): 197–201. doi: 10.1192/bjb.2020.49

- Patterson, A.&Tweed, R. (2009). Escaping Homelessness: Anticipated And Perceived Facilitators. *Journal Of Community Psychology*, Vol. 37, No. 7, 846–858. Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com). & 2009 Wiley Periodicals, Inc. DOI: 10.1002/jcop.20335.
- ProLiteracy Research (September, 2020). Contextualizing Adult Education: Learning from Six Decades of Experience and Research. 15.11.2024 tarihinde https://www.proliteracy.org/wp-content/uploads/2023/07/2020-09_PL-Research-Brief-4_Contextualizing.pdf adresinden erişildi.
- Ravenhill, M. (2008), *The Culture of Homelessness*, UK: Gower House. Ashgate Publishing.
- Regenboeg Group (t.y.). Street Support and Public Nuisance, 12.09.2024 tarihinde <https://www.feantsa.org/en/project/2016/09/01/street-support?bcParent=418> adresinden erişim sağlandı.
- Riggs KR, Hoge AE, DeRussy AJ, Montgomery AE, Holmes SK, Austin EL, Pollio DE, Kim YI, Varley AL, Gelberg L, Gabrielian SE, Blosnich JR, Merlin J, Gundlapalli AV, Jones AL, Gordon AJ, & Kertesz SG (2020). Prevalence of and risk factors associated with nonfatal overdose among Veterans who have experienced homelessness. *JAMA Network Open*, 3(3), e201190. 10.1001/jamanetworkopen.2020.1190.
- SAMHSA (t.y.). Individual Placement and Support (IPS) Supported Employment for People Experiencing Homelessness. 15.11.2024 tarihinde <https://soarworks.samhsa.gov/article/individual-placement-and-support-ips-supported-employment-for-people-experiencing> adresinden erişildi.
- Sarışahin, S. (2024). *Evsiz Bireylerde Okupasyonel Adalet, Aktivite Performansı Ve Yaşam Kalitesinin İncelenmesi*. Biruni Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Soucy, D., Janes, m. & Hall, A. (2024). *State of Homelessness: 2024 Edition*. <https://endhomelessness.org/homelessness-in-america/homelessness-statistics/state-of-homelessness/>. Erişim tarihi: 11.09.2024.
- Stergiopoulos, V., Dewa, C., Rouleau, K., Yoder, S. & Chau, N. (2008). Collaborative Mental Health Care for the Homeless: The Role of Psychiatry in Positive Housing and Mental Health Outcomes. *Can J Psychiatry* 2008;53(1):61–67.
- Talas, M. (2011). “Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye Perspektifi”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 29, ss. 387-01.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2024, 5 Eylül). Homelessness: Definition, Scope, & Causes. Britannica. 12 Eylül 2024 tarihinde <https://www.britannica.com/topic/homelessness> adresinden erişildi.

- Thomas, H. & Hirsch, A. (2016). Sum-Of-Us-Progressive-Style-Guide 31.07.2024 tarihinde <https://www.talbot-heindl.com/wp-content/uploads/2019/05/Sum-Of-Us-Progressive-Style-Guide.pdf> adresinden erişildi.
- Tsemberis, S. & Eisenberg, R. F. (2000). Supported Housing for Street-dwelling Homeless Individuals with Psychiatric Disabilities. *Psychiatric Services*. (51). 487-493. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.51.4.487>.
- Tsemberis, S. (2004). Housing First Approach. D. Levinson (ed.). *Encyclopedia of Homelessness* in (277-281). London: Sage Publication.
- U.S. Department Of Labor (t.y.). Customized Employment. 15.11.2024 tarihinde <https://www.dol.gov/agencies/odep/program-areas/customized-employment> adresinden erişildi.
- United Nations. (t.y.). United Nations. United Nations. 11 Eylül 2024 tarihinde <https://www.un.org/en/> adresinden erişildi.
- USICH (2022). ALL IN: The Federal Strategic Plan to Prevent and End Homelessness. https://www.usich.gov/sites/default/files/document/All_In.pdf. 11.09.2024 tarihinde adresinden erişildi.
- Wagner, B.& Gilman B., j. (2015). *Confronting Homelessness: Poverty, Politics, and the Failure of Social Policy*. Lynne Rienner Publishers website, www.rienner.com.
- Wong, I. & Solomon, L. (2007). Group and Organizational Involvement Among Persons with Psychiatric Disabilities in Supported Housing. *Journal of Behavioral Health Services & Research*, 2007. ss. 151-164, National Council for Community Behavioral Healthcare.
- Yeter, A. (2018). Sivil Toplum Kuruluşlarının Evsizlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 8 Sayı: 17.

Bölüm 2

KADIN YOĞUN MESLEKLERDE CAM ASANSÖR: SOSYAL HİZMET ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

*Emine ATAMAN*¹

*Şeniz ASLAN*²

1 Öğr. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Borçka Acarlar MYO, Sosyal Hizmetler Programı
emineataman08@mail.com, ORCID: 0000-0002-6057-7499

2 Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet
Bölümü, senizbayir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0444-1335

GİRİŞ

Toplumda hâlâ geçerli olan geleneksel cinsiyet temelli rol modelleri çocuklara ebeveynler, akrabalar, sosyal çevre ve birçok kurum tarafından verilmektedir. Cinsiyete özgü rol modellemeleri sosyalleşme yoluyla aktarılmakta ve zamanla içselleştirilmektedir. Çocukluktan itibaren sosyalleşme yoluyla edinilen roller ve kadın ve erkek arasındaki toplumsal ayırım, iş hayatına da yansımış ve bu durum bazı mesleklerin kadın yoğun, bazılarının ise erkek yoğun olması gibi bir sonuç doğurmuştur. Ancak zaman içerisinde bu ayırım yıkılmaya erkek yoğun mesleklere kadın, kadın yoğun mesleklerde ise erkek çalışanların yönelmesi ve yer alması gerçekleşmiştir.

Çalışma yaşamında liderlik pozisyonları sadece mali açıdan değil ayrıca otorite, güç, prestij ve sorumluluk temel hususlarını da içermektedir. Toplumsal cinsiyet konusunun oldukça karmaşık bir konu olmasının yanı sıra kadın ve erkeklerin bu durumdan çok farklı etkilendiği bilinmektedir. Erkekler aynı niteliklere sahip olsalar bile liderlik pozisyonu almak için kadınlardan daha iyi fırsatlara sahiptirler. Özellikle cam tavan metaforuyla bakıldığında söz konusu ayırımın hem genel olarak hem de erkek egemen sektörlerde kadınların daha yüksek yönetim kademelerine ilerlemesini zorlaştırdığı görülmektedir.

Literatürde kadınların mesleklerde belli bir yere kadar yükselip ötesine geçememeleri, bir meslek içerisinde yükseldikçe kadın sayısının azalması “cam tavan sendromu” olarak ifade edilmektedir. Bunun tam tersi ise kadın yoğun sektörlerdeki birçok erkeğin liderlik pozisyonlarına veya daha yüksek pozisyonlara daha hızlı ulaşması cam asansör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın odak noktası, profesyonel dünyada kadın ve erkeklere yönelik eşit olmayan muameledir.

Çalışmaya öncelikle cam asansör kavramının açıklanmasıyla başlanmış, sonrasında bu durumu ortaya çıkaran etkenler ele alınmış ve nasıl görünür olduğu işlenmiştir. Kadın yoğun alanlardan bakım veren mesleklere genel olarak değinilmiş ve çalışma, konunun sosyal hizmet bağlamıyla ele alınmasıyla sonlandırılmıştır.

CAM ASANSÖR KAVRAMI

Cam asansör kavramı, geleneksel olarak kadın mesleklerinde çalışan birçok erkeğin (hemşireler, öğretmenler, anaokulu öğretmenleri, kütüphaneciler, sosyal hizmet uzmanları) objektif kariyer başarısı açısından kadınlara göre avantajlara sahip olduğu olgusuna ilişkin bir metaforu tanımlamaktadır. Cam asansör ayrıca erkeklerin hiyerarşide daha hızlı yönetici pozisyona geçmesi veya daha fazla para kazanması

anlamını da kapsamaktadır (Williams, 1992, s. 253). Bilindiği gibi hemşireler, öğretmenler, sosyal hizmet uzmanları, eğitimciler ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yürütülen mesleklerdir. Özellikle hemşirelik veya eğitim sektöründe erkeklere nadiren rastlanırken geleneksel kadın mesleği olarak adlandırılan bir mesleği erkekler üstlendiklerinde genellikle hiyerarşide daha hızlı yükselmekte veya daha fazla para kazanmaktadırlar. Cam asansör kavramı tıpkı “cam tavan” veya “cam uçurum” gibi ilgili kişiler olan kadınlar tarafından görülmez/fark edilmez olduğu için camın şeffaflığından yola çıkılarak kullanılmaktadır. Cam asansör, erkeklerin isteseler de istemeseler de mevcut sistemin kendilerini yukarıya taşınması anlamını da içermektedir (Williams, 2013, s. 612). Söz konusu kavram, kadın yoğun mesleklerde çalışan erkeklerin sahip olduğu avantajların nasıl oluştuğunu ve bu avantajların nasıl yeniden üretilebildiğini anlamada oldukça işlevsel olmuştur (Wingfield & Myles, 2014).

Cam asansör olgusu iki şeyi akla getirmektedir: İlki, kadınların “pembe yakalı işlerde” (bakım odaklı ve kadınların işi olduğu düşünülen alanlardan güzellik endüstrisi, hemşirelik, sosyal hizmet, okul öncesi eğitimi gibi) dezavantajlı durumda olduğudur: Genellikle yükselmeye göz ardı edilirler ve daha az para kazanırlar. Diğeri ise erkekler aynı anda hem avantajlı hem de dezavantajlı duruma düşebilirler. Erkekler daha fazla kazanıp ve daha çabuk terfi ederken aynı zamanda gerçekte yapmak istedikleri işleri yapma fırsatından da mahrum kalmaktadırlar. Bir anaokulunda gerçek görevi çocuklara bakmak yerine artık kendisine yönetim/idari görev verilen erkek anaokulu öğretmenleri örnek verilebilir (Hultin, 2003, s. 33).

Cam tavan bilindiği üzere bazı grupların ama özellikle kadınların örgütlerde, kurumlarda yukarı doğru hareketini, yükselmelerini engelleyen tüm etkenlere gönderme yapmaktadır. Cam asansör ise aksine kadın yoğun mesleklerdeki erkeklerin hızlı yükselişini ifade etmesine ek olarak bu durumu kolaylaştıran kurumsal ve toplumsal yapıları da tartışmaya açar. Ancak sadece erkeklerin hızlı ve kolay yükselişini sağlamaz, kadınların da söz konusu mesleklere dair çıktılarını etkileme potansiyeline sahiptir (Yıldız, 2017). Bu durum kadın yoğun mesleklerde bile kadınların erkeklere göre daha az sayıda ve daha yavaş şekilde yükselmelerine sebep olabilmektedir (Alhas, 2020).

Bu durumu hazırlayan, kolaylaştıran olası nedenler, etmenler de ayrıca tartışılmayı hak etmektedir. Buna göre kadın yoğun mesleklerdeki cam asansör olgusunun en önemli açıklaması muhtemelen cinsiyet rolü stereotipleridir. Yönetim ve liderlik “tipik olarak erkek” olarak görülürken sosyal ve/veya bakım veren mesleklerdeki faaliyetler “tipik olarak kadın” olarak görülmektedir. Kadın mesleklerindeki erkeklerin liderlik pozisyonlarına daha uygun olduğu algısı mevcuttur (Fischbach, 2015, s. 155).

Yapılan araştırmalarda erkeklerin işlerinde çalışan kadınlar daha kariyer odaklı olurken daha az hırslı kadınlar yarı zamanlı çalışmayı veya esnek çalışma biçimleri mümkün kılan işlere yönelmektedir. Kadınların hâkim olduğu işlerde çalışan erkeklerin daha fazla kültürel değer kaybından korktukları ve bu nedenle “erkeklığe yakışmayan” olarak görülmeğe kaçınmak için özellikle çok çalıştıkları varsayılmaktadır. Kadınların mesleklerinde genellikle daha az yönetim pozisyonu olduğundan, kadınların kısıtlı pozisyonlar için verilen mücadelede geride kalma olasılıkları daha yüksektir. Erkekleri terfi ettirenlerin sadece erkekler olmaması dikkat çekicidir: Kadınlar da kadın işlerinde erkekleri öncelemekte ve tercih etmektedir. Erkek işlerinde kadınlar için bir dezavantaj teşkil eden simgesel statü, kadın işlerinde erkekler için bir avantaj işlevi görmektedir (Grönlund & Magnusson, 2013).

Teubner, iş dünyasındaki farklılıklara ve eşitsiz muameleye değinerek aynı niteliklere sahip olmalarına rağmen kadın ve erkeklerin farklı pozisyonlarda bulunduğunu ve kadınların bu süreçte büyük ölçüde dezavantajlı durumda olduğunu belirtmektedir. Hizmet sektöründe erkeklerden çok daha fazla kadının istihdam edildiği gerçeği yadsınamaz. Bunun neticesi olarak hizmet sektöründe kadınlar sayıca çok olmaları nedeniyle itibarsızlaştırılmakta, azınlığı temsil eden erkekler ise özellikle daha çekici hale gelmektedir (Teubner, 2010, s.493). Erkekler sosyal mesleklerde önemli ölçüde yetersiz temsil edilmekte ve bir azınlığı temsil etmektedir. Diğer taraftan erkeklerin sosyal sektörde çekiciliği, erkeklerin işe başlamasını ve ilerlemesini kolaylaştırmakta ve kariyer fırsatları sunmaktadır.

Kadın yoğunluklu mesleklerde erkekler kendilerine atfedilen yetenekleri, istedikleri için olumlu yönde sergileyebilirler. Erkekler bu durumdan faydalanarak daha yüksek pozisyonlara erkeksi özelliklerini kullanarak kariyerlerinde yükseltilirler. Dolayısıyla cam asansör etkisiyle tipik olarak cinsiyete özgü nitelikleri ve özellikleri nedeniyle erkekler kadınlara göre daha hızlı liderlik pozisyonlarına geçmektedirler (Bradley, 1993).

Kadınların hâkim olduğu işlerde erkeklerin yöneticilik kademesine daha kolay ulaştıklarını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Christine L. Williams, “The Glass Escalator: Hidden Advantages for Men in the ‘Female’ Professions” “Cam Asansör: Erkeklerin Kadın Mesleklerindeki Gizli Avantajları” adlı çalışmasında cam asansör olgusunu işlemiştir. Hemşire, ilköğretmeni ve sosyal hizmet uzmanı gibi mesleklerde erkeklerin, kadınların hâkim olduğu mesleki alanlara girmekte zorluk çekip çekmediğini belirlemek amacıyla farklı şehirlerdeki 76 erkek ve 23 kadınla derinlemesine görüşmeler yapmış, şu sonuçlara ulaşmıştır (Ettl, 2015, s. 32).

- Cam asansör etkisi erkekleri isteseler de istemeseler de sosyal mesleklere teşvik etmektedir.
- Bu erkekler, kadınların çoğunlukta olduğu bir ortamda çalışmaktan mutlular.
- Erkeklerin çoğunluğu cinsiyetlerinin işe alımda faydalı bir faktör olduğunun farkındalar.
- Kadınlar, erkeklere göre göre daha düşük ücretle çalışmaktalar.
- Erkekler hem işe alımda sıklıkla tercih edilmekte hem de daha hızlı terfi etmektedir (Williams, 1992, s. 228).

Bir diğer çalışmada da (Kullberg, 2013) yapılan araştırmaların kadın yoğun mesleklerdeki erkeklerin büyük oranının yönetici olduğu, söz konusu bu mesleklerde hiyerarşide yukarı doğru çıktıkça erkek sayısının arttığı ifade edilmiştir.

Çalışma hayatının erkekler açısından olumsuz sonuçlarına bakıldığında ise kadınların hâkim olduğu mesleklerde çalışan erkekler sıklıkla ayrımcılığa maruz kaldıkları da görülebilmektedir. Örneğin bu alandaki erkeklerin çoğunun eşcinsel olduğuna yönelik bir algının varlığı, erkeklerin bu meslekler için net bir karar vermesini engellemektedir. Görünen o ki pek çok erkek, baskın olan erkeklik imajına uyum sağlamak için daha çok çabalamaktadır (Williams, 1992, s. 229). Tipik ve istenilen toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kalmamanın sosyal yaptırımları nedeniyle erkekler kendileri için daha uygun olan farklı bir mesleki alanı seçmeye yönelmektedir.

Her ne kadar cam asansörü kavramsallaştıran bilim insanları hem iş dünyasındaki neoliberal değişiklikler hem de işe özgü yeni tercihleri işaret ederek bu olgunun yeniden düşünülmesi çağrısında bulunsa da erkeklerin yönetimde öncelikli olduklarına dair kanıtlar bulunmaktadır (Wingfield, 2009 s. 7).

KADIN YOĞUN MESLEKLER VE BAKIM MESLEKLERİ İLİŞKİSİ

Bakım veren mesleklerde oluşan cinsiyet stereotipleri ve her bir cinsiyetin kariyer seçimini nasıl etkilediği konusu aslında belli cinsiyetlerin belli mesleklerde yoğunlaşmalarını, kariyer seçimini etkilemektedir.

Mesleki stereotipler tarihsel olarak da sorgulandığında çalışma profilleri her zaman güçlü bir değişim sürecine tabi olmuştur. Ekonomide erkeklerin üretken, kariyer ve performans odaklı olarak merkezi konumda olduğu fikri uzun süre boyunca varlığını sürdürmüştür. Friedrich Schiller'in 1799 yılında yazdığı "Das Lied von der Glocke" "Zil Şarkısı" adlı şiirinde

erkeğe atfettiği satırlarda buna rastlamak mümkündür: “Erkek dışarı çıkmalı/ Düşmanca yaşama girmeli/ Çalışmalı ve çabalamalı/ Bitki dikmeli ve yaratmalı/ Ele geçirmeli/ İddiaya girmeli ve cesaret etmeli/ Şanslı olmalı ve Avlanmalı” (Scholz & Heilmann 2019, s. 14).

Görüldüğü üzere geçmişten beri rekabet, özerklik, iddia ve başarının bir erkeğin yaşamının düsturları olduğu ilan edilmektedir. Cinsiyet stereotipine bakıldığında erkekler, iş gücü piyasalarının merkezinde yer alan, evin geçimini sağlayan, kendilerini tamamen kariyerlerine adayan geleneksel model iken kadınlar ise evdeki belirli işlerle ilgilenen, çocuk yetiştiren ve gerekirse yarı zamanlı bir işte çalışan bir profil çizmektedir. Geçmişteki bazı mesleki stereotipler sosyopolitik ve sosyoekonomik gelişimlere paralel olarak dönüşüm yaşamıştır. Hemşirelik mesleği çoğu zaman ve hâlen kadınlar ile ilişkilendirilse de erkekler de mesleğin içinde yer almışlardır. Örneğin kadınların olmadığı savaş operasyonlarında erkek sağlık görevlileri bu alana hâkim olmuşlardır. Orta Çağ’da hemşirelik görevi öncelikle keşişlere verilmiştir. Eğitim mesleklerinin de aynı derecede inişli çıkışlı bir geçmişi vardır, tarihsel olarak çoğu zaman eğitimciler erkek olmuştur. Ancak 19. yüzyılın sonlarında burjuva toplumu kadını “çocuk, mutfak ve kilise” alanlarına indirgemiş ve böylece çocuklarla etkileşime giderek daha kadınsı bir görünüm kazandırmıştır. Bu durum erken çocukluk eğitim alanını da etkilemiş ve erkekler için bu alanı çekici olmaktan çıkarmıştır (Metzinger, 2019, s. 185) Aynı durum sosyal hizmet mesleği için de geçerlidir. Geçmişte kilisede görevli Almonerler (sadaka dağıtan görevli)’in icra ettiği hayırseverlik işleri zaman içerisinde hemşire ve rahibelerin etkin olduğu çalışma alanı haline gelmiştir.

Bakım meslekleri “hemşirelik, sosyal hizmet, yaşlı bakımı, engelli bakımı, evde bakım, anaokulu öğretmenliği ve özel eğitim öğretmenliği gibi insanların günlük fiziksel, psikolojik ve sosyal refahını sağlayan” mesleklerdir (Scambor ve Gärtner, 2019, s. 25). Bu meslekler literatürde sosyal meslekler sınıfına dâhil olan, hizmet sunumunu insan refahı üzerinden gerçekleştiren mesleklerdir.

Genel olarak bakım mesleğinin “kadın işi” olduğu, bunun erkeklerle uygun olmadığını ima eden toplumsal cinsiyet stereotipleri hâkimdir. Kadın işiyle ilgili genel olarak “erkeklerin yapmak istemediği, bu yüzden de geride bıraktığı” bir iş olduğundan da bahsedilmektedir (Rabe-Kleberg, 1993, s. 135). Çünkü toplumsal algı “kadın işlerinin” düşük ücretli olduğu ve işin gereklerine göre düşük statüde olduğu yönündedir.

Bazı ev ve bakım işleri kayıt dışıdır, sosyal sigorta kapsamında değildir ve göçmen işçiler tarafından yürütülmektedir; buna statüye bağlı ve maddi değer kaybının yanı sıra güvencesizlik de eşlik etmektedir. Düzenli

istihdamda bile bakım faaliyetlerine kadınlara ortalamanın altında ücret ödendiği bilinmektedir (Scambor & Gärtner, 2019, s. 33).

Marc Gärtner'in bakım veren meslekleri erkekler özelinden incelediği çalışmasında erkeklerin kadınlara oranla önemli ölçüde daha fazla kazandığını ortaya koymuştur. Bu durum kadın erkek eşitliğin temel meselesi olmakla beraber paranın, gücün ve zamanın eşit olmayan şekilde dağıtılması anlamına gelmektedir. Kadınların insanlara bakım veren mesleklere özellikle uygun olduğu ve bu işin onların “doğasına” uygun olduğu yönünde yaygın bir klişe vardır. Erkeklerin ise “ailesinin geçimini sağlayan” rol modelini yerine getirebilmek için kariyer yapmalarının beklendiği görüşü mevcuttur (Gärtner, 2024). Örneğin Almanya Federal İstatistik Bürosunun yapmış olduğu araştırmada özel alanlarda kadınların erkeklere göre ortalama %44,3 daha fazla ücretsiz bakım işi yaptığı ortaya çıkmıştır (Destatis, 2024). Bakım veren meslek eleman sayısı bakımından cinsiyet ayrımı burada özellikle belirgindir: 2019 yılı verilerine göre sosyal hizmet mesleği icra eden erkeklerin oranı %30'dur (DBSH, 2019). 2022 yılında yapılan araştırmada hemşirelik mesleklerinde erkeklerin oranı %17'dir, anaokullarında ise bu oran yalnızca %8'dir (Destatis, 2023).

Erkeklerin önemli ölçüde daha fazla ücretli işte çalışması ve kadınların önemli ölçüde daha az ücretli işte çalışması gerçeği, önemli bir sosyal dengesizliğin temelidir. Profesyonel çalışma yalnızca ekonomik bir kaynağı temsil eden güç ve özerklik açısından bir avantaj anlamına gelebilen gelirle bağlantılı değildir. Profesyonel çalışma, genellikle sosyal olarak görünür bir alanda, yani kamuya açık olarak yürütüldüğünden genel olarak daha yüksek bir statü de sağlamaktadır.

Sistemik olarak bakım alanında kadınlar aynı mesleki deneyime ve faaliyete sahip olsalar bile erkeklerden daha düşük ücret aldıkları açıktır. Buna ek olarak erkeklerin uzun süredir bilinen ilerleme avantajları da vardır: Williams, erkeklerin, özellikle de azınlık oldukları yerlerde, yönetici pozisyonlarına ortalamanın daha sık ve nispeten daha hızlı terfi ettirildiklerini tespit etmiştir. Buda “cam asansör” etkisini görünür şekilde ortaya koymaktadır (1992, s. 236).

Son yıllarda erkeklerin bakım veren mesleklere ve eğitim alanlarındaki kariyerlere ilgisi artmaktadır. Uluslararası çalışmalar, medya söylemleri ve projeler bunu göstermektedir. Ebeveyn izninde olan ve evde bakım hizmeti veren erkeklerin oranı da elbette iyileşen yasal koşullar nedeniyle artmış durumdadır. Özellikle “erkeksi olmayan” bakım işi stereotipinin aşılması için bu konudaki tedbirlerin sürdürülmesi ve yoğunlaştırılması gerekmektedir (Böhnisch & Winter, 1997, s. 24).

Tüm stereotiplere ve olumsuz çalışma koşullarına rağmen erkekler artık giderek daha fazla bakım mesleğini seçmektedir. Çalışmalar,

erkeklerin özel veya profesyonel olarak bakım işlerine giderek daha fazla dâhil olmak istediklerini göstermektedir (Gärtner, 2024). Ayrıca erkeklerin kadın yoğun mesleklere yönelmesinde ekonomik bunalıma ek olarak cinsiyete dayalı “stereotipleri” önemsememenin etkili olduğu söylenebilir (Wingfield & Myles, 2014).

KADIN YOĞUN BİR MESLEK OLARAK SOSYAL HİZMET

Sosyal hizmet, ağırlıklı olarak kadınların profesyonel olarak dâhil olduğu bir çalışma alanıdır. Sosyal hizmetin meslekleşme süreci kadın hareketinin bir proje olarak görülebilir. Kız çocuklarını özellikle gönüllü sosyal faaliyetlere teşvik etmek isteyen sivil kadın hareketi, zamanla onların yetenek ve karakteristik özelliklerine uygun düşünülen bir istihdam alanı olarak sosyal hizmeti yaratmıştır (Rerrich, 2010, s. 10).

Brückner ilk kadın hareketini profesyonel sosyal hizmetin başlangıç noktası olarak tanımlıyor; bu hareket öncelikle orta sınıftan kızların ve kadınların ev dışında kendisini topluma adanarak iş bulmasına olanak tanımıştır. Bu yaklaşım güçlü bir şekilde annelikten etkilenmiş ve aynı zamanda kadın hareketinin yardımıyla özgürleştirici bir ışığa kavuşturulmuştur (Brückner, 2010, s. 549).

Kadınların cinsiyet temelli kalıplaşmış sosyal becerileri sosyal hizmetin diğer bir başlangıç noktası olmuştur. Cinsiyetleri ve ilişkili oldukları varsayılan özellikleri nedeniyle kadınlar yardıma ihtiyacı olan bireylerle empatik bir şekilde etkileşim kuran ve sorunların çözümüne yardım eden meslek elemanları olarak görülmektedir (Rerrich, 2010, s. 94).

Sosyal hizmetin kadın yoğun bir meslek olarak nitelendirilmesinden kasıt, iş gücü yoğunluğu olarak kadınların daha fazla çalıştığı bir alan olmasıyla ilgilidir. Ayrıca sosyal hizmetin disiplin ve meslek oluşuna giden yolda gönüllülük büyük rol oynamış, bu söz konusu gönüllülerin de kadınlardan oluşması da etkili olmuştur. Buna ek olarak toplumlarda çoklukla kadınların yüklendiği bakım işlerinin sosyal hizmet kapsamında kurumsal olarak da yine kadınlar tarafından sürdürülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal hizmetin bakım işlevi ile kadınların bakım verme rolünün uygun düşüğü ve kadınların bu mesleğe doğal olarak uygun olduğu düşünceleri de etkili olmuştur (McPhail, 2004). Sosyal hizmetin kademeli olarak gelişmesi yani okullaşması ve meslekleşmesinde kadınlar reformcu, hayırsever, aktivist rolleriyle katkıda bulunmuştur. Kadınlar tarafından alanın öncü kitapları (Social Diagnosis and What is Social Case Work gibi) kaleme alınmış, devlet ve akademik çevreler tarafından ciddiye alınması ve kurumsallaşması sağlanmıştır (Aslan & Ataman, 2023).

Sosyal mesleklerden biri olan sosyal hizmet kuruluşlarında erkek figürü az olduğundan, genellikle özel bir önem ve role sahiptirler. Petra Gnaß, “Männer auf dem Weg in die Soziale Arbeit – Wege nach oben?” “Erkekler Sosyal Hizmet Yolunda – Zirveye Giden Yollar mı?” adlı meslek içi cinsiyet ayrımcılığını vurgulayan çalışmasında ankete katılan erkek sosyal hizmet öğrencilerinin çoğunun şu görüşte olduğunu ifade etmektedir. Erkekler, sosyal hizmet alanında büyük bir varlık olduklarına inanıyorlar çünkü kadınların üstlenemeyeceği ve yerine getiremeyeceği düzeyde faaliyetler ve görevler yürüttüklerine dair bir algı mevcut (Gnaß, 2010, s. 2). Bu durum sosyal sektörde kadın ve erkek üzerinde cinsiyete dayalı bir iş bölümünün resmini ortaya koymaktadır. Yani kolay görevler kadınların, zorlu görevler ise erkeklerin başarabileceği bir iş olarak algılanmaktadır.

SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA CAM ASANSÖR

Sosyal hizmet, sosyal meslekler arasında önemli bir rol oynayan ve büyük etkiye sahip olan bir çalışma alanıdır. Profesyonel sosyal hizmet, toplumdaki tüm bireylere eşit davranma iddiasına rağmen tıpkı toplumun diğer alanları gibi cinsiyet ayrımının nüfuz ettiği bir yapılanma içerisinde. Sosyal hizmet çalışma alanında cinsiyete özgü mesleki sınıflamanın bir yansıması olarak kadınlar erkeklerden daha fazla istihdam edilmektedir (Scherr, 2012. S. 563).

Sosyal hizmet mesleğinde kadın egemenliğinin nedenleri Rerrich'e göre sosyal hizmetin empati, destek, yardım ve insanlıkla ilişkilendirilmesi ve söz konusu terimlerin kadınlara daha güçlü bir şekilde atfedilmesidir. Buna karşılık liderlik, atılganlık ve kararlılık gibi görünüşte erkeksi birtakım yetenekler sosyal hizmet sektöründe erkeklerin liderlik pozisyonlarına erişmesini sağlamaktadır. Sosyal meslekler teknik mesleklerin aksine ücret açısından düşük niteliktedir. Diğer taraftan genel olarak kadınların maaşları erkeklerle karşılaştırıldığında düşük kalmaktadır (Rerrich, 2010, ss. 100-101).

Kadın yoğun meslekler arasında yer alan sosyal hizmet literatüründe de sosyal hizmet, kadın yoğun ancak erkeklerin baskın olduğu bir alan olarak dile getirilmektedir (McPhail, 2004). Buna bağlı olarak eklenmelidir ki kadınların iş gücü olarak fazla olması, baskın olmayı beraberinde getirmemektedir. Ayrıca kadın yoğun bir alan olarak nitelenmesiyle erkeklerin kurumsal güce daha fazla sahip olması durumu gölgelenmiş olmaktadır. Bakım meslekleri arasında yer alması dolayısıyla kadın yoğun bir meslek olarak görülmesi de üstü kapalı bir değersizleştirmeyi beraberinde getirmektedir (Hicks, 2015). Oysa kadın yoğun mesleklere erkeklerin dahil olması bir prestij artışı olarak kabul edilebilmektedir yahut isimlendirme dahi dışıl etki ve vurgudan uzaklaştırılabilmektedir. Örneğin anaokulu öğretmenliği, ana sınıfı gibi isimlendirmeler yerine okul öncesi

öğretmenliği isminin kullanılmaya başlaması ile alana erkek öğrencilerin dâhil olması arasında tarihsel bir paralellik bulunmaktadır (Örki, 2024). Ancak İsveç gibi çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliğini görece sağlamış ülkelerde yapılan çalışmalarda bile hala kadınların ve erkelerin çalıştığı alanlar ve seviyeler ayrışabilmektedir (Kullberg, 2013).

Sosyal hizmet alanında doğrudan uygulayıcıların kadınların sayıca fazla olması sosyal hizmet eğitiminde yönetici veya öğretim görevlisi olarak, politika belirleyici olarak çoğunluğu oluşturmazlar. Liderlik pozisyonunda kadın eksikliği, sosyal hizmet eğitimi veren erkeklerin daha fazla kazanması normalken dekanın cinsiyeti kadınlar için daha eşitlikçi çalışma ortamında etkili olabilmektedir. Bu konudaki bir çalışmaya göre erkek sosyal hizmet uzmanlarının orantısız bir şekilde yönetici pozisyonunda olduğu görülmektedir (McPhail, 2004).

Dominelli (1996) sosyal hizmet mesleğinde kadınların daha fazla yönetici olacağını ön görmüş ve bunu; sosyal hizmette kariyer düşünen erkeklerin sayıca azalmasıyla, sosyal hizmetlere kamu harcamalarındaki azalmayla, sosyal hizmet maaşlarındaki artışların engellenmesiyle ve kadınların kurumlara baskı yapıp eşit fırsatlar talep etmesiyle ilişkilendirmiştir (Kullberg, 2013, s.1493).

Sosyal hizmet tarihi öğretilirken iki kadın (Jane Addams ve Mary Richmond) örnek üzerinden anlatılması da erkek egemenliğini gizler. Ayrıca orta sınıf beyaz kadınların evdeki rollerini ev dışına taşıdığı dönemde kadın egemen olsa da kadınlar tarafından sistematize edilip şekillenen sosyal hizmet eğitiminin erkek egemen hale gelmesiyle durum değişmiştir. Kadınların erkek egemen bir alana dâhil olmasında çeşitli zorluk ve ayrımcılıkla karşılaşmaları çokça yaşanan bir durum olmasına rağmen erkeklerin sosyal hizmet alanına dahil olmalarında engel ve ayrımcılık olmadığı gibi mesleğin prestiji için bu durum teşvik edilmiştir. Sadece kadınların yaptığı bir iş olmaktan ziyade erkeklerin de yaptığı bir iş olmuştur. Bu anlamda mesleği profesyonel hale getirmek bir anlamda mesleği erkekleştirmek şeklinde olmuştur. Ayrıca sosyal hizmet eğitimi de kuramsal boyutuyla erkek egemendir (McPhail, 2004, s. 324).

Sosyal hizmet güncelde yatay ayrışmanın gün yüzüne çıktığı bir faaliyet alanı haline gelmiştir. Bunun gerekçesi olarak Rerrich, kadınların yönetim pozisyonunu arzuladıklarında sıklıkla sözde cam tavana çarptığını, diğer taraftan sözde cam asansör etkisi ile erkeklerin liderlik pozisyonlarına terfi ettirildiğini ifade etmektedir. Pek çok kişi, kadınlara zaten eşit davranıldığını ve eşit haklara sahip olduğunu düşünmekte ancak günümüz dünyasında ayrımcılık daha örtülü ve farklı şekillerde kendini gösterilebilmektedir. Üniversite sosyal hizmet bölümü öğrencilerin büyük çoğunluğu kadın olmasına rağmen liderlik pozisyonlarına erkeklerin yönelmesinin zemini oluşturulmaktadır (Rerrich, 2010, s. 99).

Sosyal hizmet özelinde ve genel olarak bir alanda veya meslekteki kadın ve erkeklerin rollerinin de statülerinin de incelenmesi, maaşlardaki farklılık -cinsiyete göre-, idari görevlilerin cinsiyeti, cinsel taciz -kimler uygulayan, kimler maruz kalan- konuları da değerlendirilmelidir (McPhail, 2004, s. 325). Bu sayede genel bir resim çizilebilir, cam asansörü kolaylaştıran etmenler ve önlemler ortaya konabilir.

SONUÇ

Sosyal hizmetin gerek meslek gerek disiplin olarak evriminde gerekse eğitiminin kurumsallaşması ve sistematik hale gelmesinde kadınların önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Sadece meslek elemanı olarak değil reformist ve aktivist olarak sosyal hizmet içinde çalışan kadınların sivil cesaretleri kadınların oy hakkı, yasal eşitlik, eğitim hakkı ve kazançlı çalışma hakkı, özgür meslek seçimi, kendi bedeni, kendi cinselliği, kendi hayatı, kendi kaderi üzerinde kendi kaderini tayin hakkı gibi birçok hedefe ulaşmaya katkı sunmuştur. Ancak kadın yoğun meslekler içinde yer almasına rağmen bu durum, sayıca üstünlüğü sağlarken mesleği/disiplini “domine” etmede yeterli olamamaktadır.

Pek çok kişi hâlâ bu cinsiyet kalıplaşmış rol modellerini içselleştirmiş ve buna göre hareket etmek durumunda kalmaktadır. Bu durum her iki cinsiyeti de etkilemektedir; birçok kadın aynı zamanda erkeklerin daha iyi liderlik vasıflarına sahip olduğuna ve dolayısıyla yönetim pozisyonlarında yer alması gerektiğine inanmaktadır.

Cinsiyetin yapısal kategorisi kadınların mesleki faaliyetleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Her ne kadar kadınlar ve erkekler profesyonel alanlarda aynı işleri yapsalar da cinsiyetler arasında hâlâ kalıcı ve oldukça yüksek bir ücret farkının olması, kadınların cinsiyetleri nedeniyle iş yaşamında toplumsal değersizleştirilme durumunu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal politikalar ve istihdam politikaları uygun çerçeve koşullarını yaratabilir, kadın ve erkeklerin stereotiplerden ve atıflardan arınmış bir yaşam tarzı ve kariyer seçmesine olanak sağlayabilir. Bakım işinin daha adil bir şekilde dağıtılması ve eşitsizliğin altında yatan stereotiplerin değiştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmanın temel yapı taşlarıdır.

Sosyal hizmet kuruluşlarında erkeklere favori bir rol verilmesi kadınların konumunun değersizleştirilmesi anlamına gelmektedir. Her ne kadar gündelik hayatta kadın ve erkeklere yönelik cinsiyet farklılıkları artık aşılmaya çalışılsa da profesyonel dünyada cinsiyet farklılıklarının hala var olduğu kabul edilmeli, cinsiyet eşitsizliği farkındalığına giderek daha fazla odaklanılmalıdır. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve rol imajları bireyler tarafından benimsenip pekiştirilmektedir.

İster erkekleri liderlik pozisyonlarına daha çabuk getiren cam asansör, ister kadınların bunu yapmasını engelleyen cam tavan olsun cinsiyet hiyerarşilerinin etkilerinin ortadan kaldırılması ve tüm meslek gruplarında eşitliğin güçlendirilmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Alhas, F. (2020). Kadınların üst düzey yönetici olmasına engel olan nedenler cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 101-113.
- Aslan, Ş. & Ataman, E. (2023). Sosyal hizmet uygulamalarında öncü/kurucu figürler olarak kadınların yeri. S. Rahimova, H. Kaur (Ed.). *World Women Conference-VI özet kitabı içinde* ss. 406-407. (17-19 Eylül). Ankara.
- Böhnisch, L. & Winter, R. (1997): *Männliche Sozialisation. Bewältigungsprobleme Männlicher Geschlechtsidentität Im Lebenslauf*. Weinheim: Juventa-Verlag.
- Bradley, H. (1993). Across the Great Divide: The Entry of Men Into „Women’s Jobs“. In: Williams, Christine L.: *Doing „women’s work“: Men In Nontraditional Occupations*. London: Sage Publications, S. 10-27.
- Brückner, M. (2010). Soziale Arbeit mit Frauen und Mädchen: Auf der Suche nach neuen Wegen. In: Thole, Werner: *Grundriss Soziale Arbeit: ein einführendes Handbuch*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, S. 549-558
- DBSH (2019). Frauenzahl, 18 Kasım 2024 tarihinde <https://www.dbsh.de/der-dbsh/frauen-dbsh.html#:~:text=Noch%20immer%20arbeiten%20%C3%BCber%2070,Sozialen%20Arbeit%20und%20dem%20Sozialwesen> adresinden alındı.
- Destatis (2023): Erwerbstätigenquoten 1991 bis 2022, 17 Kasım 2024 tarihinde <https://www.destatis.de/DE/Themen/Arbeit/Arbeitsmarkt/Erwerbstaetigkeit/Tabellen/erwerbstaetigenquoten-gebietsstand-geschlecht-altergruppe-mikrozensus.html> adresinden alındı.
- Destatis (2024). *Statistischer Bericht – Erhebung Zur Zeitverwendung Privater Haushalte – 2022 (Korrigierte Fassung Vom 28.03.2024)*, 17 Kasım 2024 tarihinde <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Einkommen-Konsum-Lebensbedingungen/Zeitverwendung/Publikationen/Downloads-Zeitverwendung/statistischer-bericht-zeitverwendung-priv-haushalte-5639102229005.html> adresinden alındı.
- Ettl, K. (2015). *Die Gläserne Rolltreppe: Männer im Sozialbereich*. (Master Thesis). Universität Graz. Graz.
- Fischbach, A., Lichtenthaler, P. W. & Horstmann, N. (2015). Leadership And Gender Stereotyping Of Emotions: Think Manager – Think Male? *Journal of Personnel Psychology. Band 14, Nr. 3*. S. 153–162. doi:10.1027/1866-5888/a000136

- Gärtner, M. (2024). *Bundesstiftung Gleichstellung. Care-Arbeit, Gleichstellung Und Der Blick Auf Männer*, 19 Kasım 2024 tarihinde <https://www.bundesstiftung-gleichstellung.de/wissen/themenfelder/care-arbeit-gleichstellung/> adresinden alındı.
- Gnaß, P. (2010). *Männer auf dem Weg in die Soziale Arbeit – Wege nach oben? Die Konstruktion von „Männlichkeit“ als Ressource der intraberuflichen Geschlechtersegregation. Dissertation*. Technische Hochschule Aachen.
- Grönlund, A. & Magnusson, C. (2013). Devaluation, Crowding Or Skill Specificity? Exploring The Mechanisms Behind The Lower Wages In Female Professions. *Social Science Research*. Band 42, Nr. 4. S. 1006–1017. doi:10.1016/j.ssresearch.2013.03.001
- Hicks S. (2015). Social Work And Gender: An Argument For Practical Accounts. *Qualitative Social Work: QSW: Research And Practice*, 14(4), 471–487. <https://doi.org/10.1177/1473325014558665>
- Hultin, M. (2003). Some Take The Glass Escalator, Some Hit The Glass Ceiling?: Career Consequences Of Occupational Sex Segregation. *Work And Occupations*. Band 30, Nr. 1. S. 30–61. doi:10.1177/0730888402239326
- Kullberg, K. (2013). From Glass Escalator To Glass Travelator: On The Proportion Of Men In Managerial Positions In Social Work In Sweden. *British Journal of Social Work*, 43(8), 1492-1509.
- McPhail, B. A. (2004). Setting The Record Straight: Social Work Is Not A Female-Dominated Profession. *Social work*, 49(2), 323-326.
- Metzinger, A. (2019): *Die Erzieherin – Bis Heute Fast Ein Reiner Frauenberuf*. 19 Kasım 2024 tarihinde https://www.erzieherin.de/files/Arbeitsleben/KiTa_BW_09_2019_Innenteil_5_S16-18.pdf adresinden alındı.
- Örki, H. (2024). Kadın Yoğun Mesleklerde Çalışan Erkekler: Erkek Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerinin Mesleğe Yönelik Tutumları. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 14, 329-349.
- Rabe-Kleberg, U. (1993). *Verantwortlichkeit Und Macht. Ein Beitrag Zum Verhältnis Von Geschlecht Und Beruf Angesichts Der Krise Traditioneller Frauenberufe*. Bielefeld: Kleine.
- Rerrich, M. S. (2010). Soziale Arbeit als Frauenberuf: Der Lange Weg zur Gendered Profession. In: Engelfried, Constance/Voigt-Kehlenbeck, Corinna: *Gendered Profession. Soziale Arbeit vor neuen Herausforderungen in der zweiten Moderne*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, S. 91-108.
- Scambor, E. & Gärtner, M. (2019). *Boys In Care. Jungen Stärken Bei Der Wahl Eines Sozialen, Erzieherischen Oder Pflegerischen Berufs*. Handbuch für pädagogische, 20 Kasım 2024 tarihinde <https://www.boys-in->

care.eu/fileadmin/BIC/Germany/Dissens_Boys_in_Care_-_Jungen_staerken_bei_der_Wahl_eines_sozialen__erzieherischen_oder_pflegerischen_Berufs.pdf Fachkräfte Und Multiplikatorinnen Für Geschlechterreflektierende Berufsorientierung adresinden alındı.

- Scherr, A. (2010). "Männer" als Adressatengruppe in der Sozialen Arbeit. In: In: Thole, Werner (Hrsg.): *Grundriss Soziale Arbeit: Ein Einführendes Handbuch*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, S. 559-568.
- Scholz, S. & Heilmann, A. (2019). *Caring Masculinities? Männlichkeiten In Der Transformation Kapitalistischer Wachstumsgesellschaften*. Oekom-Verlag.
- Teubner, U. (2010). Beruf: Vom Frauenberuf zur Geschlechterkonstruktion im Berufssystem. In: Becker, Ruth/Kortendiek, Beate: *Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung: Theorie, Methoden, Empirie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, S. 491-498.
- Williams, C. L. (1992). The Glass Escalator: Hidden Advantages For Men In The "Female" Professions. *Social Problems*. 39 (3), S. 253-267. doi:10.1525/sp.1992.39.3.03x0034h
- Williams, C. L. (2013). The Glass Escalator, Revisited: Gender Inequality In Neoliberal Times, *SWS Feminist Lecturer. Gender & Society*. Band 27, Nr. 5. S. 609-629. doi:10.1177/0891243213490232
- Wingfield A. H. (2009): Racializing The Glass Escalator: Reconsidering Men's Experiences With Women's Work. *Gender & Society*. Band 23, Nr. 1. S. 5-26. doi:10.1177/0891243208323054
- Wingfield, A. H. & Myles, R. (2014). Still a Man's World? Revisiting Men Who Do Women's Work. *Sociology Compass*, 8, 1206-1215. <https://doi.org/10.1111/SOC4.12206>
- Yıldız, S. (2017). Toplumsal Cinsiyetin Şirketlere Yansımada Ortaya Çıkan Ayrımcılık Kavramlarının Ardılları Üzerine Bir Model Önerisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 121-138.

Bölüm 3

EKOLOJİK/YEŞİL/ SOSYAL ÇALIŞMA VE AFETLER

*Metin ZAFER*¹

1- Dr. Metin ZAFER, Sosyolog, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ORCID: 0000-0002-2360-1162

1-Giriş

Yerkürenin ana elementleri; toprak, hava, su ve ateş bir yandan içinde bulunduğumuz gezegende yaşamamıza olanak sağlarken, diğer taraftan bu elementlerin neden olduğu afetler yaşamımızın son bulmasına neden olabilmektedir. Nitekim doğrudan bu elementlerden kaynaklı afetler; yangın, sel, deprem, kasırga vb. en sık karşılaştığımız afet türleridir. Bu afetler dışında tamamen insan kaynaklı terör, göç, kimyasal ve nükleer savaşılar/sızıntılar gibi birçok afetten de söz edilebilir.

Sosyal çalışma açısından afet ve ekolojinin ayrı başlıklar altında bütüncül olarak değerlendirilmeye/çalışılmaya başlanması çok yakın zamana tekabül etmekte ve her geçen gün bu alana yönelik çalışmalarda artış olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların artmasında; son yıllarda sıklıkla artan afetler ve bu afetlere eklenilen yeni afet türleri, doğal afetlerin insan kaynaklı afetlerle önemli ölçüde etkileşim/ iç içe olması ve afetlerin daha şiddetli ve yıkıcı sonuçlar doğurması şeklinde sıralanabilir. Özellikle Endüstri Devrimi ile başlayan insan- doğa ilişkisinde, orantısız olarak doğa aleyhinde pek çok çıkarımda bulunulsa da bu ilişkinin sonuçları bakımından insanın aleyhinde pek çok çıkarımdan söz edilebilir. Aynı zamanda bu denklemde tam olarak bu duruma açıklık getirmede yeterli görülmemeyebilir. Nitekim doğaya karşı müdahale ve sonrasında ortaya çıkan olumsuzluklar derin eşitsizlikler doğurmuştur. Bu eşitsizlik daha çok afetlerde yoksulluk, göç, işsizlik gibi yeni dezavantajlılık düzeylerinde belirgin şekilde artışa neden olmuştur. Ayrıca çocuk, yaşlı, engelli vs. kırılgan ve savunmasız dezavantajlı gruplar afetlerden daha fazla etkilenmeleri söz konusudur. Bu bağlamda Aslan (2023, s. 98) sosyal çalışma uygulama alanında bulunan dezavantajlı grupların ekolojik bozulmalara maruz kalışının diğer nüfusa kıyasla daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

Närhi ve Matthies (2016, s. 32) eko-kritik sosyal çalışma yaklaşımlarını; ekolojik sosyal çalışma yaklaşımı, yeşil sosyal çalışma yaklaşımı, çevresel sosyal çalışma, derin ekolojik sosyal çalışma, eko-feminist sosyal çalışma, eko tinsel sosyal çalışma, toplumsal ekolojik sosyal çalışma şeklinde sıralamaktadır. Ekolojik sosyal çalışma, yeşil sosyal çalışma ve çevresel sosyal çalışma gibi kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır (Aslan, 2023, s. 20). Bu çalışmada daha çok ekolojik sosyal çalışma, yeşil sosyal çalışma kavramları üzerinden çalışma sağlanmıştır.

Ekolojik krizler neticesinde yeşil alanların azalması, yeni yoksulluk örüntüleri, çevrenin tahrip edilmesi ve kirlenmesi, çevresel adaletin sağlanmaması ve doğal canlı türlerinde yaşanan azalma gibi pek sorun ekolojiyi sosyal çalışmanın merkezine koymaktadır (Aslan ve Ceylan, 2024, s. 468). Ayrıca her geçen gün afetlerde çok daha fazla insanın etkilenmesi, sosyal çalışmayı bu alana itmektir. Bu bağlamda sosyal çalışmacılar

danışanlarının buldukları çevrede karşılaşılabilecekleri risklere karşı farkındalık oluşturmaları ve buldukları çevrenin korunmasına yönelik, danışanların tutum geliştirmelerine öncülük edecek mesleki çalışmalar gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Yanardağ, 2019, s. 324). Bu çıkarımdan yola çıkılarak bu çalışmada ekolojik sosyal çalışma afet olgusu üzerinden ele alınmıştır. Ekolojik dengenin bozulmasında afetlerin önemli etkisi olmaktadır. Özellikle insan kaynaklı afetlerin neden olduğu dengesizlik ve geniş insan kitlelerinin bu afetlerde maddi ve manevi kayıpları, birçok bilimin bu alana yönelik çalışmalar yapması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Her ne kadar alan yazında sosyal çalışmanın ortaya çıkışının afet ve acil durumla ilişkilendirilmesi söz konusu olsa da sosyal çalışmanın bilimsel ve mesleki uygulamalarında afetlere yönelik yeterli düzeyde çalışmaların olduğunu söylemek çok da gerçekçi değildir. Diğer taraftan son yıllarda “afetlerde sosyal çalışma” başlığı altında kısmen çalışmaların görünür olduğu söylenebilir. Fakat ekolojik sosyal çalışma bağlamında afetlerin ele alındığı çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

2-Afet ve Afet Çeşitleri

Bu başlık altında kısaca afet kavramına ilişkin tanımlamalara yer verilerek afet türleri iki temel kategoride sınıflandırılmıştır.

Afet

Afet tanımlamaları ilk zamanlar hegemonik paradigmadan bağımsız olmayarak pozitivist anlayış çerçevesinde kavramsallaştırılmıştır. Özellikle doğa, yer bilimleri ve mühendislik alanlarında afet ile ilgili çalışmaların yoğunluğu, uzun süre sosyal bilimleri afet çalışmalarında etkisizleştirmiştir. Modern yaşama geçilmesine bağlı olarak artan kentleşme sonucunda insan faktörünün doğaya hakimiyeti hız kazanmış ve yerleşime uygun olmayan coğrafi alanlar insan istilasına uğramıştır. Böylece artık doğa olayları topluma zarar vermeye başlamış ve bu bağlamda afetlerin fiziki etkilerinin yanında sosyal anlamda da değerlendirilmesine yönelik tartışmalar gündeme gelmiştir (Gökalgı ve Şikar, 2023, ss.1248-1249).

Afetin pek çok tanımlamasının bulunmasının yanı sıra TDK'ya (2023) göre; “çeşitli doğa olaylarının neden olduğu çok kötü, kıran, yıkım” anlamına gelmektedir. Bir başka tanımda ise toplumun tamamında ya da büyük bir kısmında psikolojik, sosyal ve ekonomik etkilere neden olan ayrıca günlük yaşamı kesintiye uğratan veya durduran, çevresel kayıplara neden olan ve yerel imkânlarla baş etmenin çoğu zaman mümkün olmadığı durumlar olarak tanımlanmıştır (AFAD, 2014, s. 23). Tanımdan anlaşılacağı üzere afet durumunu beş ana temaya ayırmak mümkün; olağan yaşamın

ortadan kalkması, can ve mal kaybı ile sonuçlanması, ekolojik dengenin bozulması, sorun ile başetmede uyum kapasitesinin aşılması ve dış yardıma gereksinim duyulmasıdır (Akdur, 2020, s. 8).

Afet ve acil durumlar çok boyutlu olup insan yaşamını sosyolojik, psikolojik ve ekonomik krizlere dönüştürmektedir (Zafer, 2024, s. 30).

Afetin büyüklüğünün ölçülmesindeki ana faktörleri Erkal ve Değerliyurt (2011) şu şekilde sırlamaktadır;

- Olayın fiziksel büyüklüğü
- Olayın yoğun yerleşim birimine olan uzaklığı
- Yoksulluk ve az gelişmişlik
- Artan hızlı nüfus
- Tehlikeli bölgelerdeki denetimsiz ve hızlı endüstriyel faaliyetler ve buna eşlik eden kentleşme
- Ormanın ve çevrenin tahrip edilmesi ya da yanlış kullanılması
- Bilgisizlik ve eğitim eksikliği
- Toplumun afet olaylarına karşı önleyici ve koruyucu olmalarında ulaştıkları seviye (Erkal ve Değerliyurt, 2011, s.149).

Dünya genelinde son yıllarda afetlerin şiddeti ve sıklığının her geçen gün artmasına bağlı olarak çok daha fazla insan bu afetlerden etkilenmektedir. İklim değişikliği etkisiyle gelecek yıllar içinde afetlerin daha da fazla artacağı öngörüsü ve yine aniden gelişen çoğu zaman öngörülemeyen afetler ulusal ve uluslararası düzeyde kaygılara neden olmaktadır (Arı Kovancı, 2024, s. 15).

Afet çeşitleri

Afetler temelde doğal ve insan kaynaklı olarak iki kategoride sınıflandırılmaktadır (WHO, 2017).

• doğal afetler

Genel olarak doğal afetler dünyanın katmanlarında sürüp giden doğal hareketlerin neden olduğu, ani ve aşırı nitelikli afetlerdir. Doğal ve yapay afetleri nasıl ki birbirinden keskin bir şekilde ayırmak mümkün değilse, dünyada sürüp giden hareketlerde birbirinden bağımsız değildir (Akdur, 2020, s. 9). Doğal kaynaklı afetler; deprem, sel, su taşkınları, şiddetli soğuklar, kuraklık, kıtlık, toprak kaymaları, kaya düşmeleri, çığ, fırtınalar, hortumlar, volkanlar, yangınlar vb. (AFAD, 2024).

• yapay (insan kaynaklı) afetler

Tamamen insan eylemlerinden kaynaklanan ve yıkımlara neden olan afetlerdir (Akdur, 2020, s. 9). Bunlar; nükleer, biyolojik, kimyasal kazalar, taşımacılık kazaları, endüstriyel kazalar, aşırı kalabalıktan meydana gelen kazalar, göçmenler ve yerlerinden edilenler vb. şeklinde sıralanabilir (AFAD, 2024). Dünyada gözlenen afet türleri aşağıda tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Dünyada Gözlenen Afet Türleri

Jeolojik afetler	Klimatik afetler	Biyolojik afetler	Sosyal afetler	Teknolojik afetler	Dünya dışı afetler
*Deprem	*Soğuk ve sıcak dalgalar	*Salgınlar	*Yangınlar	*Maden kazaları	*Asteroitler
*Heyelan	*Kuraklık *Dolu	*Böcek istilaları	*Savaşlar	*Biyolojik, nükleer ve kimyasal silahlar	*Meteoroidler
*Volkanik patlamalar	*Hortum *Kasırğa		*Terör saldırıları	*Sanayi ve ulaşım kazaları	
*Tsunami	*Tayfun *Yıldırım *Sel		*Göçler		
*Kaya düşmesi ve *Çamur akıntıları	*Siklonlar *Tornado				
	*Aşırı kar yağışları *Tipi *Çığ				
	*Kum fırtınası *Asit yağmurları				

Tablo 1: AFAD, 2024 ve Eryılmaz ve diğ. (2021, ss. 4-5). çalışmalarından uyarlanmıştır.

3- Afetlerde Sosyal Çalışma

Bu başlık altında afetlerde sosyal çalışmanın hem akademik ve mesleki olarak afet olgusuna yönelik temel yaklaşımı vurgulanarak afet ve dezavantajlılık alt başlığı ile detaylandırılmıştır.

“Esasen sosyal hizmet mesleği bir afet ve acil durum çocuğu olarak tarih sahnesine çıkmıştır.” (Akbaş, 2015, s. 169). Sosyal çalışmanın afetlerle doğrudan ilişkili olmasında bireyin tam iyilik halinin sağlanması gelmektedir. Nitekim afetler insanların fiziksel/psikolojik iyi oluşuna, ekonomik durumuna, çevresel bağlarına ve yaşama dair pek çok kayıpla neticelenmektedir (Tuncay, 2004, s. 23). Afetler holistik olarak öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere üç aşamada ve genelci sosyal çalışma açısından ele alınarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sosyal çalışmacıların olası afetlerde üstlenmesi gereken görev, sorumluluk ve katkıları şu şekilde sıralanabilir (Siporin, 1987 ve Soliman 2000: akt. Tuncay, 2004, s. 29-30):

- Afet nedenli stresin ortadan kaldırılması ve gereksinimlerin belirlenmesine istinaden afetten etkilenmiş birey ve ailelerle çalışmak.
- Afetten etkilenen bireyler arasında mevcut kaynaklar ile bağlantı kurmak.

- Afetin psiko-sosyal boyutu kapsamında çalışmalar gerçekleştirmek.
- Afet yardım sisteminin düzenlenmesi ve kurumlar arası iş birliğinin sağlanmasına yönelik katkı sunmak.
- Mevcut hizmetleri iyileştirmek ve yeni hizmetlerin gelişmesi için katkı sağlamak.
- Afeti önleme ve hazırlık aşamalarında toplumun dahil edilmesini sağlamak.
- Sosyal hizmetin eğitim fonksiyonu gereği toplumda afet kültürünün gelişmesi için kurumsal hazırlıkların yapılmasının yanı sıra eğitim desteğinin sağlanması.
- Afetlerde kriz müdahalesi modelinin uygulanmaya konması ve topluma uzun vadede rehabilitasyon desteğinin sağlanması.
- Afetzedeleri yönlendirme, bilgilendirme, savunuculuk, bağlantı kurmak ayrıca sosyal yardım işlevlerinin yerine getirilmesi olarak sıralanmaktadır.

Aynı zamanda sosyal çalışma boyutuyla afetler ciddi yaşam kayıplarının yanı sıra afete bağlı engelli olanlar, ekonomik kayıp sonrası yoksullaşanlar, evsiz kalanlar gibi pek çok dezavantajlı grubun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tomanbay, 1999:126). Sosyal çalışma afet sonrası ortaya çıkan değişikliklerin neden olduğu birleşik sistemlerin bozulması karşısında bu kopan bağların işlevselliğini arttırmaya ilişkin müdahalede bulunmaktadır. Bu nedenle sosyal çalışmacıların olası bir afet öncesinde afetlerle ilgili eğitimlere katılmaları daha etkili müdahale etme olanağı sunabilmektedir (Yaman ve Erten, 2015, s. 11-19).

Afet sonrası psikososyal müdahalenin etkili, eşgüdümlü ve zamanında yürütülmesi sorumluluk bilincinde olan sosyal çalışmacıların krizi başarı ile yönetmeleriyle doğru orantılıdır (Kök, 2023, s. 9). Geniş kitleler halinde insanların en savunmasız ve en fazla yardıma gereksinim duydukları zaman dilimlerinde bir tanesi de afet durumlarıdır. Bu nedenle diğer afet hazırlıklarında olduğu gibi sosyal çalışma özelinde de hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Nitekim sosyal çalışmanın doğru, zamanlı ve yerinde uygulamalarıyla afetlerin neden olduğu yıkım etkisinin azaltılması sosyal ve ekonomik anlamda toplumun korunması sağlanarak zarar görmeyen minimize edilmesi hedeflenmektedir (Özçelik, 2020, s. 46).

Afetler ve dezavantajlılık

Afetler ciddi yaralanma ve ölümlere neden olmasının yanında devam eden yaşam biçimlerinin değişmesine, ailelerin parçalanmasına, toplumsal bağların kopmasına, eğitimin kesintiye uğramasına, göç, geleceğe ilişkin güvensizlik,

yoksulluk ve işsizliği beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda sağlık durumu, yaş, etnisite, engelliliğin yanında biyolojik ve psikolojik faktörlerin belirleyici olduğu koşullar kırılğan grupta yer alan bireyleri daha fazla savunmasız kılmaktadır. Başa çıkma, direnç gösterme ve iyileşme kapasitelerinde sınırlılığı bulunan dezavantajlı gruplar, bu nedenlerden dolayı afetlerden orantısız şekilde etkilenmektedirler (Arı Kovancı, 2024, s. 26).

Afetin oluşturduğu risk, tehlike ve savunmasızlık doğru orantılıdır. Nitekim savunmasızlık düşmanca bir ortamın doğurduğu etkiye bireyin dayanamaması anlamını içermektedir (Ciurean ve diğ., 2013, s. 4; Demir, 2021, s. 5). Bu bağlamda sosyal çalışma özelinde dezavantajlı grupların tamamına hitap eden çalışmalar önemli olmaktadır. Diğer taraftan dezavantajlı grup kavramı yalnızca bir grubu niteleyen bir sıfat olmasının ötesinde birey ya da grupların diğer grup ve bireylere göre fırsat eşitliğine yönelik erişimde karşılaştıkları engel sürecini ifade etmektedir (Güloğlu, 2020, s. 33).

Engelli, yaşlı, mülteci, yoksul vb. tüm dezavantajlı grupların afetler karşısında ikincil konumları yani dezavantajlılıkları ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle afetlere dair hazırlık, müdahale ve iyileştirme stratejilerinin çok iyi bilinmesi gerekmektedir (Demir, 2020, s. 265). Ayrıca doğal afetler ve buna bağlı oluşan krizler ve tüm bunlara paralellik gösteren dezavantajlılık boyutu, sosyal çalışmanın ekolojik bağlamda ele alınmasında bir basamak olarak görülmektedir. Ayrıca ekolojik bozulma ve etkisine yönelik tartışmalar ise yeni dezavantajlılık düzleminde ayrıca tartışma konusunu oluşturmaktadır (Aslan, 2023, s.102).

3- Ekolojik Bağlamda Afet

Bu başlık altında afetler ekolojik perspektifte ele alınarak iklim, çevresel değişimin neden olduğu boyutlarıyla sunulmuştur.

Kuraklık, kıtlık, çölleşme gibi ekolojik dengenin bozulmasına neden olan doğal afetlerin oluşmasında insanın payı daha büyüktür (Akdur, 2020, s. 9). Aynı zamanda afetlerin doğurduğu yıkımın şiddeti de insan faktöründen bağımsız değildir. Örneğin fay hatları ve su akışkanlığının olduğu yerlerde kurulan yerleşim birimleri, iklim değişikliğine neden olan; ormanların tahrip edilmesi, fosil yakıtların aşırı kullanımı, endüstriyel faaliyetler gibi etkiler iklimik afetlerin oluşumuna önemli ölçüde etmektedir.

Hava, toprak ve suyun kirliliği, ozon tabakasında ortaya çıkan incelme, asit yağmurları, sera gazının etkileri, küresel ısınma, biyoçeşitliliğin yok olması, hayvansal ve bitkisel ürünlerin azalması aynı zamanda tsunami, deprem, heyelan, çölleşme, kasırga gibi doğal afetlerde yaşanan artış önemli çevre sorunlarına neden olmaktadır. Bu sorunlar önceleri sadece lokal olarak görülürken şimdilerde artık küresel boyutta tüm dünyayı tehdit eder noktaya ulaşmıştır. Tüm bunlara bağlı olarak da çevresel adaletsizlik, insan

hakları ihlalleri, açlık ve yoksulluk gibi sorunlar artmıştır (Purutçuoğlu ve Doğan, 2017, s. 1097). Afetten hemen sonra ekolojik ortamın bozulmasına bağlı yeni hastalıklar türemeye başlar hatta bu durum epidemi seyisine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle hızlı bir şekilde eski yerleşim yerleri ve geçici yerleşim yerlerinde çevre sağlığına ilişkin önlemler alınmalıdır (Akdur, 2020, s. 13).

Ekolojik bağlamda doğal afetler ve yapay afetlerin kesiştiği daha açık ifadeyle bir afetin diğer bir afeti tetiklediği iç içe geçen afetlerden söz edilebilir. Örneğin deprem sonrası yaşanan tsunami, savaş sonrası göç ya da jeolojik ve iklimik afetlerin neden olduğu göçler gibi birinin diğerlerini tetiklediği afetler arasında neden sonuç ilişkisi çok belirgindir. Çatışma ve savaş çok sayıda insanı mağdur etmesinden dolayı birer afet olarak görülmektedir. Söz konusu nedenlerden dolayı göç edenler de aynı şekilde afetzedede olarak kabul edilmektedir (Kaya ve Yücel, 2022, s. 383).

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) de yayınladığı raporlarda iklim, çevresel değişimler ve göçe ilişkisini ortaya koymaktadır.

- Göçün nedeni her zaman çevresel faktörlerle ilgilidir.
- İnsanların göç etmelerinde doğal afetlerden kurtulmak ve kötüleşen çevre koşullarıyla karşı karşıya kalmaları etkilidir.
- İklim değişikliğinin ani ve yavaş başlayan afetler ile kademeli çevresel bozulmayı yoğunlaştırması beklenmektedir.
- Çevresel göçe ilişkin hareketliliğin zorunlu ya da gönüllü göç olduğunu ayırt etmek pek mümkün görünmemektedir.
- İklim kaynaklı doğal afetlerde yaşanan yoğunluk nüfus hareketliliğini arttırmada etkilidir.
- İklim değişikliğinin birer olumsuz sonucu olarak; halk sağlığı, geçim kaynakları, gıda güvenliği ve su bulunabilirliği üzerindeki etkileri mevcut kırılma noktaları daha da kötüleştirilebilir ve göç hareketlerini tetikleyebilir.
- Doğal kaynaklarda azalma gerginlik, rekabet ve potansiyel çatışmalara ve bunun sonucu olarak zorunlu göçler yaşanabilir.
- Doğal afetler sonrası göç bir hayatta kalma stratejisi olabilir (IOM, 2014, ss.1-2).

4- Ekoloji ve Sosyal Çalışma

Bu başlık altında ekoloji kavramı ekolojik sosyal çalışma perspektifinde ele alınarak ekolojik adalet ve sosyal çalışma alt başlığı ile ekolojik bozulmanın insan yaşamına etkisi irdelenmiştir. Alman biyolog Haekel'in

1869'da bitki ekolojisi ile ilgili çalışması sonrasında bilimsel olarak ekoloji kavramı literatürde yer almaya başlamıştır. Böylece biyoloji kökenli olan ekoloji bilimsel olarak organizmaların miktarını ve bölgesel dağılımının belirlenmesi ile aralarındaki ilişkileri incelemeyi konu almaktadır. Nitekim ekoloji canlılar ve çevre arasındaki aktif etkileşim/ilişkiyi inceleyen bir bilim dalıdır. Sosyal bilimlerde ise ekoloji; canlıların popülasyonları, davranış yapıları, yaşam tarihleri ve mekâna bağlı dağılımlarını kapsamaktadır (Budak, 2009, s. 244; Marshall, 2009, s. 175).

Ekolojik sosyal çalışma, sosyal çalışma mesleği ve disiplinin ortaya çıkışı ile değerlendirilmeye başlanmış ise de fiziksel çevreye vurgu 1990'lardan itibaren gerçekleşmiştir. Bu nedenle bütüncül bakışın sosyal çalışmanın doğasında olduğu fakat yalnızca sosyal çevre ile sınırlandırılması tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalışmalarda çevre tanımlamalarında fiziksel çevrede dahil edilmeye başlamıştır. Böylece bireye sosyal çevrenin etkisinin yanında fiziksel çevrenin de etkisi olduğu düşünce evresine gelinmiştir. Daha sonrasında çevresel bozulmanın neden olduğu; endüstriyel bölgelere yakın yerleşim bölgelerinde oluşan risk, sıklığı ve şiddeti artan afetler, yükselen su seviyeleri gibi nedenler ve bunun neticesinde oluşan dezavantajlılık sosyal çalışmanın bu alanlarda görünür olmasını gerektirmiştir (Aslan, 2023: 11-15).

“Sosyolojik sistemler ve yapısal düşünme temelinde inşa edilen çevre paradigması, insan merkezli sosyal çevre anlayışının ötesinde, sosyal ve fiziksel çevre arasındaki ayrımı vurgular. Burada üzerinde durulan nokta, çevre paradigmasının içeriğiyle ilgilidir. Çevre paradigması, sosyolojik sistemleri, biyolojik sistemleri, ekosistemleri, yönetsel sistemleri kapsayan bir paradigmadır. Ekolojik sosyal hizmet yaklaşımı ise insan merkezli ekosistem ile doğal çevre arasında köprü oluşturmaya çalışmaktadır. Sosyal hizmet disiplini çevre paradigması, çevresel adalet ve ekolojik adalet konuları ile yer alır” (Purutçuoğlu ve Doğan, 2017, s. 1085).

Sosyal çalışmanın disiplinlerarasılık yapısının yalnızca sosyal bilimlerle sınırlanmayacağı doğa ve çevre bilimlerini de kapsayarak genişlemesi gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal çalışmanın konusu sadece sosyal adaletle sınırlı kalmayarak, ekolojik adaleti de sağlama çabası içinde olması beklenmektedir (Aslan ve Ceylan, 2024, ss. 487-488). İnsan onurunun korunması sosyal çalışma mesleği açısından birer odak merkez olmasının yanı sıra mesleğin doğal çevrenin değerine de saygı duyulması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır (Besthorn ve Saleeby, 2003, s. 10). Nitekim çevreye yönelik sosyal çalışma uygulamaları, çevresi içinde birey yaklaşımı ile fiziksel çevreyi de içerecek şekilde bütüncül olarak ele alınarak bu alanda geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Närhi, Matthies, 2016, s. 33). Hem kişiye ve hem de çevreye dair uyum ve denge sorumluluğu ekolojik sosyal çalışmanın konusunu oluşturmaktadır (Besthorn, 2015,

s. 871). Aynı zamanda ekolojik sosyal çalışma insanı doğadan bağımsız görmeyerek insanı doğanın birer parçası olarak görmektedir. Bu nedenle sosyal çalışma bilim ve uygulama alanını yeniden inşa etmek düşüncesine dayanmaktadır (Ranta-Tyrkkö ve Närhi, 2021, s. 610).

Ekolojik adalet ve sosyal çalışma

Sosyal çalışma disiplin olarak sosyal adalet ve insan hakları ilkeleri temelinde yükselmiştir. Fakat bu ilkelerin yaygınlaşması bu bağlamda tüm canlıları kapsayarak ekolojik adalet olarak genişletilmesi gerekmektedir (Güzel ve Buz, 2019, s.1066). Kavram olarak çevresel adalet endüstrileşme ve kalkınma sürecinde meydana gelen çevresel problemlerin neden olduğu küresel eşitsizliklerin kaynağını konu almasının yanında bu problemlerin çözümüne yönelik çalışmaların bütünüdür (Kılıç ve Tok, 2014, s. 2020). Ekoloji ve Sosyal çalışma arasındaki ilk ve köklü bağ sağlıklı fiziksel şartların insan refahı üzerinde oluşturduğu etkinin sonucunda oluşmuştur (Aslan, 2023, s.99).

Küresel çevre sorunlarını tüm insanlar paylaşmak zorunda bırakılmaktadır. Örneğin Çernobil faciasının ortaya çıkardığı tahribat, Tuna Nehrinin kıyısında bulunan ülkelerin neden olduğu kirlilik, Shell firmasının Meksika Körfezi'nde yol açtığı petrol kirliliği gibi birçok örnekten bahsedilebilir. Ayrıca Hükümetlerarası iklim değişikliği paneli (IPCC) gibi pek çok kurumun hem fikir olduğu, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı anormal yağışlar, aşırı ısınma/soğuma ve şiddetli kasırgadan dolayı binlerce insan yaşamını yitirmektedir (Kılıç ve Tok, 2014, s. 214).

Çevresel sorunların neden olduğu etkiler sosyal eşitsizlik ve dezavantajlı grupların refahına olumsuz etkide bulunmaktadır. İklim değişikliği ve çevre kirliliği solunum yolları gibi pek çok hastalığa karşı savunmasız kesimlerin sağlığını olumsuz yönde etki ederken, aynı zamanda sel, fırtına, kuraklık gibi doğal afetlere de neden olmaktadır (Ortakaya ve diğ. 2023, s. 417).

Yaşadığımız yüzyılda yaşanan doğal afetler, iklim değişikliği, küresel ısınma ve doğal alanların yok edilerek tarım alanlarının tahrip edilmesi gibi ekolojik krizlere karşı sosyal çalışma mesleğinin kayıtsız kalmadığı bu bağlamda mesleğin bu alana ilişkin müdahale ve mücadele alanlarının oluşması gündeme gelmiştir (Güzel ve Buz, 2019, s.1052). Ekolojik sosyal çalışma kapsamında “yeşil sosyal çalışma” doğal çevreyi sosyal çalışma teorisi ve uygulamasıyla bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda insanlar arasında güç ve kaynakların dağılımında yaşanan adaletsizlere, iklim değişikliği ve çevresel bozulmanın insan yaşamı üzerindeki etkisine odaklanarak insanların refahını arttırmaya yönelik çevresel adalet temelli refahı arttırmak için müdahalede bulunan uygulamadır (Dominelli, 2018, s. 217; Hostert, 2020, s. 1). Ayrıca sosyal çalışmanın odağında çevresel bozulmalara müdahale etmek önemli yer tutmaktadır (Tok ve Orbay, 2020, s.1801).

5-Sonuç

Afet insan ya da doğa kaynaklı olarak herhangi bir coğrafi alanda bulunan popülasyonun yaşamı ve varoluşu arasında keskin belirsizliğe neden olan, insana dair; ruhsal, fiziksel, sosyal ve ekonomik çöküntülerle ilişkilendirilen, aynı zamanda üstesinde gelmenin uzun zamana yayılımının yanı sıra geniş çapta yardıma gereksinim duyulan bir durum/olgu olarak tanımlanabilir.

Afet olgusu önceleri daha çok doğal kaynaklı afetlerle ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle afet tanımlamalarında ani, öngörülemeyen, dış yardıma gereksinim duyulan, yerel imkanlarla baş etmenin mümkün olmadığı, kötü, kıran gibi tanımlamalar yapılmıştır. Aynı zamanda afetler son yıllara kadar pozitivist bir çerçevede ele alınarak genellikle mühendislik ve doğa bilimlerinin egemen olduğu çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Özellikle endüstri devrimi sonrası artan hızlı nüfus ve buna bağlı kentsel yayılımın coğrafi alanlarda hız kazanmasının yanı sıra daha fazla yer kaplaması, doğal afetlerin artık insana nüfuz eden bir toplumsal sorunu ortaya çıkarmıştır.

Daha da önemlisi tüm bunlar ekolojik dengenin bozulmasına ile; kuraklık, çölleşme, kıtlık, toprak, hava ve suda yaşanan kirlilik, asit yağmurları, sera gazının etkileri nedeniyle ortaya çıkan küresel ısınma vb. ekolojik krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumda sosyal bilimlerde özelde sosyal çalışmada, fiziki çevrenin insan yaşamı üzerinde etkisinin belirginleşmesine ve insan yaşamının yalnızca sosyal çevre ile değerlendirilmesinin eksik olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Böylece sosyal çalışmada ekolojik bakışın bütüncül olarak sosyal ve fiziki olarak ele alınması gerektiği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır.

Sosyal çalışmanın doğaya karşı olan saygısı ve sorumluluğu, ekolojik bozulmaların dezavantajlı gruplara belirgin düzeyde etkisi, yeni dezavantajlılıkların ortaya çıkması, afetlere yönelik müdahale stratejisi, çevresel adalet, insan ve doğa hakları, sosyal ve çevresel eşitlik/eşitsizlik gibi birçok yönden sosyal çalışma açısından ele alınabilir. Sosyal çalışmanın mesleki ve disiplinler olarak insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri yanında savunuculuk, eğitim, araştırma, koruyucu ve önleyici hizmetler sağlamak gibi pek çok rol ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Bu bağlamda tüm afetlere özelde ise ekolojik sosyal çalışma paradigma/perspektifi ile çevreye karşı farkındalık ve korumaya yönelik ulusal/uluslararası politikaların geliştirmesine yönelik çalışmalar önemli olmaktadır.

Kaynaklar

- AFAD. (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. ISBN: 978-975-19-6271-3.
- AFAD. (2024). <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri?v=1.0.22>. Erişim tarih: 24.08.2024
- Akbaş, E. (2015). Diğer Sosyal Hizmet Alanlarında Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Genel Değerlendirme. Tomanbay, İ. (Ed.). *Sosyal Hizmet Uygulamaları* içinde (166-187). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay. No: 2875.
- Akdur, R. (2000). Afetlere hazırlık ve afet yönetimi. *Ankara Deontoloji Dergisi*, Sayı 7 s, 8-13.
- Arı Kovancı, Y. (2024). Afet ve kırılgan gruplar. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 13-30.
- Aslan, Ş. (2023). Ekolojik Sosyal Hizmetin Sosyal Hizmet Akademisyenleri Perspektifinden Değerlendirilmesi. Doktora tezi Yalova Üniversitesi.
- Aslan, Ş.,Ceylan, H. (2024). Sosyal hizmet akademisyenleri perspektifinden ekolojik sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(3), 467-491. <https://doi.org/10.33417/tsh.1299229>.
- Besthorn, F. H., Saleebey, D. (2003). Nature, Genetics and the Biophilia Connection: Exploring Linkages with Social Work Values and Practice. *Advances in Social Work.*, 4(3) <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>.
- Besthorn, F. H. (2015). Ecological social work, shifting paradigms in environmental practice international encyclopedia of the social & behavioral sciences, Second Edition, 871–877.
- Budak, S. (2009). Psikoloji sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Ciurean, R. L., Schroter, D., Glade, T. (2013). Conceptual Frame works of Vulnerability Assessments for Natural Disasters Reduction. London: INTECH Open Science.
- Demir, A. (2020). Afetlerde Dezavantajlı Gruplar. İslam Can.(Ed.). Afet Sosyolojisi içinde (165-184).wq Çizgi Kitabevi Yay.
- Demir, A. (2021). *Yaşlı bireylerin afetler karşısındaki konumunun sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi: Covid-19 ve Suluova Hacı Muammer Koca huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Bitlis.

- Dominelli, L. (2018). Yeşil Sosyal Hizmet: Çevre Krizinden Çevresel Adalete. Ankara: Nika Yayınları.
- Erkal, T., Değerliyurt, M. (2011). Türkiye’de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
- Eryılmaz, M., Tezel, O. ve Ulusoy, S. (2021). Afet: Tanımı ve sınıflaması. Köse Ş, editör. Afetler ve Enfeksiyonlar. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Gökalp, Y. G., Şikar, A. (2023). Afetlerin etkilerinin zorunlu göç bağlamında incelenmesi: 2023 Kahramanmaraş depremi. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(4), 1247-1268.
- Güloğlu, K. G. (2020). Yaşlılar. M. Serdar. (Ed.). Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet içinde (9-40). El kitabı. Ankara: Grafiker Yay.
- Güzel, B., Buz, S. (2019). Yeşil yoksulluk, çevresel adalet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069.
- Hostert, A. L. (2020). The view of green social work among danish social work students and practitioners [Master thesis for: Nordic Master in Social Work and Welfare] Noswel, Denmark.
- IOM. (2014). Perspectives on Migration, Environment and Climate Change file:///C:/Users/metin/Downloads/meccinfosheet_climatechangeactivities.pdf Erişim Tarihi: 17.10.2024.
- Kaya, Ç. M., Yücel, B., (2022). Karmaşık bir sosyo- ekolojik afet olarak göç ve göç araştırmalarında CBS. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(2), 380-394.
- Kılıç, Z ve Tok, N. (2014). Geleneksel adalet anlayışlarından çevresel adalet anlayışına. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:6, S:3, s. 213-228.
- Kök, H. (2023). Afetlerde kriz yönetimi ve sosyal hizmet örgütleri. *Sosyal Çalışma Dergisi* 7 (1), 1-17.
- Marshall, G. (2009). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Närhi, K., Matthies, A. L. (2016). Conceptual and historical analysis of ecological social work. In J. McKinnon & M. Alston (Eds.), Ecological social work: Towards sustainability (pp. 21–38). London: Palgrave Macmillan Publishers.
- Ortakaya, Ü. İ., Koca, D., Akbaş, E. (2023). Yeşil sosyal politika: sosyal adaletin ve ekolojik sürdürülebilirliğin bütünleşmesi. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 13(2), 401-423. <https://doi.org/10.31679/>
- Özçelik, E. (2020). Afetlerde sosyal hizmetler. *Afet ve Risk Dergisi*, 3(1), 46 – 55.

- Purutçuoğlu, E., Doğan, İ. (2017). Ekolojik sosyal hizmet uygulamaları için sürdürülebilir kalkınmada sosyal hizmetin yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 10 Sayı: 5. S. 1083-1100. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1839>.
- Ranta-Tyrkkö, S., Närhi, K. (2021). Striving to strengthen the ecosocial framework in social work in Finland. *Community Development Journal*, 56(4), 608-625.
- TDK. (2023). [Http://Www.Tdk.Gov.Tr/](http://www.tdk.gov.tr/) Erişim: 13.12.2024.
- Tomanbay, İ. (1999). Sosyal Çalışma Sözlüğü. Ankara: Selvi Yayınları. ISBN. 9780000015327.
- Tuncay, T. (2004). Afetlerde Sosyal Hizmet, 1999 Yılı Marmara ve Bolu-Düzce Depremleri Sonrasında Gerçekleştirilen Sosyal Hizmet Uygulamaları. Ankara: Özbay Ofset Matbaacılık.
- Tok, M.G., Orbay, İ. (2020). Ekolojik sosyal hizmet perspektifinde su güvensizliği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1786-1808.
- Yaman, M., Erten, R. (2015). Türkiye Sosyal Hizmet Birikiminde Doğal Afetler. Bibliyografik Bir Değerlendirme (1950-2013). İstanbul: Açılım Kitap.
- Yanardağ, U. (2019). Türkiye’de çevre odaklı sosyal çalışma uygulamalarını düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 309-329.
- WHO. (2017). Emergency Response framework. 2nd ed. Geneva: World Health Organization.
- Zafer, M. (2024). Afet-acil durumda itfaiye ve sosyal çalışma: kriz temelli müdahalede benzerlikler ve gereksinimler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 230-239.

Bölüm 4

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET EĞİTİMİ VE SOSYAL HİZMET BÖLÜMLERİ

Adem KALEBAŞI

GİRİŞ

Birey çevre etkileşimi ve bütünlüğüne biyopsikososyal yönleriyle odaklanan sosyal hizmet mesleği diğer profesyonel insana yardım mesleklerinde olduğu gibi temel kaynağını akademik eğitim ve uygulama süreçlerindeki bilimsel araştırma faaliyetlerinden almaktadır. Toplum refahını artırmak, sosyal adaleti geliştirmek ve bireylerin sosyal işlevlerini artırmak amacıyla güçlendirme temelli uygulamalar gerçekleştirmektedir. Sosyal hizmet uzmanı bu uygulamaları gerçekleştirirken yetkinliğini lisans, lisansüstü ve doktora düzeyinde aldığı teorik ve uygulama içeren derslerle kazanır. Bilgi temelinde uygulama becerisi ve değerlerde yeterliliği sağlanması alana ilişkin uygulamalar ve kuramsal bilgilerdeki derinleşmeyle nitelikli bir meslek uygulayıcısı olarak yetişir.

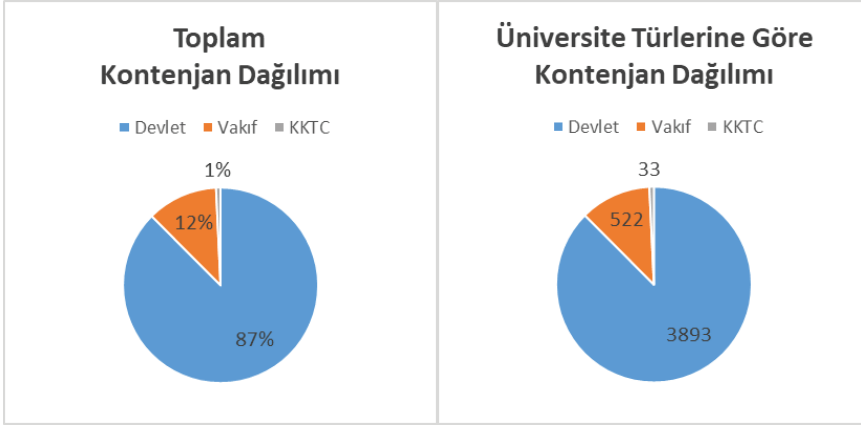
Dünyada sosyal hizmet eğitimi başlangıcından itibaren bugüne 130 yıla yaklaşmıştır. 19. yüzyılın sonundaki ilk sosyal hizmet okulunun açılmasından sonra hızlı bir yaygınlaşma süreci başlamıştır. 1910 yılına kadar Avrupa ve ABD’de 14 okul açılmış, 1920’de Latin Amerika, 1924’de Güney Afrika ve 1936’da Hindistan ve Mısır’da sosyal hizmet okulu açılmıştır (Karataş ve Erkan, 2005). Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin başlaması dünyada ilk eğitimin başlamasından sonra yaklaşık 60 yıl sonra söz konusu olmuştur. 1959 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Enstitüsüne bağlı olarak 1961 yılında Sosyal Hizmet Akademisi kurulmuş ve ilk mezunlarını dört yıl sonra vermiştir (Taşgın ve Özel, 2011, s.180). Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi Sosyal Hizmet Akademisinden sonra ikinci okul olarak Hacettepe Üniversitesi içerisinde Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler ismiyle açılmıştır. Böylece sosyal hizmet eğitimi veren kurum sayısı ikiye çıkmıştır. Ancak 1981 yılında kabul edilen Yükseköğretim Kanunu çerçevesinde her iki kurumda kapatılmış ve Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Sosyal Hizmetler Yüksekokulu olarak ismi ve statüsü değişerek eğitim faaliyetlerine devam etmiştir (Kut, 2005). Hacettepe Sosyal Hizmet 2002 yılında Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesine bağlı Sosyal Hizmet bölümü kurulana kadar Türkiye’de yükseköğretim birimi olarak, tek sosyal hizmet bölümü olarak eğitimini sürdürdü. 2006 yılında İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine bağlanana kadar Hacettepe Yüksekokul bünyesinde eğitim vermeye devam etmiştir. 2006 yılında bazı öğretim üyelerinin girişimleri, Avrupa Birliğine girmeye yönelik politikalar ve hükümetin yükseköğretimi yaygınlaştırma politikalarının çakışması sonrası oluşan siyasi, sosyo-kültürel ortam diğer birçok bölümde olduğu gibi sosyal hizmet bölümlerinin de hızla yaygınlaşmasının yolunu açtı (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2014). Bu tarihten günümüze kadar sosyal hizmet bölümü açıköğretim, uzaktan eğitim ve örgün eğitim şeklinde olmak üzere farklı eğitim türleriyle eğitim hayatına devam etmektedir. İkinci öğretim programları devlet üniversitelerinde Yüksek Öğretim Kurulunun aldığı bir

kararla 2024 yılında kapatılmıştır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yükseköğretim sistemi dönüşmektedir. Yükseköğretim alanının genişlemesiyle bölüm ve kontenjanlar artmakta ve çeşitlenmektedir (Türkiye Yükseköğretim Sistemi, 2021). 2003 yılında 53 olan devlet üniversitesi sayısı 2024 yılında 129 olmuştur. Vakıf üniversiteleri sayısı da 4’ü meslek yüksekokulu olmak üzere 79’ a ulaşmıştır (istatistik.yok.gov.tr). Üniversite ve bölümlerdeki çeşitlilik öğrencilerin üniversite ve bölüm seçimlerde daha fazla bilgiye ulaşma ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. Her hangi bir bölümün incelenmesi, hangi profildeki adaylar tarafından tercih edildiklerinin ortaya konulması adaylar yanında eğitim politikaları uygulayıcılarının da politika ve uygulamalarına yön verebilmektedir (Yiğit, 2017). Sosyal hizmet programını tercih eden öğrencilerinin eğilimleri ve profilinin ortaya konması bölümü tercih edecek öğrenciler için yol gösterici olacağı gibi, akademisyen sayıları, bölümlerin dağılımı ve öğrenci tercih etme yoğunluğu gibi verilerin analizi akademisyen ve eğitim politika yapımcıları için katkı sağlayacaktır. Betimsel tarama modeliyle tasarlanan bu çalışmada YÖK Atlas, YÖK İstatistik ve 2024 YKS Kontenjanlar Kılavuzu verilerinden elde edilen bilgilerle analizler gerçekleştirilmiştir.

1.1.Kontenjan

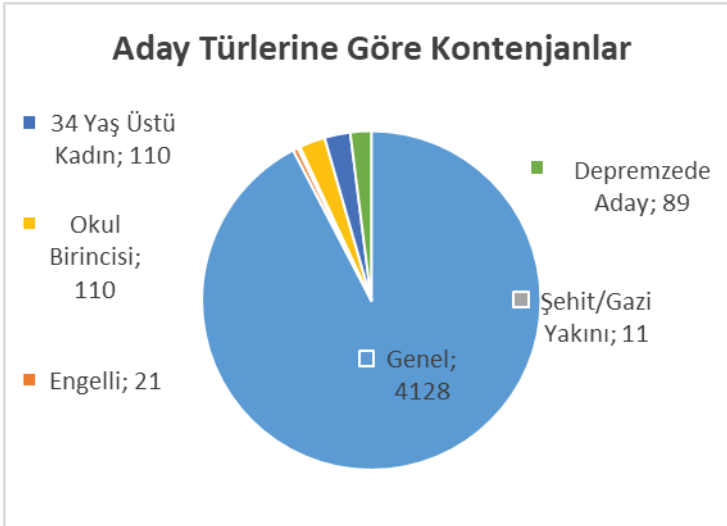
2024 yılı verilerine göre 61 devlet, 14 vakıf üniversitesi ve 2 KKTC üniversitesi olmak üzere toplam 77 üniversitede sosyal hizmet bölümü bulunmaktadır. Sosyal hizmet bölümlerinden 72’si fakülte düzeyinde; 4 devlet üniversitesi ve 1 vakıf üniversitesindeyse eğitim yüksekokulları bünyesinde sürdürülmektedir. Sosyal hizmet bölümü açıköğretim olarak Anadolu ve Atatürk üniversitelerinde ve uzaktan eğitim olarak Ankara üniversiteleri bünyesinde eğitime devam etmektedir. 2023 yılında Sosyal Hizmet programları için örgün eğitimde açılan toplam kontenjan 4.448’dir. Kontenjanların 3597’si devlet (%87), 498’i vakıf (%12) ve 33’ü Kıbrıs Üniversitelerinde (%1) bulunmaktadır. Toplam kontenjan oranları Şekil 1 ve aday türlerine göre kontenjan dağılımları Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 1: Toplam Kontenjan Oranları

Şekil 2: Üniversite Türlerine Göre Kontenjan Sayıları

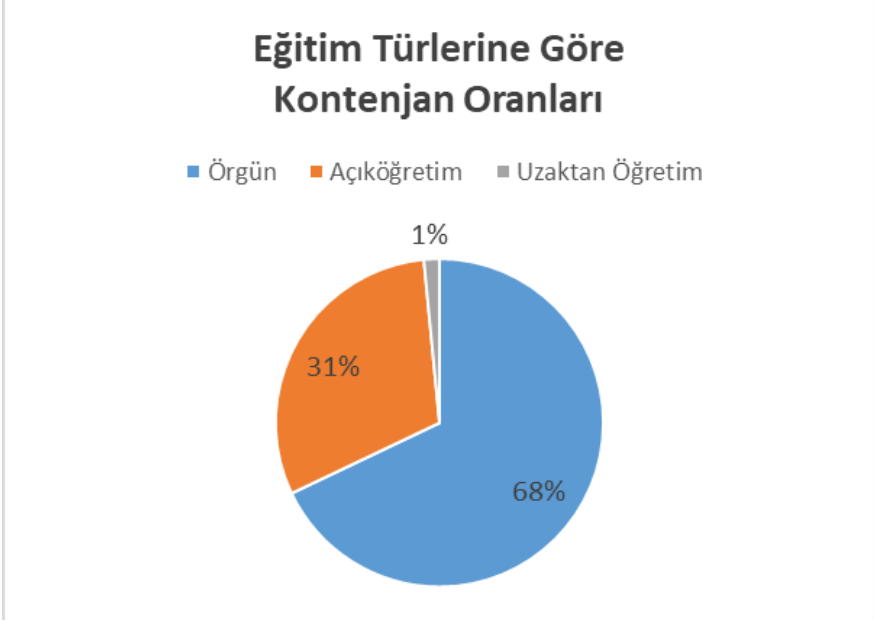
Aday türlerine göre genel adaylara 4128 kontenjan, ilk kez 2023 yılında uygulamaya konulan 34 yaş üstü kadın kontenjanından 110 kontenjan, okul birincilerine 110 kontenjan, engelli öğrenci kontenjanında 21 kontenjan, 2023 yılında gerçekleşen büyük deprem sonrası deprem bölgesindeki öğrencilere yönelik olarak konulan kontenjandan depremzede adaylara yönelik 89 kontenjan ve şehit gazi yakınlarına yönelik 11 kontenjan olmak üzere sosyal hizmet bölümlerine 2023 yılında toplam 4448 kontenjan ayrılmıştır. Aday türlerine göre kontenjanlara ilişkin veriler Şekil 3'te görülmektedir.

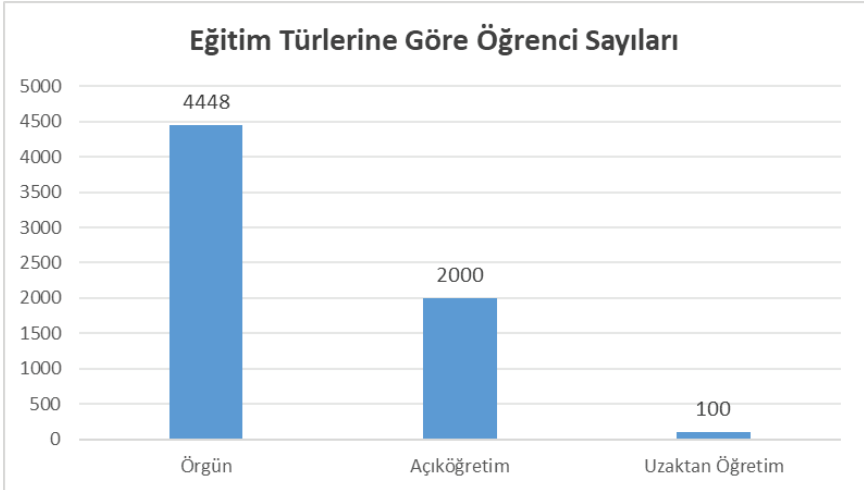
Şekil 3: Aday Türlerine Göre Kontenjan Sayıları

Eğitim türlerine göre kontenjan oranları incelendiğinde örgün eğitim alan öğrenci sayısı 4448 (%68), açıköğretim öğrenci sayısı 2000 (%31) ve uzaktan öğretim öğrenci sayısı 100 (%1) öğrenci olduğu görülmektedir. Öğrenci oran ve sayılarına ilişkin veriler Şekil 4 ve 5'te görülmektedir.

Şekil 4: Eğitim Türlerine Göre Kontenjan Sayıları

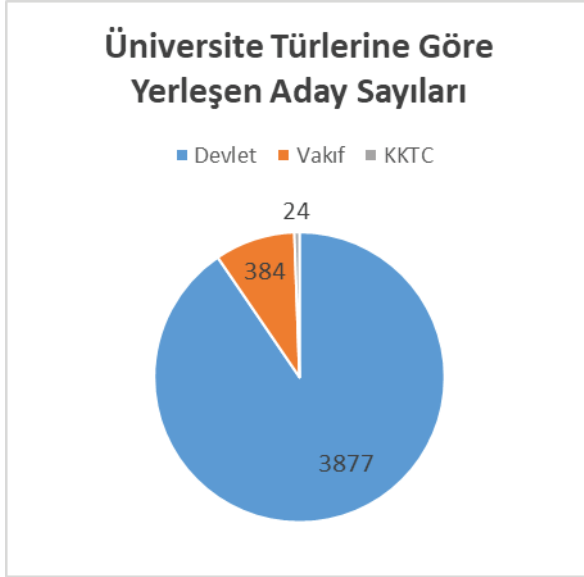

Şekil 5: Eğitim Türlerine Göre Kontenjan Oranları

Sosyal hizmet bölümünde açıköğretim kontenjanlarının toplam kontenjan içinde oldukça yüksek oranda (%31) olduğu görülmektedir. Uzaktan öğretim kontenjanları da eklendiğinde toplam kontenjan içindeki oran %32'ye çıkmaktadır. Anadolu üniversitesi açıköğretim fakültesindeki 500 kontenjan yanında Atatürk üniversitesi açıköğretim fakültesindeki 1500 gibi oldukça yüksek bir sayıda kontenjan bulunmaktadır.

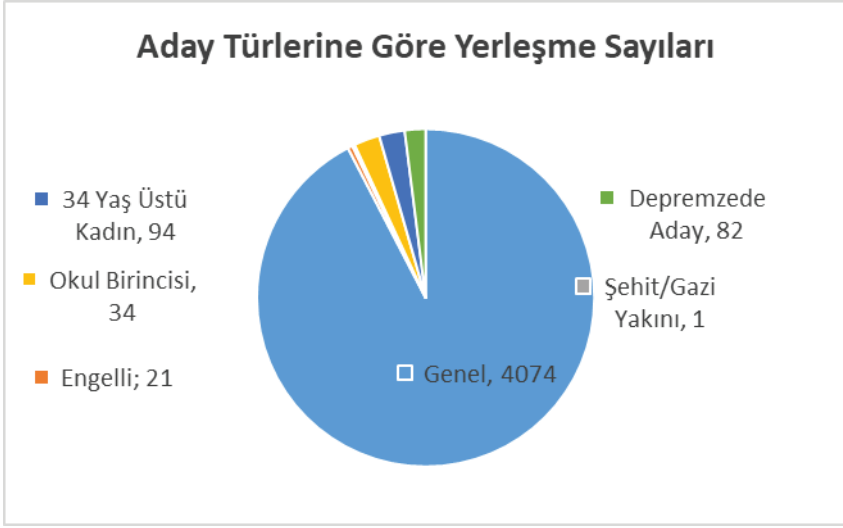
1.2. Yerleşme ve Doluluk Oranları

2023 yılı verilerine göre KKTC üniversitelerine 33 kontenjanın 24'ü, vakıf üniversitelerinde 522 kontenjanın 384'ü ve devlet üniversitelerinde 3893 kontenjanın 3877'ine öğrenci yerleşmiştir. Devleti, vakıf ve Kıbrıs üniversitelerine yerleşen öğrenci sayıları Şekil 6'da görülmektedir.

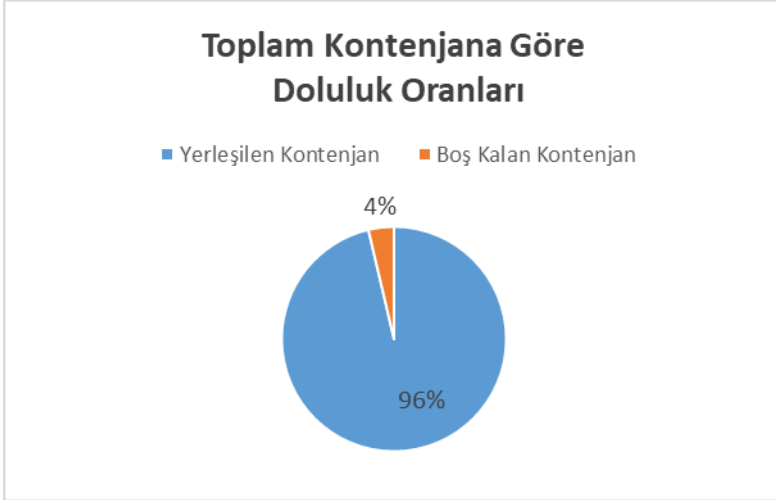
Şekil 6: Üniversite Türlerine Göre Yerleşen Aday Sayıları

Sosyal Hizmet bölümlerine aday türlerine göre genel kontenjandan 4074, 34 yaş üstü kadın kontenjanından 94, okul birincisi kontenjanından 34, engelli kontenjanından 21, depremzede aday kontenjanından 82 ve şehit gazi kontenjanından 1 aday yerleşmiştir. Aday türlerine göre kontenjanlara yerleşmeye ilişkin veriler Şekil 7'de yer verilmiştir.

Şekil 7: Aday Türlerine Göre Kontenjan Sayıları

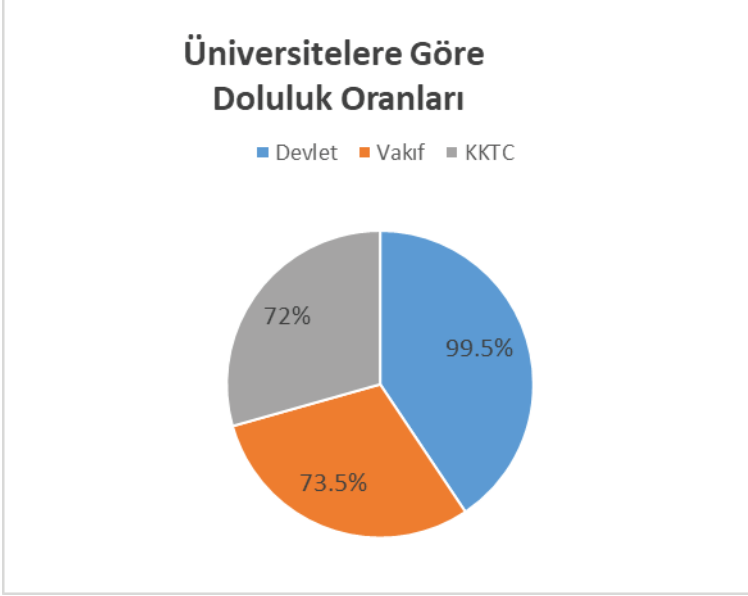
Devlet, vakıf ve Kıbrıs üniversiteleri toplam kontenjanlarının doluluk oranlarına bakıldığında toplam 4.448 kontenjanın 4285'i (%96) dolmuş, 163 kontenjan (%4) boş kalmıştır. Toplam kontenjanlardaki yerleşmeye ilişkin yüzelere Şekil 8'de yer verilmiştir.

Şekil 8: Toplam Doluluk Oranları

Devlet, vakıf ve Kıbrıs üniversiteleri kontenjanlarının doluluk oranlarına bakıldığında devlet üniversitelerinde 3893 kontenjandan 3877'i (%99,5), vakıf üniversitelerinde 522 kontenjanın 384'ü (%73,5) ve Kıbrıs

üniversitelerinde 33 kontenjandan 24'ü (%72) dolmuştur. Bu verilere göre devlette 16, vakıflarda 138 ve Kıbrıs üniversitelerinde 9 kontenjan boş kalmıştır. Devlet, vakıf ve Kıbrıs üniversiteleri kontenjanlarının doluluk oranları Şekil 9'da görülmektedir.

Şekil 9: Üniversite Türlerine Göre Doluluk Oranları

2023 yılı sosyal hizmet bölümleri öğrenim şekillerine göre doluluk oranları incelenmiştir. Bu kapsamda örgün eğitim, açıköğretim ve uzaktan öğretim bölümlerinin doluluk oranlarına bakılmıştır. Açıköğretim fakültelerindeki 2500 kontenjan ve uzaktan öğretim fakültesindeki 100 kontenjanın hepsi dolmuştur. Açıköğretim ve uzaktan öğretim programlarının doluluk oranları Şekil 10 ve 11'de görülmektedir.

Şekil 10: Açıköğretim programları doluluk oranları

Şekil 11: Uzaktan öğretim programı doluluk oranları

Sosyal hizmet bölümlerine yerleşen öğrencilerin ikamet ettikleri bölgelere göre sayı ve oranları incelenmiştir. Yerleşmede en büyük pay 1056 sayısı (%25) ile marmara bölgesindedir. Marmara bölgesini 824 (%19) ile İç Anadolu, 618 (%15) oranı ile Karadeniz, 570 (%13) ile Doğu Anadolu, 522 (%12) ile Akdeniz, 353 (%8) ile Ege bölgesi takip etmektedir. En düşük yerleşme bölgesiyse 340 sayısı (%8) ile Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir. Öğrencilerin ikamet ettikleri bölgelere göre sayı ve oranlara Şekil 12 ve 13'te gösterilmiştir.

Şekil 12: İkamet Bölgelerine Göre Öğrenci Sayıları

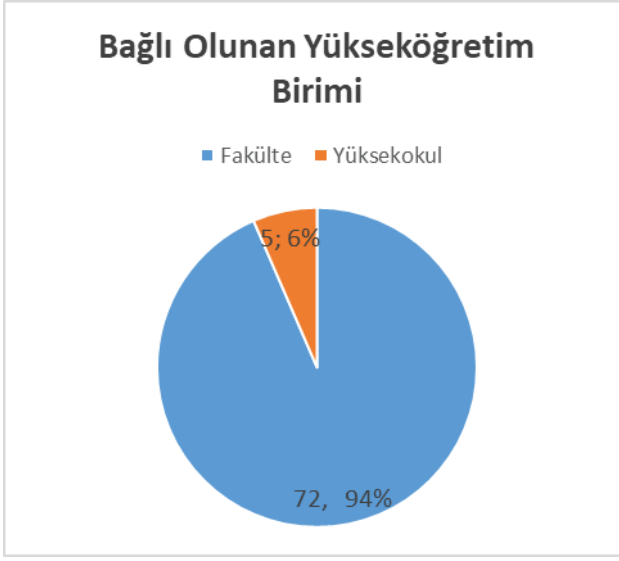

Şekil 13: İkamet Bölgelerine Göre Öğrenci Oranları

Bölümün yerleşme ve doluluk oranları değerlendirildiğinde kontenjanların özellikle devlet üniversitelerinde çok büyük oranda dolduğu görülmektedir. Ancak aynı şeyi vakıf üniversiteleri için söylemek zordur. İkamet bölgelerine göre yerleşmede en büyük pay %25 oranıyla Marmara bölgesi almaktadır. İnsan yoğunluğu, birçok büyükşehir'in burada olması ve sosyal sorunların fazlalığı bu bölgedeki öğrencilerin bölümü olan ilgisini artırdığı değerlendirilebilir.

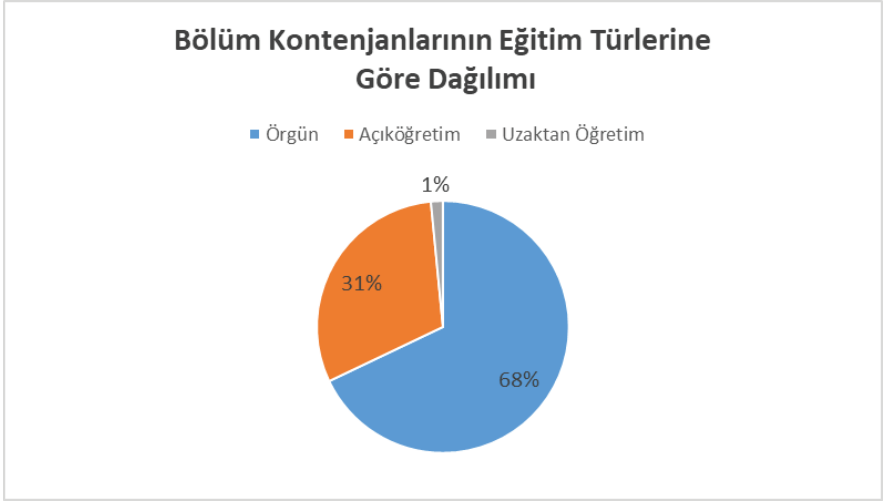
1.3.Program Türleri

Türkiye'de sosyal hizmet bölümlerinin büyük çoğunluğu Sağlık Bilimleri, İktisadi ve İdari Bilimler ve Fen Edebiyat Fakülteleri gibi fakülte düzeyinde yapılanmışken bazı bölümler Yüksekokullar bünyesinde açılmıştır. Toplam 72 bölüm fakülteye bağlı olarak öğrenimlerini devam ettiren 5 bölüm yüksekokullar bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bölümlerin bağlı oldukları birimlere ilişkin yüzdeler Şekil 14'te gösterilmiştir.

Şekil 14: Bölümlerin Bağlı Oldukları Birim

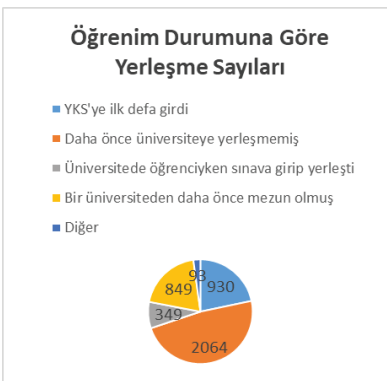
Sosyal hizmet bölümlerinde örgün eğitim yanında açıköğretim ve uzaktan öğretimle eğitim veren bölümleri de bulunmaktadır. Devlet üniversitelerinde 2. öğretim bölümleri Yüksek Öğretim Kurulunun 2023 yılında aldığı kararla yeni öğrenci alımına kapatılmıştır. Vakıf üniversitelerinde 2. öğretim olarak herhangi bir program bulunmamaktadır. Sosyal hizmet bölümlerinin çoğunluğu (%68) örgün düzeyde eğitim vermektedir. Açıköğretim düzeyinde toplam kontenjanın yaklaşık üçte biri oranında (%31) kontenjan bulunmaktadır. Anadolu ve Atatürk üniversitelerinde açıköğretim bölümleri faaliyetlerini sürdürmektedir. Uzaktan öğretim toplam kontenjan içinde %1 oranında yer almaktadır. Uzaktan öğretim olarak yalnızca Ankara üniversitesine bağlı Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesinde öğretim devam etmektedir. Bölümlerin eğitim türlerine göre oranları Şekil 15’de gösterilmiştir.

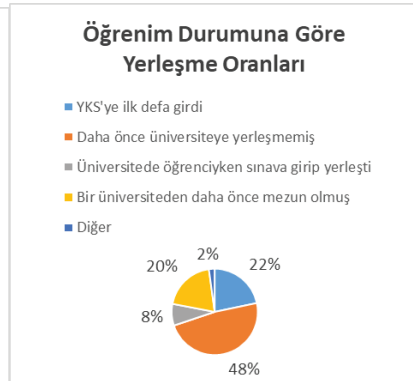
Şekil 15: Bölüm ToplamKontenjanının Eğitim Türlerine Göre Dağılımı

1.4. Öğrenim Durumu

Öğrencilerin öğrenim durumuna göre yerleşme sayıları Şekil 16'da, yerleşme oranları Şekil 17'de gösterilmektedir. Buna göre öğrencilerin %48'inin daha önce üniversiteye yerleşmemiş olduğu, %22'sinin ilk defa YKS sınavına giren öğrenciler olduğu, %20'sinin bir üniversiteden daha önce mezun olmuş öğrenciler olduğu, %8'inin üniversitede öğrenciyken sınava girip yerleştiği ve %2'sinin diğer öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

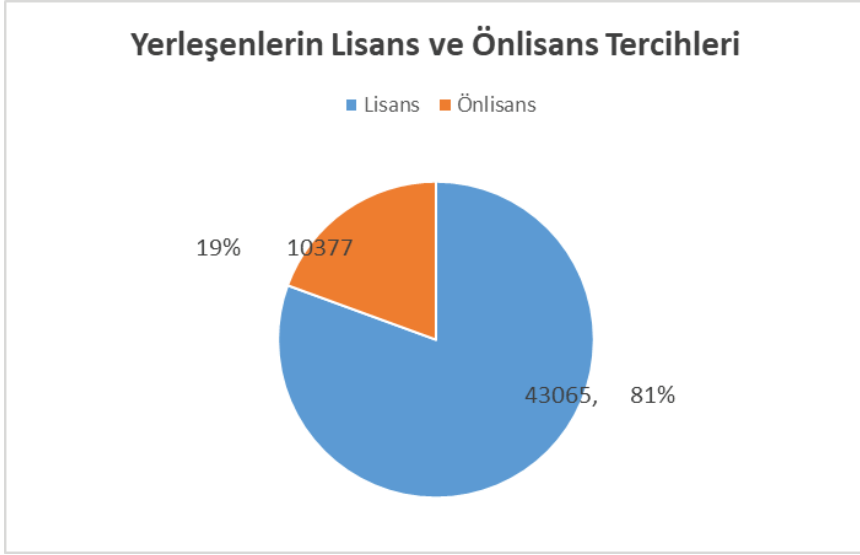
Şekil 16: Öğrenim Durumuna Göre Yerleşme Sayıları

Şekil 17: Öğrenim Durumuna Göre Yerleşme Oranları

1.5. Diğer Bölüm Tercihleri

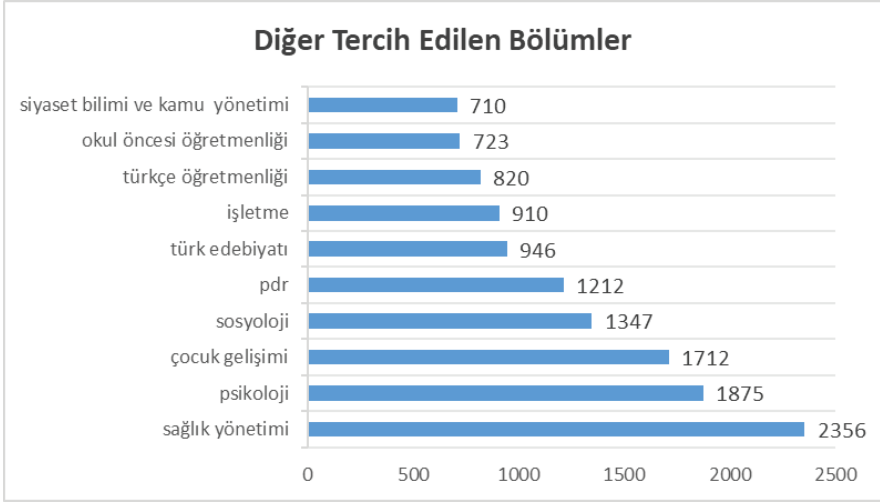
Sosyal hizmet bölümlerine 2023 yılında yerleşen öğrenciler toplamda 53.442 program tercihinde bulunmuşlardır. Bu tercihlerin 10337'sini (%19) önlisans tercihleri, 43065'ini (%81) lisans tercihleri oluşturmaktadır. Öğrencilerin lisans ve önlisans tercih oran ve sayıları Şekil 18'de görülmektedir.

Şekil 18: Öğrencilerin Lisans ve Önlisans Tercih Oran ve Sayıları

Sosyal hizmet bölümüne yerleşen öğrenciler sosyal hizmet bölümü dışında lisans programlarında ağırlıklı olarak sosyal bilimlerden farklı programlara da tercihleri arasında yer vermiştir. Farklı bölüm tercihlerinin bilinmesi öğrencilerin beklenti ve eğilimlerini bilmek açısından önem kazanmaktadır. Sağlık yönetimi, psikoloji, çocuk gelişimi, sosyoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, Türk edebiyatı, işletme, Türkçe öğretmenliği, okul öncesi öğretmenliği ve siyaset bilimi ve kamu yönetimi en fazla tercih edilen bölümler arasındadır. Sosyal hizmet dışında ilk on sırada en fazla tercih edilen bölümler Şekil 19'da görülmektedir.

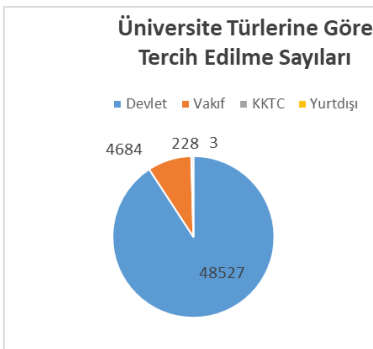

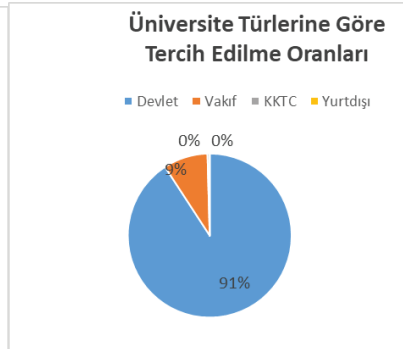
Şekil 19: Eğitim Türlerine Göre Bölümlerin Eğitim Şekilleri

1.6. Üniversite Türlerine Göre Tercih Yoğunluğu

Sosyal hizmet bölümüne yerleşen öğrencilerin tercih eğilimlerinden tercih etme yoğunluğuna bakıldığında 2023 yılında yerleşen öğrencilerin toplam 53442 programa tercih listelerinde yer verdikleri görülmektedir. Bu programlardan 48527'si (%91) devlet üniversitelerinde, 4684'ü (%9) vakıf üniversitelerinde, 228'i (%0,04) Kıbrıs üniversitelerinde ve 3'ü yurt dışı üniversitelerininini kapsamaktadır. Sosyal hizmet bölümüne yerleşen öğrencilerin üniversite türlerine göre tercih sayısı ve oranları Şekil 20 ve Şekil 21'de gösterilmiştir.

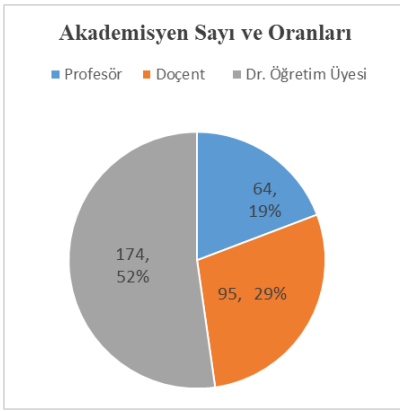
Şekil 20: Üniversite Türlerine Göre Tercih Sayıları

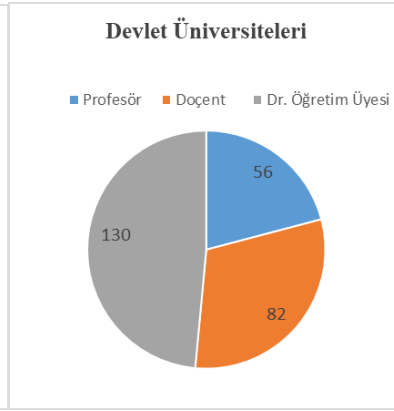
Şekil 21: Üniversite Türlerine Göre Tercih Oranları

1.7. Akademisyen Sayıları

Devlet, vakıf ve Kıbrıs üniversiteleri sosyal hizmet bölümlerinde Profesör, Doçent ve Dr. Öğretim üyesi olarak görev yapan akademisyenler bulunmaktadır. Profesör kadrosunda 64, Doçent kadrosunda 95 ve Dr. Öğretim üyesi olarak 174 akademisyen bulunmaktadır. Toplam akademisyen sayısı 333'dür. Devlet üniversitelerinde Profesör kadrosunda 56, Doçent kadrosunda 82 ve Dr. Öğretim üyesi olarak 130 akademisyen görev yapmaktadır. Bölümlerdeki toplam akademisyen sayıları ve oranları ile devlet üniversitelerindeki akademisyen sayılarına ilişkin veriler Şekil 21 ve 22'de gösterilmiştir.

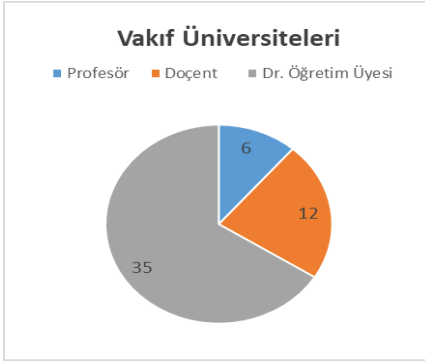

Şekil 21: Toplam Akademisyen Sayı ve Oranları

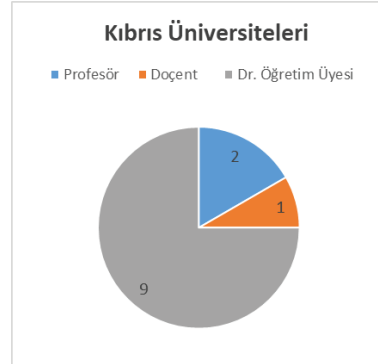

Şekil 22: Devlet Üniversiteleri Akademisyen Sayıları

Vakıf üniversitelerinde Profesör kadrosunda 6, Doçent kadrosunda 12 ve Dr. Öğretim üyesi olarak 35 akademisyen görev yapmaktadır. Kıbrıs üniversitelerindeyse Profesör kadrosunda 2, Doçent kadrosunda 1 ve Dr. Öğretim üyesi olarak 9 akademisyen bulunmaktadır. Vakıf ve Kıbrıs üniversitelerindeki akademisyen sayılarına ilişkin veriler Şekil 23 ve 24'te gösterilmiştir.

Şekil 23: Vakıf Üniversitesi Akademisyen Sayıları

Şekil 24: Kıbrıs Üniversitesi Akademisyen Sayıları

Bölümlerdeki hoca sayıları incelendiğinde akademisyenlerin %52'si Dr. Öğretim üyesi, %29'u doçent ve %19'u profesör olarak görev yapmaktadır. Bu sonuçlar bölümlerdeki eğitimlerin büyük oranda Dr. Öğretim üyeleriyle yapıldığını ve son yıllarda doktora programı açan üniversiteler göz önüne alındığında öğretim üyelerinin henüz yetişmeye başladığını göstermektedir. Verileri aynı zamanda bölümde yeterince hoca yetişmeden bölümlerin açıldığının da bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Bu duruma önceki yıllarda öğretim üyeleri yetersizliğinden dolayı başka alanlardaki hocaların bölümlerde istihdam edilmesi de (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2014, s.361) eklendiğinde bu konuda çeşitli sorunlar olduğu açıktır.

1.8. Lisans Üstü Eğitim

Sosyal hizmet bölümlerinde lisans üstü eğitimin yaygınlığı bölümlerin kökleşmesiyle ilgili önemli ipuçları vermektedir. Üniversitelerde sosyal hizmet eğitimi 2006 yılına kadar kendi içine kapalı kalmış ve genişleyememiştir (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2017). Ancak 2006 yılından sonra lisans eğitiminde ve 2009 yılından sonra ise yüksek lisans düzeyinde yeni programların açılması oldukça hızlanmıştır. 2009 yılında kadar yüksek lisans programları sadece Hacettepe üniversitesiyle sınırlıdır. Ancak lisans üstü programlarda yüksek lisans programları 2009 yılından, doktora programlarıysa 2011 yılından sonra artış göstermeye başlamıştır (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2014). Güncel sosyal hizmet doktora ve yüksek lisans program sayılarına ilişkin veriler Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Sosyal Hizmet Lisansüstü Program Sayıları

<u>Lisansüstü Eğitim</u>	<u>Sayı</u>
Yükseklisans	30
Tezli	21
Tezsiz	9
Doktora	11

Kaynak: Üniversite web siteleri

Türkiye’de sosyal hizmet alanında 30 yüksek lisans programı bulunmaktadır. Bu programlardan 21’i tezli ve 9’u tezsiz yüksek lisans programı şeklindedir. Bazı bölümlerde hem tezli hem de tezsiz yüksek lisans programı açılmıştır. 11 üniversitede doktora programı bulunmaktadır. 2009 sonrası yüksek lisans programları ve 2011 sonrası doktora programlarının yaygınlaştığını düşündüğümüzde lisansüstü eğitimin çok hızlı biçimde yaygınlaştığını görülmektedir. Sosyal hizmet akademisyen sayıları ve unvanlarıyla birlikte değerlendirildiğinde lisansüstü eğitim artışının yeterince akademisyen yetişmeden hızlı bir şekilde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde birbirini besleyen, iç içe geçmiş süreçler yaşanmıştır. Sorunun kökeninde lisans programlarının yaygınlaşmasında geciktirilmesi yatmaktadır. Sonrasına lisans programların yaygınlaşması bu alanda akademisyen ihtiyacını artırmış ve lisansüstü programların açılışını hızlandırmıştır.

SONUÇ

Sosyal hizmet eğitimi veren üniversitelerin kontenjan, doluluk, yerleşme, eğitim türü ve akademisyen sayılarını inceleyen bu çalışma bölüm yapılanmasını anlamak ve öğrenci tercihlerini yorumlamak açısından önemlidir. Sosyal hizmet bölümüne yerleşen öğrencilerin geldikleri bölge, özellikleri ve seçtikleri farklı bölüm gibi eğilimleri analiz etmek eğitimin geleceğine ilişkin önemli ipuçları taşımaktadır. Yükseköğretim sisteminin genişlediği ve yeni bölümlerin açıldığı günümüzde bölümlerin güncel durumunu ortaya koymak ve analiz etmek öğrenci tercihleri açısından da yol gösterici olacaktır. Öğrenci tercihleri yanında bölümlere ilişkin politika üreten ve çalışma yapan araştırmacılar için ortaya konan çıktılar çalışmalara yön gösterecektir.

2023 yılı verilerine göre devlet, vakıf ve Kıbrıs üniversitelerinde toplam 77 üniversite bünyesinde devam eden sosyal hizmet eğitiminde kontenjanın %87’si gibi çok büyük çoğunluğunun devlet üniversitelerinde olduğu görülmektedir. Bu kontenjanlardan da %99,5’inin dolduğu dikkate alındığında Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin ağırlıklı olarak devlet üniversiteleri marifetiyle yürütüldüğü görülmektedir. Aynı zamanda devlet üniversitelerindeki bölümlerin yüksek oranda doluluk oranlarına sahip

olması bölüme öğrenci ilgisinin devam ettiğini göstermektedir. Ancak vakıf üniversiteleri doluluk oranlarının %73 oranında kalması düşündürücüdür. Bu sonuçlar bölüm kontenjan sayısının doygunluğa ulaştığına ilişkin bir değerlendirmeyi de içerebilir. Daha sağlıklı bir yorum için bir kaç yılı içeren daha geniş veri setinden analiz yapılmasına ihtiyaç vardır. Devlet üniversitelerinde 2. öğretimlerin kapatılması kontenjanlardaki şişkinliğin azaltılması ve daha nitelikli bir eğitim için olumlu gelişmelerdir. Son yıllarda yüksekokullardaki bölümlerin ilgili fakültelere bağlanması konusundaki genel eğilimden sosyal hizmet bölümleri de etkilenmiştir. 72 sosyal hizmet bölümü fakülte bünyesinde eğitimini sürdürürken sadece 5 bölüm yüksekokullarına bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Yüksekokul bünyesinde eğitim veren birçok sosyal hizmet bölümünün zaman içerisinde fakülteye bağlanması bölümün yapılanması açısından olumludur. Biri vakıf üniversitesinde olmak üzere bölümlerin sadece %6'sı yüksekokullara bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Sağlık, insan ve toplum, fen edebiyat, iktisadi ve idari bilimler gibi farklı fakültelere bağlı olarak eğitim veren sosyal hizmet bölümlerinin ayrıca yüksekokul bünyesinde eğitim vermesi öğrenci tercihleri açısından kafa karışıklığına yol açabilmektedir. Toplam kontenjan içinde açık öğretim bölümleri kontenjanının %31 gibi yüksek bir oranda yer alması bilgi, değer ve beceri temelli uygulamaları içeren sosyal hizmet eğitiminin açık öğretim programı süreçlerinde yeterliliği açısından tartışılması gereken bir konudur. Mezunlarının istihdamının daralma sürecine girdiği ve daha donanımlı meslek elemanı yetiştirme imkanlarının konuşulması gereken bir zamanda açık öğretim ve uzaktan öğretim kontenjanlarının toplam kontenjanların yaklaşık üçte biri oranında olması olumsuz bir durumdur. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal hizmet bölümü dışında ilk beş sırada sağlık yönetimi, psikoji, çocuk gelişimi, sosyoloji ve psikolojik danışma ve rehberlik bölümlerini tercih ettikleri görülmektedir. Bu durum sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin tercihlerindeki sosyal bilim ilgisini göstermektedir. Ayrıca tercihlerini bilinçli bir şekilde yaptıklarına ilişkin bir veri sunmaktadır. Sosyal hizmet lisansüstü eğitimi 2009'dan 2024'e kadar geçen 15 yılda yüksek lisans ve doktora eğitimi düzeyinde çok hızlı şekilde yaygınlaşmıştır. Bölümlerdeki akademisyen sayı ve unvanları incelendiğinde lisans eğitiminde olduğu gibi yüksek lisans eğitiminde de yeterince akademisyen yetişmeden programların açılması söz konusu olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alptekin, K., Topuz, S. & Zengin, O. (2014). *Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde mevcut durum: tespitler, analizler ve öneriler*. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye’de çocuğun refahı ve korunması: kapsayıcı bir yaklaşım arayışı, ss.353-366, Kocaeli.
- Alptekin, K., Topuz, S., & Zengin, O. (2017). Türkiyede Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor?. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Karataş, K. & Erkan, G. (2005). “*Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminin Tarihiçesi*” Sosyal Hizmet Sempozyumu 2002: Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar. Ed. Ümit Onat, 112-133, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını No.: 17, Ankara, 2005.
- Kut, S. (2005). *Türkiye’de sosyal hizmet mesleğinin eğitimi*. (İçinde) Ü. Onat (yayına hazırlayan). *Sosyal hizmet sempozyumu 2002: sosyal hizmet eğitiminde yeni yaklaşımlar*(ss. 9-13). Ankara: Aydınlar Matbaacılık Ltd. Şti.
- Taşgın, N. Ş., & Özel, H. (2011). *Türkiye’de sosyal hizmetlerin dönüşümü*. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 175-190.
- Türkiye Yükseköğretim Sistemi (2021). <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2021/turkiye-de-yuksekogretim-sistemi-2021.pdf>
- ÖSYM (2024). <https://www.osym.gov.tr/TR,29532/2024-yuksekogretim-kurumlari-sinavi-yks-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html>
- Yiğit, T. (2020). *Türkiye’de sosyal hizmet eğitime yönelik öğrenci tercih eğilimleri üzerine istatistiksel bir çalışma*. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(51), 511-532.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/>.
- YÖK Atlas (2024). <https://yokatlas.yok.gov.tr/meslek-lisans.php?b=10193>

Bölüm 5

AKTİF YAŞLANMA POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TAZELENME ÜNİVERSİTELERİ VE SOSYAL HİZMETİN ROLÜ¹

Habibullah AKINCI

---

¹ Habibullah AKINCI, Dr.Öğr.Üyesi, Bozok Üni. Sağlık Bilimleri Fakültesi. Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-5502-3811

Giriş

Dünya nüfusu hızla yaşlanmaktadır. Doğum oranlarının genç nüfus için kabul edilebilir düzeylerin altına düşmesiyle gerçekleşen toplumların yaşlanması, özellikle gelişmiş ülkelerde yaygın bir gerçektir ve toplumlarının karşılaştığı en önemli zorluklardan biri olarak kabul edilmektedir (Birinci, 2020). Yaşlı nüfusun toplumdaki oranının artması, yaşlıların korunması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi konusunu gündeme getirmiştir (Aydiner Boylu ve Günay, 2017).

Türkiye'nin nüfusu da hızla yaşlanmakta ve 65 yaş ve üstü bireylerin oranının yükselmesi beklenmektedir (Ismail & Hussein, 2021). Bu demografik değişim, sağlık, sosyal hizmetler ve eğitim dahil olmak üzere çeşitli alanlarda düzenlemeler gerektireceğinden, ülke için hem zorluklar hem de fırsatlar sunmaktadır. Ekonomik olarak üretken ve aktif olan çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfusun üçte ikisinden fazlasını oluştururken, bu hızlı yaşlanma eğilimi, yaşlı bakımı, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda önemli sosyal politika planlarını gerektirmektedir (Ceylan, 2015). Bu acil gereksinimlerin yeterince ele alınmaması, toplumu ciddi risk faktörlerine maruz bırakabilir. Yaşlı bireylerin hem bedensel hem de ruhsal olarak aktif kalmalarını sağlamak için birçok sağlık politikası ve sosyal hizmet uygulaması geliştirilmektedir.

Aktif yaşlanma kavramı halk sağlığı ve sosyal politikaların güçlü bir yönü olarak ortaya çıkmıştır (Akyıldız, 2024). Aktif yaşlanma, “insanların yaşlandıkça yaşam kalitesini artırmak için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme” süreci olarak tanımlanmaktadır (Naah ve ark., 2020). Bu yaklaşım, özellikle yaşamın sonraki aşamalarına odaklanarak, yaşam boyunca fiziksel, zihinsel ve sosyal refahı korumanın önemini vurgulamaktadır. Aktif yaşlanma kavramı, yaşlı yetişkinlerin topluma tam olarak katılmalarını sağlayan ortamlar yaratmayı amaçlayan yaşlı dostu şehirler ve toplumlar fikriyle yakından uyumludur (Ziba et al., 2023).

Bu kavram, yaşlı yetişkinlerin ihtiyaçlarına, arzularına ve kapasitelerine göre topluma katılmalarını sağlamanın ve aynı zamanda gerektiğinde yeterli koruma, güvenlik ve bakımın sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Dünya çapında yaşlanan nüfusun artmasıyla birlikte, aktif yaşlanma kavramı politika yapımcılar ve araştırmacılar tarafından ilgi görmüştür. Aktif yaşlanma politikası, düşmelerin ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, fiziksel aktivitenin ve sosyal etkileşimin teşvik edilmesi ve hem resmi hem de gayri resmi bakıcılardan bakım sağlanması dahil olmak üzere bir dizi tedbir ve bakım müdahalesini kapsar. E-sağlık çözümleri gibi dijital teknolojilerin entegrasyonu da aktif yaşlanmayı desteklemede önemli bir bileşen olarak tanımlanmıştır (Robbins ve ark., 2018).

1. Üçüncü Yaş Üniversiteleri veya Tazelenme Üniversitesi

Aktif yaşlanmayı teşvik etmek amacıyla yaşlı yetişkinler için eğitim ve sosyal açıdan farklı imkanlar sağlayan projelerden biri de Tazelenme Üniversiteleridir. Üçüncü Yaş Üniversiteleri olarak da bilinen bu projeleri yaşlardaki bireyler için hem aktif yaşlanma stratejilerini öğretmek bilinclendirmekte hem de günlük hayatta sosyal etkileşim kazandırarak sosyal işlevselliğin sağlanmasına yol açmaktadır. Üçüncü Yaş Üniversitesi (U3A) ilk olarak 1981'de Birleşik Krallık'ta faaliyete geçmiştir. Birleşik Krallık çapındaki bu organizasyon, emeklilik sonrası döneme atıfta bulunarak, yaşamın “üçüncü çağındaki” bireylerin, ilgi alanları doğrultusunda öğrenme ve gelişmeyi sürdürmeye devam ederken aynı zamanda sosyal bağlantıları da teşvik ettiği 12 merkezden oluşan bir ağdan oluşmaktadır. (<https://www.u3a.org.uk/>). Diğer ülkelerde de bu konuda projeler yürütmüştür. Örneğin Tayvan'da nesiller arası öğrenmenin yaşlı eğitime entegrasyonu, yaşlı yetişkinler için seyahat ve eğitimi birleştirmek için kısa vadeli “*Elderhostel*” programlarının geliştirildiği görülmektedir (Chen, 2020). Üçüncü Yaş Üniversitesi veya U3A, özellikle çalışma hayatında olmayan bireylerin kişisel gelişim ve aktif olma durumlarını sürdürmeleri için eğitimsel, kültürel ve sosyal fırsatlar sunmaktadır. Araştırmalar, U3A programlarına katılımın yaşlı bireylerin refahı ve yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkileri olabileceğini, aktif yaşlanmalarına ve sosyal katılımlarına katkıda bulunabileceğini göstermektedir (Swindell, 1993; Nascimento ve Giannouli, 2019).

Türkiye’de, “Tazelenme Üniversiteleri” olarak da bilinen üçüncü yaş üniversitelerinin kurulması, yaşlı nüfus arasında aktif yaşlanmayı teşvik etmek için kilit bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar, yaşlı bireyler için eğitimsel ve sosyal fırsatlar sunarak yaşam boyu öğrenmeye katılmalarına, bilişsel işlevlerini sürdürmelerine ve sosyal bağlantılar geliştirmelerine olanak tanır. Bu kurumlar, yaşlı bireyler için eğitim ve sosyal fırsatlar sağlayan uluslararası bir oluşumdur. Akademik konulardan, sanat ve boş zaman uğraşlarına kadar çok çeşitli kurslar ve etkinlikler sunmaktadır. Üçüncü Yaş Üniversitesi, dünyanın çeşitli ülkelerinde kurulmuştur ve aktif yaşlanmayı teşvik etmedeki popülaritesi ve etkinliği araştırma ve tartışma konusu olmuştur. Üçüncü Yaş Üniversitesi Türkiye’de “Tazelenme Üniversitesi” olarak anıldığı için bu kısımdan sonra bu adla tanımlanacaktır.

Mevcut uygulamalar, Tazelenme Üniversitesinin yaşlı bireyler için bir dizi potansiyel faydaya sahip olabileceğini göstermektedir. Bunlar aşağıdaki maddeleri içerir:

- Bilgi ve deneyim paylaşımı: Yaşlı bireyler, hayat deneyimleri ve birikimleriyle genç nesillere değerli bilgiler sunabilir. Üniversite eğitimi, bu bilgilerin sistematik bir şekilde aktarılmasını sağlar ve yaşlı bireylerin toplumsal katkılarını artırır.

- Kişisel gelişim ve zihinsel sağlık: Yaşlılar için üniversite eğitimi, zihinsel uyarım sağlar, öğrenme sürecine dahil olurlar ve kendilerini geliştirme fırsatı bulurlar. Bu durum, genel olarak zihinsel sağlıklarını destekler ve yaşlılık döneminde daha aktif ve tatmin edici bir yaşam sürmelerine yardımcı olabilir.

- Toplumsal katılım: Eğitim, yaşlı bireylerin toplumsal yaşama daha aktif bir şekilde katılmalarını sağlar. Üniversite eğitimi, onlara sosyal çevrelerini genişletme ve toplumsal sorunlara çözüm üretme fırsatları sunar.

- Ekonomik ve sosyal fırsatlar: Eğitim, yaşlı bireylerin ekonomik olarak daha bağımsız olmalarını ve çeşitli sosyal fırsatları değerlendirmelerini sağlayabilir. Bu, yaşlıların yaşam kalitesini artırabilir ve toplumsal destek sistemlerine olan bağımlılıklarını azaltabilir.

- Yaşlılıkta eğitim kültürünün teşviki: Üniversitelerde yaşlı bireylerin eğitim alması, yaşlılıkta öğrenmenin teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması için bir model oluşturur.

Yaşlı bireylerin üniversite eğitimi sürecine dahil olmaları birçok açıdan aktif yaşlanmayı destekleyen özellikleri barındırmaktadır. Üniversite kampüsüne ulaşım, hareketli yaşamın sağlanması, sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi, sürekli öğrenme ve böylelikle bilişsel becerilerin harekete geçmesi bu özelliklerden bazılarıdır.

2. Türkiye’de Tazelenme Üniversiteleri

Türkiye toplumunda yaşlanan kesimin oransal olarak artması Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığını Tazelenme Üniversitelerinin kurulması da dahil olmak üzere çeşitli politika girişimlerini hayata geçirmeye zorlamaktadır. Bu üniversiteler, yaşlı bireyler için yaşam boyu öğrenmeye katılmalarını, bilişsel işlevlerini sürdürmelerini ve sosyal bağlantıları geliştirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Tazelenme üniversiteleri, ilk olarak Akdeniz Üniversitesi’nde bir sosyal sorumluluk projesi olarak başlatılan ve daha sonra çeşitli illerde bulunan üniversitelerde uygulanan aktif yaşlanma sürecini desteklemek için önemli bir girişimdir. Bu üniversitelerin temel amacı, yaşlı bireylere eğitim ve etkinliklerle katılımlarını destekleyerek toplumsal doyum ve katkı duygusu kazandırmaktır. Bu modelin temel amaçlarından biri, dört yıllık eğitim programını tamamlayan yaşlı bireylerin yaşlılığın özellikleri ve

yaşlanma sürecini yönetme becerisi ile ilgili bilgi ve yetkinlik kazanmalarını sağlamaktır (Okur ve Oktay, 2021).

Yaşlı bireylerin eğitimine odaklanan faaliyetler bugün hemen hemen her ülkede yürütülmektedir. Türkiye’de bu faaliyetler 2016 yılında Prof. Dr. İsmail Tufan’ın öncülüğünde “Tazelenme Üniversitesi” adı altında başlamıştır (Tufan, 2020). “Yaşam boyu öğrenme ve yaşam boyu üretkenlik” ilkesiyle hareket eden üniversite, 60 yaş ve üstü yetişkinlere çeşitli öğrenme fırsatları sunmaktadır. Kültürel bağlama bağlı olarak farklı isimlerle bilinen benzer hareketler uluslararası olarak gözlemlenebilir. Bununla birlikte, bu girişimlerin temel amacı, belirli bir yaşa ulaşmış yaşlı yetişkinlerin eğitimi yoluyla toplumu ve özellikle bireyleri dönüştürmektir. Sonuç olarak, bu sistemler ortak bir paydayı paylaşıp da kültürel yapıları ve eğitim sistemleri nedeniyle ayrışma noktalarına da sahiptir (Okur ve Oktay, 2021).

Türkiye’de Tazelenme Üniversitelerinin amaçları her ne kadar aktif yaşlanmayı desteklemek olsa da bunun yanında özellikle yaşlı bireyler için farklı sosyal sorunları ve riskleri önceden tespit etmek de diğer amaçlar arasındadır. Aktif yaşlanmanın yakından ilişkili olduğu yaşam boyu öğrenme, süreklilik üzerine kuruludur. Bu bağlamda üniversite, teorik dersler aracılığıyla yaşam boyu öğrenmeyi sağlarken, aynı zamanda uygulamalı derslere de yer vererek mevcut beceri ve yeteneklerin kullanılabilirliğini artırmayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, Tazelenme Üniversiteleri, yaşlıların ilgisini kazanmak ve refahlarını sağlamak adına akademik kurslar, sanat ve el sanatları atölyeleri, fiziksel egzersiz programları ve kültürel geziler dahil olmak üzere bir dizi eğitimsel ve sosyal etkinlik sunmaktadır.

Türkiye’de Tazelenme Üniversitelerinin kurulması, aktif yaşlanma politikasının yaygınlaşması adına önemlidir. Bu kurumlar, yaşlı yetişkinlerin ihtiyaç ve ilgi alanlarına göre uyarlanmış bir dizi eğitim ve sosyal program sunmaktadır. Türkiye’de Tazelenme Üniversiteleri her geçen gün artmakta ve bu projelere yönelik öğrenci talebi de artmaktadır. Üniversitelerin imkanları ve bölgesel özelliklerin ön planda olması sebebiyle verilen eğitimlerin ilk aşamalarda farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Örneğin Akdeniz Üniversite bünyesindeki Tazelenme Üniversitesinin 2017-2018 yılı Bahar dönemi 2. Sınıflar için uygulanan ders programı Tablo 1’deki gibidir.

Tablo 1. 2017-2018 Bahar Dönemi Akdeniz Üniversitesi- Tazelenme Üniversitesi
2. Sınıf Öğrencileri İçin 4 Haftalık Ders Programı

	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE
1.HAFTA	06.02.2018	07.02.2018	08.02.2018
	DİKSİYON	TOPRAK BİLİMİ	DİŞ HASTALIKLARI
	Aslı GÖKDEMİR TEKELİ	Prof.Dr.Mustafa SARI	Yrd.Doç.Dr.Mükerrem HATİPOĞLU
2.HAFTA	13.02.2018	14.02.2018	15.02.2018
	FİZYOLOJİ	FİZYOTERAPİ	DİŞ HASTALIKLARI
	Tuba MELEKOĞLU	Alime BÜYÜK GÖNEN	Doç.Dr.Kemal ÜSTÜN
3.HAFTA	20.02.2018	21.02.2018	22.02.2018
	EVRENDE YALNIZ MIYIZ?	EVRENDE YALNIZ MIYIZ?	KALP DAMAR HASTALIKLARI
	Erhan KOLBAŞI	Erhan KOLBAŞI	Op.Dr.Özgür AKKAYA
4.HAFTA	27.02.2018	28.02.2018	01.03.2018
	DİKSİYON	DEĞİŞİM ATÖLYESİ	DİŞ HASTALIKLARI
	Aslı GÖKDEMİR TEKELİ	Omer ÇAM	Doç.Dr.Şebnem BÜYÜKKAPLAN

Kaynak: <https://tazelenme.com/dersprogramlari>

Nişantaşı Üniversitesi bünyesinde yürütülen Tazelenme Üniversitesi ilk sınıflar için oluşturulmuş olan ders programı ise Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. 2017-2018 Bahar Dönemi Nişantaşı Üniversitesi- Tazelenme Üniversitesi
1. Sınıf Öğrencileri İçin Haftalık Ders Programı

TAZELENME ÜNİVERSİTESİ 1. SINIFLAR DERS PROGRAMI (2018-2019 GİRİŞLİLER)			
SAAT/ GÜN	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE
11.00- 12.00		Dr. Öğr. Üyesi Taşkın Subaşı - Para ve Yatırım - 104	Öğr. Gör. Atacan Tırnova - Halkla İlişkiler ve Medya II - 104
12.00- 13.00	(12.15-13.15) Prof. Dr. Hülya Tezcan - Sanat Tarihi - 104	ÖĞLE ARASI	Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe Şenberber - Çevre Koruma - 104
13.00- 14.00	ÖĞLE ARASI	(13.20.10-14.05) Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Akaydın - Söylem Analizi - 104	ÖĞLE ARASI
14.00- 15.00	Doç. Dr. İbrahim Gönen - İnsan İlişkileri ve İletişim - 104	(14.10-15.10) Dr. Öğr. Üyesi Zafer Özdemir - Kodlamaya Giriş - PC LAB I	(14.10-15.10) Doç. Dr. Zeynep Birsu Çiçin - Girişimcilik Dersi - NishNova

Kaynak: <https://tazelenme.com/dersprogramlari>

Akdeniz Üniversitesi ve Nişantaşı Üniversitesi bünyesindeki Tazelenme Üniversiteleri için hazırlanan ders programları farklılıklar içermektedir. Bu programlardaki farklılıklar gönüllü öğretim üyesinin varlığı, üniversitenin imkanları ve Tazelenme Üniversitesi öğrencilerinin talepleri doğrultusunda şekillenebilmektedir. Bayram ve Ceylan (2024:312)'ın makalelerinde Tazelenme Üniversiteleri kapsamında verilen dersler ve eğitim süreleri kapsamlı bir şekilde sunulmuştur. Farklı ders programları sunulsa da Tazelenme Üniversitelerinin ortak bazı amaçları güttüğü söylenebilir. Bu amaçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Sosyal etkileşim oluşturma: Yaşlı öğrencilerin sosyal bağlantılar kurmasını sağlamak ve toplumla daha fazla etkileşimde bulunmalarını teşvik etmek bu amacı ifade etmektedir. Sosyal etkinlikler ve grup çalışmaları, izole olma duygusunu iyileştireceği öngörülmektedir.

- Bilişsel fonksiyonları destekleme: Zihinsel keskinliği artırmak ve yaşlanma ile gelen bilişsel değişikliklerle başa çıkmak için beyin egzersizleri ve stratejiler sunmak temel amaçlardandır.

- Fiziksel sağlığı teşvik etme: Eğitim programının bir parçası olarak, fiziksel sağlık ve egzersizle ilgili bilgi vermek, sağlıklı yaşlanma için pratik ipuçları sunmak ve egzersizleri sürdürmek aktif yaşlanma için gereklidir.

- Teknoloji ve dijital beceri gelişimi: Teknolojiyi anlamalarına ve kullanmalarına yardımcı olmak, dijital okuryazarlıklarını artırmak amacıyla internet güvenliği, sosyal medya kullanımı ve çeşitli yazılımlar konusunda eğitimler sunulmaktadır.

- Kariyer ve gönüllülük fırsatları: Emeklilik sonrası kariyer seçenekleri veya gönüllülük fırsatları hakkında bilgi sunmak, onları topluma katkıda bulunabilecek yollarla tanıştırmak kendine gerçekleştirme için önemlidir.

- Kişisel ilgi alanlarını keşfetme: Katılımcıların kişisel ilgi alanlarına yönelik kurslar ve atölyeler düzenleyerek hobi ve yeteneklerini geliştirmelerini sağlamak temel amaçlardandır.

- Yaşam kalitesini artırma: Genel yaşam kalitesini artırmak için psikolojik destek ve yaşam becerileri eğitimi sunmak stres yönetimi, kişisel gelişim ve yaşam dengesi gibi konularda bireylerin kendilerini geliştirmelerini sağlar.

- Kültürel ve sanatsal katılım: Sanat, müzik, edebiyat gibi kültürel alanlarda faaliyetler sunmak, yaratıcılığı teşvik etmek ve kişisel ifade biçimlerini desteklemek öğrencilerin bilişsel becerilerini taze tutacaktır.

- Kişisel hedefler belirleme ve başarıya ulaşma: Katılımcıların kişisel hedefler koymalarına yardımcı olmak ve bu hedeflere ulaşmalarında

rehberlik etmek, kendilerini gerçekleştirmelerini sağlamak kişilerin benliği ile olan ilişkisinin güçlenmesine yol açacaktır.

• Sürekli geri bildirim ve iyileştirme: Programın etkinliğini düzenli olarak değerlendirmek ve katılımcıların ihtiyaçlarına göre iyileştirmeler yapmak güncel kalmayı sağlamaktadır.

Türkiye’de 2024 yılı itibariyle T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile protokol imzalayarak faaliyetini sürdüren 24 Tazelenme Üniversitesi Projesi bulunmaktadır. 20/21 Kasım 2024 tarihlerinde “Tazelenme Üniversiteleri Programlarının Sistematik Bir Hale Getirilmesi ve Kurumsallaşmasına Yönelik Çalıştay” isimli toplantıya 22 üniversiteden temsilciler katılmıştır. Bu üniversiteler aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Tazelenme Üniversiteleri Programlarının Sistematik Bir Hale Getirilmesi ve Kurumsallaşmasına Yönelik Çalıştaya Katılan Üniversiteler

1.	Akdeniz Üniversitesi
2.	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
3.	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
4.	Anadolu Üniversitesi
5.	Girne Üniversitesi
6.	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
7.	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
8.	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
9.	Muş Alparslan Üniversitesi
10.	Yozgat Bozok Üniversitesi
11.	Mersin Üniversitesi
12.	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
13.	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
14.	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
15.	Batman Üniversitesi
16.	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
17.	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
18.	Balıkesir Üniversitesi
19.	Karadeniz Teknik Üniversitesi
20.	Dokuz Eylül Üniversitesi
21.	Erzurum Teknik Üniversitesi
22.	Şırnak Üniversitesi

Kaynak: <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/haberler/tazelenme-universiteleri-calistayi-tazelenme-universiteleri-programlarinin-sistemantik-bir-hale-getirilmesi-ve-kurumsallasmasi-temasiyla-yapildi/>

Bu çalıştay Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji bölümü iş birliği gerçekleştirilmiştir. Tablo 3’te görüldüğü üzere çalışma farklı coğrafi bölgelerde bulunan üniversitelerin Tazelenme Üniversitesi projesini yürüttükleri görülmektedir.

3. Tazelenme Üniversiteleri ve Sosyal Hizmet

Toplum içindeki çeşitli gruplar ve bireylerle ilişki kurmak, sosyal işlevselliği teşvik etmek ve yaşlı bireylerin üretkenliğini desteklemek aktif yaşlanmanın temellerindedir. Benzer şekilde, ilerleyen yaşlarda temel bir ihtiyaç olan öğrenme süreci, bireylerin eksikliklerini belirlemek ve ele almak için gerekli fırsatları sağlayarak yaşam kalitelerinin artırılmasına önemli ölçüde katkı sağlayabilir. Bu katkı ile yaşlı bireylerin üretkenliklerinin sürekliliği desteklenmekte, aktif yaşlanma ve sosyal katılım ihtiyaçları da karşılanmaktadır (Ünalın, 1999). Hayat boyu öğrenmeyi aktif yaşlanma politikalarına entegre etmek, sadece yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmaz, aynı zamanda mevcut potansiyellerini ortaya çıkararak üretkenliklerini de arttırmaktadır (Aydın ve Aydın Sayılan, 2014).

Tazelenme üniversitelerinin amaçları insan odaklı farklı birçok mesleğin amaçları ile örtüşmektedir. Bu mesleklerden biri de çevresi içinde insanı odağa alan sosyal hizmet olabilir. Sosyal hizmet uzmanları, bireyin toplumsal işlevselliğini öncelediği için toplumun her üyesinin toplumsal süreç içerisinde var olmasını amaçlarlar. Bu amaç için çeşitli engellere ve sınırlamalara sahip bireylere baş etme becerisi kazandırmaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple farklı gerekçeler ile sosyalleşme süreçlerinde geri kalan yaşlı bireylerin de tekrar toplumsal işleyişin içinde olması sosyal hizmet mesleği için en ideal yoldur. Tazelenme Üniversitelerinin kurulma amaçlarından biri de aktif yaşlanma sürecinin yürütülmesi ve yaşam boyu öğrenmenin teşvik edilmesidir. Dolayısıyla bir dezavantajlı grup olan yaşlıların toplumsal işlevselliğini sağlama amacı güden sosyal hizmet mesleği Tazelenme Üniversiteleri ile aynı odağa sahiptir. Bu bağlamda temelde gönüllü bir faaliyet olan Tazelenme Üniversitelerinin sosyal hizmet bilgi ve becerileri sayesinde daha verimli ve sürdürülebilir olacağı düşünülmektedir.

Sosyal hizmetin farklı dezavantajlı gruplara yönelik bilgi ve becerileri kendi içinde uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yaşlı refahına yönelik çalışan sosyal hizmet uzmanları ve akademisyenler gerontolojik sosyal hizmet alanı için bilgi ve beceri üretmektedirler. Gerontolojik sosyal hizmet, yaşlı bireylerin refahını etkileyen psikolojik, fiziksel ve sosyal zorlukları değerlendirmek için kapsamlı bir yaklaşım benimser. Bu alandaki uygulamalar temelde yaşlı bireylerin kendi kaderini tayin hakkını desteklemeye yani kendi hayatı üzerinde kendisinin karar verici olduğunu teşvik etmeye yöneliktir. Ayrıca gerontolojik sosyal hizmet uygulamaları yaşlıların yaşam kalitelerini artırmaya ve hayatın zorluklarına karşı baş etme becerileri geliştirmek için onları güçlendirmeye çalışmaktadır (Mellor ve Lindeman, 1999). Gerontolojik sosyal hizmet sadece yaşlı yetişkinlerin ihtiyaçlarını değil, onların ailelerinin de çeşitli

biyopsikosozyal, çevresel ve ekonomik ihtiyaçlarının ele alınmasını öncelemektedir. Böylelikle bireyi çevresi içinde değerlendirerek uygulama planını tasarlar. Gerontolojik sosyal hizmet alanında aktif yaşlanmayı desteklemek için, yaşlı bireylerin yaşam boyu öğrenme ihtiyaçlarını belirlemek ve uygun müdahaleler ve hizmetler geliştirmek esastır (Sevim ve Yıldırım, 2023). Özellikle gerontolojik sosyal hizmetin Tazelenme Üniversitesi projelerinde etkinlikler için kaynakların tespiti, öğrencilerin imkanlarını ve becerilerini değerlendirerek potansiyellerin belirlenmesi, fırsatları ve muhtemel engelleri analiz edilmesi konularında çeşitli rollerinin olacağı söylenebilir.

4. Zorluklar ve Fırsatlar

Türkiye'deki Tazelenme Üniversiteleri aktif yaşlanmaya katkıda bulunma potansiyeline sahip olmakla birlikte, ele alınması gereken çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Bazı önemli zorluklar şu sıra ile belirtilebilir:

Finansman ve kaynak tahsisi: Aktif yaşlanma sürecinin yürütülmesi ve katılımcıların ilgisinin sürdürülebilir olması için bazı aktivitelerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu aktiviteler kimi zaman bir teknik gezi veya ders kapsamındaki etkinlikler olabilmektedir. Ulaşım ve materyaller için bir kaynağın olması bu aktivitelerin gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır. Bu kurumlar için yeterli ve sürdürülebilir finansmanın sağlanması önemli bir zorluk olmaya devam etmektedir.

Öğrencilik hakları: Tazelenme Üniversiteleri gönüllü faaliyetler olduğu için bu projeye dahil olan öğrencilerin ve öğretim üyelerinin gönüllük esası ile hareket ettiği söylenebilir. Tazelenme Üniversitesi öğrencileri günlük zamanlarının önemli bir kısmını üniversite kampüsünde geçirmektedirler. Ayrıca yemek ve ulaşım gibi ihtiyaçlarını gidermek için öğrencilik statüsünün sunduğu düşük ücret olanağından yararlanmayı istemektedirler. Fakat yasal düzenlemeler gereği öğrencilik statüsü ve öğrenci kimlik kartları Tazelenme Üniversitesi öğrencilerine tanınmamaktadır.

Yasal statü ve organizasyon sorunları: Tazelenme Üniversiteleri bulunduğu üniversite kampüslerinde genellikle sağlık bilimleri fakültelerinde faaliyet göstermektedirler. Ama ne Yüksek Öğretim Kurumu tarafından ne de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca resmi statüye sahip bir özellikte değildirler. Bu durum bürokratik süreçlerde, etkinlik ve gezi için izin veya kaynak talebinde çeşitli karmaşıklıklara yol açabilmektedir. Örneğin bu organizasyonun resmi kimliğinin olmaması bir merkez, birim veya bunlara bağlı bir kuruluş olmaması özellikle resmi yazışmalarda bir sorun oluşturmaktadır.

Sürdürülebilirlik: Gerek yeterli ve sürdürülebilir finansmanın sağlanamaması, gerekse Tazelenme Üniversitesi ile ilk defa tanışan üniversite

birimlerinin süreci nasıl yöneteceği ve devamlılığı nasıl sağlayacakları konusunda yeterli deneyime sahip olamamaları sürdürülebilirlik konusunda endişelerin açığa çıkmasına yol açmaktadır. Devlet finansmanı çok önemli bir destek kaynağıdır, ancak bu kurumların uzun vadeli yaşayabilirliğini sağlamak için özel sektör ortaklıkları ve sivil toplum temelli girişimler gibi ek finansman akışları gerekli olabilir.

Tüm bu zorlukların yanı sıra Türkiye’de Tazelenme Üniversitelerinin devlet kurumlarına, yaşlı refahına ve üniversitede bu amaç için gönüllü olan öğretim üyelerine sunduğu farklı fırsatlar bulunmaktadır.

Aktif yaşlanma fırsatı: Yaşlılık beraberinde yalnızlaşmayı da getirmektedir. Bu süreçte sosyal ilişkilerin sınırlanması biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutta olumsuz etkileri beraberinde getirir (Akyıldız, 2022: 24-27). Tazelenme Üniversitesi projesi ile aktif yaşlanma süreçlerine dahil olarak bu olumsuz etkilerden uzaklaşmak mümkündür.

Risk ve sorunların tespiti: 60 yaş üstü bireylerin katıldığı bu program ile yaşlı bireylere yönelik potansiyel riskleri ve tehlikeleri tespit etmek mümkün hale gelmektedir. Böylelikle sorunlar yayılmadan tedbir alınarak koruyucu ve önleyici uygulamalar geliştirilebilir.

Koruyucu ve önleyici müdahaleler: Yaşlı bireyler için dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık ve medya okuryazarlığı konusunda yapılan eğitimlerle dolandırılma, siber zorbalık ve benzeri çeşitli risklere karşı koruyucu, önleyici ve bilinçlendirici uygulamalar mümkün hale gelmektedir.

Yaşlılık konusunda veri sağlama: Yaşlanma veya yaşlılık alanında çalışan araştırmacılar için Tazelenme Üniversitesi bir veri kaynağı olabilir. Deneyimli araştırmacılar bilirler ki veri toplamak bir araştırma sürecinin en zor kısımlarından biridir. Belirli özellikleri taşıyan bir örneklem grubunu ikna edip veri toplama süreçlerine dahil etmek çoğunlukla Böylelikle yaşlanma süreçlerini boylamsal veya karşılaştırmalı olarak analiz etme fırsatı ortaya çıkmaktadır.

Nesiller arası iletişim sağlama: Nesiller arası öğrenmeyi Tazelenme Üniversitelerinde sunmak, yaşlı bireylerin bilgi ve deneyimlerini genç nesillerle paylaşmaları için değerli fırsatlar sağlarken (Çölgeçen & Çölgeçen, 2020), aynı zamanda yaş grupları arasında karşılıklı anlayış ve saygıyı teşvik edebilir.

Sonuç

Tazelenme Üniversitelerinin kurulması, yaşlıların toplumsal süreçlere katılımını, sağlığını ve güvenliğini teşvik etmeyi amaçlayan aktif yaşlanma politikalarına yönelik küresel değişimle uyumludur. Tazelenme Üniversitelerinin temel rollerinden biri, yaşlı bireylerin sosyal ve eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu kurumlar, bir dizi kurs ve etkinlik sunarak yaşlı bireylerin bilişsel işlevlerini sürdürmelerine, yeni beceriler edinmelerine ve yaşam boyu öğrenmeye katılmalarına yardımcı olmaktadır. Bu da onların yaşam amaçlarını, duygularını, sosyal bağlantılarını ve genel yaşam kalitelerini artırmaktadır.

Tazelenme Üniversitelerinin müfredatı ve etkinlikleri genellikle sağlık, teknoloji, sanat ve sosyal aktiviteler ile ilgili konuları içerir. Bu bütünsel yaklaşım, yaşlı bireyleri fiziksel ve zihinsel sağlıktan, dijital okuryazarlığa ve sosyal etkileşime kadar yaşamlarının çeşitli yönlerinde desteklemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, nesiller arası öğrenme programlarının entegrasyonu, genç ve yaşlı nesiller arasındaki anlayışı ve iş birliğini teşvik edebilir. Diğer yandan Türkiye'deki Tazelenme Üniversitelerinin çıktılarının belirli periyotlarla ölçülmesi ve değerlendirilmesi, iyileştirilmesi gereken alanların belirlenmesi ve gelecekteki politika ve program geliştirme çalışmalarının aydınlatılması açısından önemlidir.

Tazelenme Üniversiteleri aktif yaşlanma politikası çerçevesinde umut verici bir girişimdir. Bu kurumlar, yaşlı bireylerin genel refahlarına ve topluma aktif katılımlarına katkıda bulunabilecek eğitim ve sosyal fırsatlar sağlama potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte bu kurumların finansman, erişilebilirlik, gönüllülük desteğinin devamlılığı ile ilgili zorlukların ele alınması, bu üniversitelerin uzun vadeli sürdürülebilirliği ve etkisi için gereklidir.

Kaynaklar:

- Akyıldız, Y. (2024). Yaşlılığa Aktif Yaşlanma Perspektifiyle Bakmak: Lüleburgaz Örneği. *İctimaiyat*, 8(2), 608-634. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1474210>.
- Akyıldız, Y. (2022). Yaşlılara Yönelik Belediye Uygulamaları, Ceylan Çatalcalı, A., İyit, N., Akyıldız, Y. (Ed.), *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar*, Ankara: Serüven Yayınevi.
- Aydın, A., Aydın Sayılan A. (2014). Aktif yaşlanma ile yaşam boyu öğrenme arasındaki ilişkiye teorik bir bakış, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4(2), 76-81. <https://ijses.org/index.php/ijses/article/view/129>.
- Aydiner Boylu, A., & Günay, G. (2017). Life Satisfaction And Quality Of Life Among The Elderly: Moderating Effect Of Activities Of Daily Living. *Turkish Journal of Geriatrics*, 20(1), 61-69
- Bayram, Y., & Ceylan, H. (2024). Türkiye'deki üçüncü yaş üniversiteleri: gerontolojik sosyal hizmet perspektifinden bir analiz. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 11(2), 308-317. <https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1469023>
- Birinci, E. (2020). Y Kuşağının Yaşlı ve Yaşlılık Algısı. 2. baskı. Ankara: Gazi kitapevi.
- Ceylan, H. (2015). Yaşlılık ve refah devleti. İstanbul: Açılım Kitap.
- Chen, S. Y.-C. (2020). Integrating Intergenerational Learning into Elder Education in University: A Case Study from Taiwan. In S. Y.-C. Chen, *Journal of Intergenerational Relationships* (Vol. 19, Issue 3, p. 305). Taylor & Francis. <https://doi.org/10.1080/15350770.2020.1780180>.
- Çölgeçen.Y & Çölgeçen H. (2020). Aktif yaşlanma açısından hayat boyu öğrenme: üçüncü yaş üniversiteleri. *Turkish Studies-Educaiton*, 15(4), 2495-2511. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.44399>.
- Ismail, M., & Hussein, S. (2021). An Evidence Review of Ageing, Long-Term Care Provision and Funding Mechanisms in Turkey: Using Existing Evidence to Estimate Long-Term Care Cost. *Sustainability*, 13(11), 6306. <https://doi.org/10.3390/su13116306>
- Lam, L., Fadrique, L., Noon, G. B., Shah, A., & Morita, P. P. (2022). Evaluating Challenges and Adoption Factors for Active Assisted Living Smart Environments [Review of Evaluating Challenges and Adoption Factors for Active Assisted Living Smart Environments]. *Frontiers in Digital Health*, 4. *Frontiers Media*. <https://doi.org/10.3389/fdgth.2022.891634>

- Mellor, M.J., Lindeman, D. (1999). The role of the social worker in interdisciplinary geriatric teams, *Journal of Gerontological Social Work*, 30(3-4), 3-7. https://doi.org/10.1300/J083v30n03_02
- Naah, F. L., Njong, A. M., & Kimengsi, J. N. (2020). Determinants of Active and Healthy Ageing in Sub-Saharan Africa: Evidence from Cameroon. In F. L. Naah, A. M. Njong, & J. N. Kimengsi, *International Journal of Environmental Research and Public Health* (Vol. 17, Issue 9, p. 3038). Multidisciplinary Digital Publishing Institute. <https://doi.org/10.3390/ijerph17093038>
- Nascimento, M. de M., & Giannouli, E. (2019). Active aging through the University of the Third Age: the Brazilian model. In M. de M. Nascimento & E. Giannouli, *Educational Gerontology* 45 (1). Taylor & Francis. <https://doi.org/10.1080/03601277.2019.1572998>.
- Okur, M. R., & Oktay, Ö. (2021). Old Age Adult Education Systems and Refreshment University. *Kastamonu Education Journal*, 29(4), 68-91. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.780577>.
- Robbins, T., Keung, S. N. L. C., & Arvanitis, T. N. (2018). E-health for active ageing; A systematic review. *Maturitas*, 114, 34. Elsevier BV. <https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2018.05.008>.
- Sevim, S. S. ve Yıldırım, Ş. (2023). Kuşaklararası üniversite öğrencilerinin yaşlanma ve yaşlılık algılarının değerlendirilmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14 (1), 83-105. <https://doi.org/10.51460/baebd.1209130>.
- Swindell, R. (1993). U3A (the University of the Third Age) in Australia: a Model For Successful Ageing. In R. Swindell, *Ageing and Society* (Vol. 13, Issue 2, p. 245). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/s0144686x00000878>.
- Tufan, İ. (2020, April 2). Kurucumuz. Tazelenme Üniversitesi. <https://tazelenme.com/kurucumuz>.
- Ünalın, PC (1999). Aktif yaşlanma: Bilişsel ve sosyal boyut, *Turkish Family Physician*, 3(1), 13-17. <http://turkishfamilyphysician.com/makaleler/derleme/aktif-yaslanma-bilissel-ve-sosyal-boyut/>
- Ziba, F., Shahla, A.-M., Maryam, E.-B., Mahrokh, K., & Farokhzadian, J. (2023). Essential factors and key features in designing active aging programs and their outcomes: A narrative review study. *Journal of Education and Health Promotion*, 12(1), 169. Medknow. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_894_22.
- <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/haberler/tazelenme-universiteleri-calistayi-tazelenme-universiteleri-programlarinin-sistemantik-bir-hale-getirilmesi-ve-kurumsallasmasi-temasiyla-yapildi/>.

Bölüm 6

BİYOPSİKOSOSYOTİNSEL VE EKOSİSTEM YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA YAŞLILIKTA SOSYALLEŞME¹

Şeyda DEMİR²

1 Bu çalışma 8. Uluslararası Haliç Multidisipliner Bilimsel Araştırmalar Kongresinde Sunulan “Sosyal Hizmet Kuramları Bağlamında Yaşlılıkta Sosyalleşme Kavramına bir Tanım Önerisi” başlıklı sözlü bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

2 ORCID : 0000-0002-4830-018X , Yalova Üniversitesi, seydademir44@gmail.com

GİRİŞ

Yaşlılık, insan hayatının yetişkinlikten sonra eriştiği, emeklilik dönemiyle de eşleştirilen, bilişsel, fizyolojik gerilemelerin ve çeşitli sağlık problemlerinin de baş göstermeye başladığı ölüm öncesi son dönemdir. Yaşlılık, bireyin yaşamında önemli bir dönüm noktası olup, genetik faktörler, ekonomik durum, yaşam tarzı ve toplumsal etkiler gibi bir dizi değişkenden etkilenecek farklı şekillerde deneyimlenmektedir. Bu dönemin sosyolojik, psikolojik ve biyolojik açıdan incelenmesi, yaşlılıkla ilgili teorik yaklaşımların anlaşılmasını sağlayarak yaşlıların toplumsal hayatta daha sağlıklı ve aktif bir şekilde yer alabilmeleri için gerekli müdahaleleri belirlemeye yardımcı olacaktır.

Sosyalleşme bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen sürede içinde yaşadığı toplumun tüm özelliklerini ve gerektirdiklerini içselleştirme sürecidir. Bireyler doğumdan sonra ilk olarak ailede daha sonra okul, arkadaş ve iş çevresi gibi ortamlarda diğerleri ile iletişim ve etkileşime girerek sosyalleşmeye devam eder. Tüm bu süreçte çeşitli ortamlarda çeşitli roller edinerek kendi benliklerini inşa ederler ve bu bireyin ölümüne dek devam eder.

Yaşlılık ve sosyalleşme kavramları, biyopsikososyotinsel yaklaşım ve ekosistem kuramı gibi sosyal hizmet perspektifleri çerçevesinde ele alındığında, bireylerin çevreleriyle olan etkileşimlerinin önemi vurgulanmakta ve sosyal hizmet uygulamalarının yaşlılık dönemindeki etkisini artırmaktadır. Aşağıda öncelikle yaşlılık ve yaşlılık kuramları ile sosyelleşme ve sosyalleşme kuramlarına değinilecek; daha sonra biyopsikososyotinsel yaklaşım ve ekosistem kuramları açısından yaşlılıkta sosyalleşme kavramı açıklanarak bu iki model bağlamında “yaşlılıkta sosyalleşme” kavramının tanımı yapılacaktır.

YAŞLILIK KAVRAMI

Yaşlılık bireyin yaşamında kronolojik olarak belli bir eşiğin aşılmasından sonraki dönemi ifade etmektedir. Yaşlılık tanımında ilk olarak dikkate alınan kriter ise bireyin kronolojik yaşıdır (Şentürk, 2020) Ancak yaşlılığın sadece kronolojik bir yaklaşımla açıklanması mümkün değildir (Arpacı, 2005). Yaşlılık Ceylan (2015)'in de ifadesiyle kronolojik boyutundan ziyade toplumsal boyutuyla ele alınması gereken ve yaşlılığa dair daha rasyonel ve insani yaklaşımların geliştirilmesi gereken bir kavram olarak yer almaktadır.

Yaşlılık, biyolojik ve zihinsel işlevlerin yitirilmesi sonucunda, vücudun iç ve dış etkenler arasındaki dengesinin bozulması olarak tanımlanmakta (Danış, 2009: 68) ve genel kabule göre 65 yaş ve üzeri kişileri ifade etmekte olup, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açılardan ele alınmaktadır. Fizyolojik

olarak yaşın ilerlemesi ile ilgili değişimlere odaklanma söz konusuysen, psikolojik olarak yaşla beraber anlama, kavrama, kişilik niteliklerine göre değişime uyum sağlama kabiliyetlerine odaklanma söz konusu olur. Sosyolojik olarak ise toplumun o yaş grubuna bakışı, önem verme derecesi ve onlardan beklentisi ele alınır (Beğer ve Yavuzer, 2012: 1).

Yaşlanma, kişinin hayat boyunca geçirdiği değişim süreci olup, sonucu ölüm ile sonlanmaktadır (Şentürk, 2017). 21. yy toplumunda yaşlılık kavramı farklılaşmış olmakla birlikte 60 yaş üstü bireyler genel itibariyle yaşlı olarak kabul edilmektedir (WHO, 2024). Yaşlanma sürecinin son dönemi olan yaşlılık, her bireyde yaşam kalitesi, genetik faktörler, ekonomik durum ve yaşam biçimi gibi nedenler sebebiyle farklı seyretmektedir (Uçku, 2012). Kimi birey kendini ileri yaşına rağmen genç ve dinç hissederken bir başkası altmışlarında bile çok yaşlı ve çökmüş hissedebilir. Yaşlılık dönemindeki bu farklılık bu zamana kadar geline süreçteki yaşam geçmişi, hayat tecrübeleri, yaşanılan zorluk, hastalık ve başka sorunlardan kaynaklı olabilir. Ayrıca kişinin hayata bakışı, hayat algısı, olaylara yaklaşımı ve kişisel özellikleri de yaşlılık dönemindeki halini tavrını ve hissiyatını etkilemektedir.

YAŞLILIK TEORİLERİ

Tarım ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin hızlanması, artan göç ve kentleşme, aile yapısının ve geleneksel değerlerin değişmesi, dünya nüfusunun hızla yaşlanmasına yol açmıştır (Ceylan, 2018: 507-508, Akyıldız, 2024: 608). Hızlı yaşlanmayla birlikte toplumların yaşlılık ve yaşlıya bakışında değişimlerin olması da kaçınılmaz olmaya başlamıştır. Yaşlılık kavramı, psikolojik, kronolojik, biyolojik, sosyal ve ekonomik gibi farklı boyutlardan ele alınmaktadır (Akyıldız, 2022: 25-28). Bu farklı bakış açıları, yaşlılık üzerine çeşitli kuramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Günümüzde, tek başına hiçbir teori yaşlılığı tam olarak açıklayamamakta, bunun yerine, yaşlılık sorunları hem bireysel hem de toplumsal alanda, kuramlarla birlikte incelenmektedir. Yaşlılık teorileri, kişilerin yaşlılık sürecine uyumunu, yaşlı bireyler ile çevreleri arasındaki ilişkileri ve yaşlılığın işlevlerini inceler ve yaşlıların gözlemlenen davranışları üzerinden oluşturulmuştur. Böylece, yaşlılara yönelik genel kanılara ve sosyal kurallara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Toplumlarda yaşlılıkla ilgili çok sayıda araştırma ve inceleme yapılmakta, bu da farklı yaşlılık teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Yıldız, 2017). Aşağıda en yaygın olarak değinilen yaşlılık teorilerine yer verilmiştir.

Yaşamdan Geri Çekilme Teorisi

Yaşlılık konusunda geliştirilen ilk teorilerden biri olan bu teoriye göre yaş ilerledikçe bireyin sosyal ilişkilerini ve rollerini sürdürme

konusundaki istek ve enerjilerinin azalması hatta kaybolması durumu söz konusu olmaktadır (Alptekin, 2011: 9; Demirbilek, 2005: 229-230). Yaş alan bireyin kendi içine dönmesi, aktifliğinin ve etkinliklerinin azalması durumu söz konusu olmakta ve aile ilişkileriyle toplumsal aidiyeti olumsuz etkilenmektedir (Akdemir, Çınar & Görgülü, 2007: 216- 217). Bu dönemde birey kendine döner, kendiyle alakalı konuları önemsemeye başlar ve dış dünya ile bağlarını azaltmaya başlar (Artan, 2018: 41-43). Bu dönemde dış ilişkilerden soyutlanma ile pasif bir yaşlılık dönemi seçimi söz konusu olup yaşamın sonunun geldiğini düşünme hakimdir (Üçok, 2018: 454-455). Artık yaşamdan zevk alamama, bu döneme ayak uydurmada zorlanma ve pes etme durumu bu döneme hakim olur ve bireyselleşme ile birlikte izole bir yaşama dönerek ölümü bekleme durumu da bu dönemde görülür (Akkaş, 2020: 63).

Aktivite Teorisi

Yaşamdan geri çekilme teorisine tepki olarak geliştirilen bu teoriye göre yaşlıların aktifleştirilerek yaşlılığın pozitif yönlerinin öne çıkarılması savunulmaktadır. Pasiflik ve kendini soyutlama olumsuz olarak değerlendirildiği için yaşlılıkta bireylerin bu duruma düşmesinin engellenmesi durumuna vurgu yapılmaktadır (Kalınkara, 2011). Yaşlılık dönemine bireyin uyum sağlamanın bireyin aktifliğiyle doğru orantılı olduğu savunulur. Bu dönemde mutlu olmanın yolu olumlu sosyal çevre ilişkilerinin devamı ve bireyin kendini toplumdaki soyutlamamasından geçer (Yıldız, 2017: 18). Alptekin (2011)'e göre de yaşlılık dönemlerinde sosyal ilişkilerini devam ettirebilen, kendini hala ihtiyaç duyulan biri olarak gören bireyler daha mutlu bir yaşlılık geçirebilmektedir. Ayrıca yaşlılıkta fiziksel ve mental olarak sağlıklı olmanın yolunun da yaşlanana dek aktif bir yaşamdan geçtiği bildirilmektedir (Görgün, 2004). Bu dönemi sosyal ve sportif anlamda aktif geçirenlerin de başarılı bir yaşlanma sürecinden geçtikleri savunulur (Üçok, 2018: 453). Zhao, Yu ve Liu (2022), bu dönemin kronolojik yaş ile değil, aktiflikle ölçüldüğünü ve yaşlıların hobiler ve çeşitli serbest zaman aktiviteleriyle daha sağlıklı bir yaşlanma süreci geçirebileceğini ifade eder.

Süreklilik Teorisi

Doğumla başlayan ve ömrünün sonuna dek devam eden süreçte içinde bulunduğu aile, çevre ve toplumun etkisiyle sosyalleşen birey belirli bir birikimle kendine has bir kültürel sermaye edinmektedir. Yaşlanan birey geçmişten gelen bu kültürel sermaye birikimini yaşlılık döneminde de devam ettirmeye çalışmaktadır (Alptekin, 2011:12- 13). Süreklilik teorisi yaşlılığı bu bağlamda ele alarak incelemektedir. Kişinin yaşam tecrübesi, ilişki birikimi, benliği ve karakter yapısı bireyde içsel ve dışsal düzen

oluşturmakta ve yaşlılıkta da edinilen bu düzen bir alışkanlık olarak devam etmektedir. Bu düzenin devamı ile de birey daha sorunsuz bir yaşlılık dönemi geçirebilmektedir (Atchley, 1989:183-190). Geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki bütünlük korunur ve var olan roller yaşlılıkta kazanılan yeni rollerle birlikte sürdürülür (Yıldız, 2017: 22). Kısacası, yaşlı birey eski ve sürekli olan hayatını değiştirmeyerek, geçmişten gelen rolleriyle yaşlılıkta kazandığı rolleri bir arada kullanmalı ve böylece başarılı bir yaşlanma süreci geçirmelidir (Abay, 2017: 22-23'ten akt. Akkaş, 2020: 65).

Rol Bırakma Teorisi

Zena Smith Blau'nun rol bırakma teorisinin temelinde yaşlılık dönemine dek sürdürülen rollerin bu dönemle birlikte terk edilmeye başlanmasından yola çıkarak bu süreci açıklamaktadır. Genelde istemsiz olan bu rol bırakmalar, yaşlı bireylerin genel yaşam tatminini de olumsuz yönde etkilemektedir (Mancini, 1975). Yaşlılık döneminde, bireylerin önceki yaşam dönemlerinde sahip oldukları statüler ve roller değişmektedir. Emeklilik ve yaşın ilerlemesi ile birlikte, kişi eski statüsünden uzaklaşmak zorunda kalır. Bu statü kaybı, bireyin aile içindeki konumunu ve gelir getirici rolünü de etkiler. Yaşlı birey, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde edindiği statüleri devam ettirmek ister, ancak rol ve statü kayıpları sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkiler. Eş ve iş kaybı gibi durumlar, yaşlının sosyal yaşamının ve statüsünün bozulmasına neden olur. Sonuç olarak, yaşlı birey, içinde bulunduğu yeni rolleri kabullenmek zorunda kalır (Artan, 2018: 45- 47).

Modernleşme Teorisi

Teorinin özü yıllardır varolsa da ilk kez Cowgill ve Holmes (1972) "Aging and Modernization- Yaşlanma ve Modernleşme" isimli kitaplarında bu teoriyi resmi olarak ifade etmişlerdir. Geleneksel toplumun değer gören, tecrübeli, bilgin, bolca üretmiş ve olgun yaşlı anlayışına karşılık modern toplumun çağın gerisinde kalmış, atıl, işe yaramaz ve bağımlı bireyleri olarak görülen yaşlı anlayışından yola çıkan bu teori yaşlıların konumunu teknolojik ilerlemelerle ters orantılı olarak ele alır. Endüstrileşme neticesi kentleşmenin artmasıyla, değişen yaşam biçimi, göçler, aile bireylerinin kadınlı erkekli çalışmaya başlamasıyla küçülen modern aile yapısında yaşlıların yer alması daha zor bir hal almış ve yaşlılar istenmeyen konumuna gelmiştir (Rhoads, 1984: 246-249).

Yaşlılar modern dönemde, emekli edilmekte, aileleri tarafından önemsenmemekte ve hakim olan genç kültür tarafından ihmal edilmektedirler. Modernleşme teorisine göre, toplum kırsal alanlardan sanayi bölgelerine doğru ilerledikçe, yaşlıların durumu kötüye

gitmektedir. Kentleşme ve sanayileşmenin bir araya gelmesi, geniş aileye zarar vermekte ve toplumun temel birimi olan çekirdek aile, geniş ailenin yerini alarak, yaşlıları toplumdan soyutlamaktadır (Şentürk, 2020: 113). Kısacası, modernleşmenin artmasıyla birlikte yaşlıya gösterilen değer ve önemde azalma olduğu görüşü hakimdir (Artan, 2018: 47).

Sanayi öncesi toplumun onurlandırılan yaşlısının sanayileşme süreciyle birlikte bu statüsünü kaybedişini savunma sebebiyle bu teori eleştirilmiştir (Özer, 2019: 52). Nitekim günümüzde eğitim düzeyinde artışla birlikte yaşlıların yaşam kalitelerinde ve beklentilerinde de bir artış olduğu, teknolojik gelişmelerin, sağlık alanındaki ilerlemelerin de yaşlıların yaşamını ve yaşlılık sürecini olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Alptekin, 2011: 13).

SOSYALLEŞME KAVRAMI

Fransızca “social” ve Latince “socialis” kelimesinden türemiş olan sosyal kelimesi 14. yy Fransızcasında “arkadaşlık, hoşgörü” ve “müttefik, ortak” anlamlarında kullanılmıştır. “Arkadaşça toplanma” anlamında kullanımına ise ilk olarak 1870 yılında denk gelinmiştir. Sosyalleşme kavramı bireyin kendisini çevreleyen kültürün davranış kalıplarına uyumu anlamına gelmektedir (Etymonline, t.y.). Durkheim (1982)’ye göre sosyalleşme demek yetişkinlerin, yetişmekte olan nesilleri içinde yaşadıkları toplum hayatına alıştırmak onları ruhsal, zihinsel ve ahlaki yönden yetiştirmesi demektir. Bir başka tanıma göre sosyalleşme bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen tüm süre içinde içinde bulunduğu toplumun yapma, duyma ve düşünme edimlerini öğrenmesi, bunları içselleştirerek yaşamın ileri dönemlerinde de tekrar edilen öğrenmelerle uyumunu pekiştirmesidir (Görgün-Baran, 2008: 88). Canatan (2008) sosyalleşmeyi kısaca doğumla başlayıp yaşam boyu devam eden bir süreç olarak ifade etmiştir. Koştaş (1987) ise sosyalleşmeyi bireyin doğduğu sosyal sistemin bir üyesi haline gelme süreci olarak nitelendirmektedir. Doğumla başlayan bu süreçte birey için ilk önce duygusal alışveriş söz konusuysen dil edinimi ile birlikte sosyal alışveriş devreye girer. Birey içinde bulunduğu toplumun değer, norm, inanç gibi maddi olmayan unsurlarını öğrenerek onlara uyum sağlar, kültürün maddi unsurlarını da tanır ve bunları da yaşamına uyarlar. Çocukluk dönemindeki bu ilk süreç birincil sosyalleşme, toplumsal hayatta bir alanda yetişmek için girdiği alt süreç de ikincil sosyalleşme (örn. meslek eğitimi) olarak nitelendirilir (Canatan, 2008). Bireylerin sosyalleşmesi için çevresinde önemli diğerlerinin de olması gerekmektedir ki birey bir sosyal çevre içinde iletişim ve etkileşim içinde olabilsin (Berger ve Luckmann, 1999’dan akt. Canatan, 2008). Kültürlerin öğrenilmesi için sosyalleşme önemli bir araçtır. Sosyalleştikçe kültürün içselleşmesi ve sonraki kuşaklara bunu aktarabilmesi mümkün olabilmektedir (Canatan, 2008).

SOSYALLEŞME KURAMLARI

Sosyalleşme kavramı yapısındaki karmaşıklık gereği çeşitli şekillerde değerlendirilmekte ve belli başlı kuramlar sosyalleşmeyi farklı açılardan ele alarak değerlendirmektedir. Sosyalleşme kuramı öncülerinden Cooley “ayna benlik” kavramıyla sosyalleşmeyi açıklarken bireyin insanlarla etkileşime girdiklerinde kendilerini aynaya bakar gibi gördüklerine değinmiştir (Cooley, 1998). Mead ise “ötekinin rolünü üstlenmek” kavramını kullanarak sosyalleşme sürecini kişinin kendi benliğini ifade eden “ben” ile toplumsal benliğini ifade eden “beni” kavramlarıyla ele almıştır (Cole, 2020). Sigmund Freud (1933) sosyalleşmeyi psikanalitik kuramında “id, ego, süperego” kavramlarıyla değerlendirir ve bireylerin zamanla toplumun normlarını içselleştirme süreçlerini bu kavramlar bağlamında tanımlar.

Bourdieu ise bireyin sosyalleşme sürecini “sermaye” kavramı ile analiz eder. Sermaye, bireylerin toplumsal ilişkilerde sahip olduğu özellikler, bilgi birikimi, davranışlar ve bunları diğerleriyle paylaşma biçimiyle şekillenen toplumsal bir güçtür. Bourdieu, dört sermaye türünden bahseder. Bunlar, ekonomik sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye ve sembolik sermayedir. Ekonomik sermaye, maddi kaynaklara dayalıdır ve eşitsizlikleri vurgular. Sosyal sermaye, bireylerin sosyal ağlarına ve bu ağlar aracılığıyla sağladıkları etkiye işaret eder. Kültürel sermaye, bireylerin eğitim, davranış biçimleri ve aileden kazandıkları nitelikler üzerinden şekillenir ve üç biçimde görülür: bedensel, nesnel ve kurumsal. Sembolik sermaye ise tanınma ve onura dayalıdır ve tüm sermaye türlerini içerir. Bourdieu’ya göre, bireyin sosyalizasyon sürecindeki öğrenmeler, onun kültürel sermayesini oluşturur ve bu sermaye, bireyin davranışlarını, seçimlerini ve beğenilerini şekillendirir. Bu süreç, bireyin ait olduğu sosyal sınıfın etkisiyle habitusunu (alışkanlıklarını, eğilimlerini) oluşturur. Kültürel sermaye, bireyin bilgi, deneyim, alışkanlıklar ve inançlardan oluşan habitusunu şekillendirir. Bu habitus, bireysel ve kolektif pratikler aracılığıyla üretilir, deneyimlerin birikimiyle davranışları ve düşünceleri etkiler. Sonuç olarak, birey, öğrendiği bilgileri ve sembollerle eski bilgilerini etkileşime sokarak yaşamını sürdürür ve bu süreçte kültürel sermayesini hem rutinleştirir hem de dönüştürür (Görgün-Baran, 2008: 90). Kuhlen (1959)’ a göre yetişkinlerin sosyalleşmesinde en önemli süreçler toplumsal olanıdır ancak yaşlılık döneminde aynı çocuklukta gibi fizyolojik baskılar yoğunlaşabilir (akt. Smith and Moschis, 1985: 90). Yaşlı bireyin yaşam doyumu ve kalitesinin devam etmesi ve artması için yaşlının yaşamını düzenleyici bir sosyalleşme süreci gerekmektedir. Bilinçli olan yaşlı birey girdiği her sosyal ilişkide öğrenme durumuna bağlı olarak da bir sosyalleşme sürecinden geçmektedir. Bu dönemde yaşama bağlı olma ve yaşamdan kopmama önem

arz etmektedir. Örneğin bu yaş döneminde bir huzurevine yerleşmeyle yeni arkadaşlıklar kuran birey veya hastalık sebebiyle tedavi sürecine giren birey tüm bu adımlarda sosyalleşme durumundadır (Görgün-Baran, 2008: 90).

21. yy dünyasında kitlesel iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu olarak dünyanın bir ucundan diğer ucuna saniyeler içinde erişebilme imkanı sunduğu bireylerin artık kendi içinde buldukları toplumun da dışında bir çok farklı kültür ve yapıyı görmesine, onlarla etkileşim ve iletişim kurmasına olanak sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da bu dijital çağın “teknolojik adam” (Ferkiss, 1969) olarak nitelendirilen insanı eski, geleneksel insandan farklı olarak daha materyalist ve tek türleşen bir kişilik tipine doğru evrilmeye başlamıştır (Vlasenko, 2023).

2019 yılında tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisi ile çalışma hayatından, eğitim ve insanlar arası iletişime kadar en önemli alanları sanallaştırmış insanları iki yıla yakın bir süre birbirinden fiziksel olarak uzaklaştırmış ve literatüre “ yeni normal” kavramının girmesine sebep olmuştur (Emeri ve Olabiyi, 2021). Bu süreçte bireylerin sosyalleşmesi de daha akışkan ve hızla değişen bir hale dönüşmeye başlamıştır.

SOSYAL HİZMET KURAMLARI BAĞLAMINDA YAŞLILIKTA SOSYALLEŞME

Sosyal hizmet yaşlıları dezavantajlı gruplar içinde ele almaktadır. Özellikle yaşlanma ile birlikte görülen sağlığın bozulması, emeklilik sonucu iş hayatından çekilmeyle ekonomik gelirden düşüş görülmesi bir dezavantaj olarak görülmektedir. Hiç çalışmayan bireyler için zaten var olan ekonomik bağımlılık boyutunun bir de sağlık sorunlarıyla şiddetlenmesi durumu da yaşlılık dönemiyle eşleşen diğer dezavantajlı durumlardan biridir. Bu dönem ayrıca eş ve akraba kayıplarının yanında, fiziksel, bilişsel fonksiyonların azalması veya yitimi gibi durumların olmasıyla bilinir. Sosyal hizmet tüm bu dezavantaj durumlarını önleme, azaltma veya var oluş durumunda iyileştirme, giderme konusunda aktif uygulama ve hizmetler sunmaktadır. Ayrıca bu konuda politikaların yapılmasına da katkı sunmakla görevli bir alandır. Çeşitli sosyal hizmet kuramları yaşlılık dönemini kendi perspektifinden ele alarak incelemekte ve uygulanacak müdahale ve pratikleri bu bağlamda değerlendirmektedir. Bu bağlamdan yola çıkılarak yaşlılık ve sosyalleşme kavramları bireyi kendi içinde ve çevresiyle bir bütün olarak ele alan biyopsikososyotinsel yaklaşım ve ekosistem kuramı bağlamında değerlendirilmiştir.

Biyopsikososyotinsel Yaklaşım Açısından Yaşlılıkta Sosyalleşme

Biyopsikososyal yaklaşım ilk olarak George Engel tarafından 1978 yılında kavramsallaştırılmış ve biyomedikal modele karşı olarak

kullanılmaya başlanmıştır. Aslında daha çok sağlık alanında tercih edilen bu modelde hastalıktan ziyade hastanın varlığı ön kabulü ile hastayı tedavide tek tip uygulamalar yerine hastanın bir bütün olarak ele alınmasını ve kişiye en uygun müdahale ve tedavi yolunun seçilmesine vurgu yapılmaktadır. Yani hasta her anlamıyla bir bütün olarak ele alınmaktadır (Sezer-Korucu, Çalışkan-Söylemez ve Oksay, 2021: 692). Nitekim Oral ve Tuncay (2012)'nin de belirttiği gibi bu yaklaşıma göre sağlık ve hastalık; biyolojik, psikolojik ve sosyal değişkenlerin karmaşık etkileşimleri ile şekillenmekte ve hiç biri diğerinden ayrılarak kategorize edilememektedir. Sosyal hizmet de bu yaklaşımı müracaatçılarınin sağaltımı ve güçlendirilmesi için kullanmaktadır. İhtiyaç durumunda sadece durumun tespiti ile kalmaz; uygun çözüm mekanizmaları ve yönlendirmelerle durumu bütüncül olarak ele alıp müracaatçının rehabilite olmasını, güçlendirilerek tekrardan sosyal işlevselliğini kazanmasını sağlar (Oral ve Tuncay, 2012: 94-95). Bu bağlamda biyopsikososyal yaklaşımda tek bir neden değil tüm nedenlerin arka planına odaklanma ve ona göre bir müdahale planı çizme yer almaktadır. Son yıllarda bireylerin bu üçlü yönüne bir de tinsel yani manevi yönleri de eklenmiştir (Saad, Medeiros ve Mosini, 2017: 2). Tinsellik bireyin yaşam amacını, bireyi hayata bağlayan, ayakta tutan anlamları ifade eden bir boyuttur. Bu sebeple bireyin bütüncül ele alımında bu boyutunun da değerlendirilmesi kaçınılmazdır (Hunt, 2014).

İnsanoğlu fiziksel yapısı, kişisel özellikleri, sosyal ilişkileri ve manevi yönüyle değerlendirilmesi gereken çok yönlü bir varlıktır. Doğumla başlayan yaşantısında birey ölene kadar çeşitli aşamalardan, etkileşim ve tecrübelerden geçerek sürekli olarak kendini yenilemekte ve dönüştürmektedir.

Biyopsikososyotinsel bir varlık olan birey içinde bulunduğu aile, okul, iş, arkadaş ve sosyal çevrenin etkisiyle gelişip değişerek var olmakta ve bu toplumun doğal bir üyesi olma yolunda tüm bu özellikleriyle sosyalleşme sürecinden geçmektedir (Demir, 2023). Sosyal bir varlık olan insanın çevresinden ve diğer insanlardan bağımsız ve onlardan kopuk, sağlıklı bir yaşam sürdürmesi düşünülemez. Bu sebeple de nasıl doğumu itibariyle bir çevre içinde yetişmeye başladıysa sağlıklı bir yaşlılık dönemi için de belli bir çevre içinde aktif ve doğal olarak yaşamını sürdürmeye devam etmesi gerekmektedir. Ancak Gatchel ve Turk'un (2008) de ifade ettiği gibi her birey, genetik yapısı, öğrenme geçmişi ve fiziksel deneyimleri konusunda birbirinden farklıdır. Bu sebeple de kurduğu sosyal ilişkilerin biçimi, olgu ve olayları anlama ve anlamlandırmaları da farklı olabilmektedir. Biyopsikososyotinsel bir varlık olan birey özellikle başarılı bir yaşlılık dönemi yaşıyorsa bu dönemi de aktif ve verimli bir şekilde geçirebilme, yaşam tarzı ve kişilik özelliklerine göre sosyalleşme sürecini devam ettirmektedir. Özellikle emeklilik sonrası yaşamı içeren yaşlılıkta bireyin

topluma ekonomik anlamda katkısı azalmış olmakla birlikte çevresine yük olmama isteğiyle kendini geliştirmesi, kendi kendine yetebilmesi için Sağır (2013: 483)' ün ifadesiyle sosyalleşmesinin sürdürülebilirliği önem arz etmektedir. Sağlıklı bir yaşlanma dönemindeki yeni öğrenmeler bireyi biyopsikososyotinsel bağlamda güçlendirir ve bu dönemde sosyal ilişkilerin kurulmasına katkı sunabilir. Örneğin el işi etkinlikleri öğrenerek kendini geliştiren ve üretmeye devam eden yaşlı bireylerin hem üretmeye devam etmesi, hem yaşamdan zevk alması söz konusudur. Kendini meşgul ederek gününün verimli geçmesini sağlayan birey yaşamla bağlantısını güçlendirir; kendini işe yarar hissederek; sosyal yaşama aktif olarak katılır ve var olan yetilerinin kaybolmasını engellemiş olur. Yine belli rahatsızlığı olan yaşlılara uygulanacak olan uğraşı terapileri gibi etkinliklerle bu bireylerin fiziksel ve mental kapasiteleri geliştirilebilir ve günlük yaşama uyumları kolaylaşabilir (Erdoğan ve ark., 2016).

Türk toplumunda belli bir yaşa gelen erkek bireyler lokal, kıraathane, dernek gibi yerlerde insan ilişki ve etkileşimlerini sürdürmektedir. Ayrıca emeklilik sonrası tarım ve bahçe işleriyle uğraşanlar daha önce hobi olarak yaptığı bir aktiviteyi iş/ uğraş haline getirme şeklinde de günlerini geçirebilmektedir. Bayanlar ise daha çok hemcinsleriyle evlerde 'gün' gibi organizasyonlarla (Sağır, 2013), dernek veya halk eğitim kurslarından çeşitli eğitimler alarak sosyalleşme süreçlerini devam ettirme eğilimindedir. Yine akraba ilişkilerinin devam ettirilmesi ve gidip gelme süreçlerinin devamı da yaşlılık döneminde bireylere psikososyotinsel açıdan olumlu katkıları olan başarılı sosyalleşme örneklerinden sayılabilir. Yaşlılık döneminde sosyalleşmenin devamı için bireyin biyopsikososyotinsel iyilik halini devam ettirebilmesi, sağlıklı insan ilişkileri kurmayı sürdürmesi, içinde bulunduğu yaşlılık döneminde de hayata ve olaylara iyimser- gerçekçi bakabilmesi önemlidir.

Tüm bu literatürden (Demir, 2023; Engel, 1978; Erdoğan ve ark, 2016; Gatchel ve Turk, 2008; Hunt, 2014; Oral ve Tuncay, 2012; Saad ve ark. ,2017; Sağır, 2013; Sezer-Korucu ve ark, 2021) ve örneklerden yola çıkarak biyopsikososyotinsel yaklaşım açısından yaşlılıkta sosyalleşme kavramını bu çalışmanın yazarı şu şekilde ifade etmektedir:

Biyopsikososyotinsel bağlamda yaşlılıkta sosyalleşme yaşlı bireyin fiziksel, zihinsel, kişisel ve sosyotinsel iyilik halini koruyarak yaşadığı toplumun güncel norm ve davranışlarına uyum sağlayıp toplumun doğal bir üyesi olarak kabul görmeye devam etme sürecidir.

Ekosistem Yaklaşımı Açısından Yaşlılıkta Sosyalleşme

Yunanca 'oikos' kökünden gelen ekoloji sözcüğü ev ve da yaşanan yer anlamına gelir. İlk olarak 1873 yılında bitkiler için sonrasında hayvanlar

için ve 1960'ların ortalarında ise insan topluluklarını içeren bir ifade olarak kullanılmaya başlanmıştır (Artan, t.y). Sosyal hizmet mesleği bağlamında bu yaklaşımda insan çevresindeki her şey ile olan karşılıklı etkileşimi ile birlikte ele alınan bir varlık olarak görülmektedir (Akyıldız, 2021: 13-37). Kökeni sistem yaklaşımına dayanan ekosistem yaklaşımı bireyleri çevresi ile etkileşim ve iletişimi bağlamında değerlendirir. Sistem yaklaşımı gibi bu yaklaşımda da dışsal etkileşimlerle bireyin diğer sistemlerle etkileşiminin geliştirilmesine ve bu yaklaşım özelinde de aktif katılıma vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle de 'çevresi içinde birey' odağı ile hareket eder (Ashman ve Hull, 1999: 13' ten akt. Baykara-Acar ve Acar, 2002).

Genelci sosyal hizmet uygulamasının etkili olabilmesi adına çok perspektifli bir bakış açısıyla bütüncül yaklaşım, olay ve olguların değerlendirilerek en doğru çözüm yollarına ulaşılabilmesi için gereklidir. Bu bütüncül yaklaşım, hizmeti alacak olan *müracaatçı sisteminin* yararına olacaktır. Çünkü, planlı değişim amacıyla yetki verilen *değişme ajanı sisteminin* istenilen *hedef sisteme* ulaşılmasında uygun *eylem sistemini* kullanmasını sağlayarak müracaatçı sistemi olması gereken sonuca ulaştırılabilecektir (Pincus ve Minahan, 1973: 54'ten akt. Baykara-Acar ve Acar, 2002:33).

Çevresi içinde var olan birey sürekli olarak diğer sistemlerle etkileşim halindedir. Bu sistemler arasında aile, arkadaş, okul, iş çevresi, siyaset sistemi, din sistemi, sosyal hizmet sistemi gibi sistemler yer almaktadır. Ekosistem yaklaşımı, bireyin her bir sistemle etkileşiminden yola çıkarak dönüşmesini, değişimini ve sistemler arası uyumunun iyileştirilmesini odak noktası olarak ele alır. (Kirst-Ashman ve Hull, 2008).

Bu yaklaşımda aile, akran, okul, akraba gibi mikro sistemlerden (Artan, t.y), kamu kurumları, profesyonel kuruluşlar gibi resmi ve resmi olmayan ekzosisteme ve kültürle ilgili olan bireyin içinde bulunduğu toplumdaki dil, din, kanun, gelenek, değer, tutum ve kitle iletişim araçları gibi sosyo kültürel, politik, hukuki ve fiziksel yapıyı içeren makro sistemlere kadar olan boyutuyla bireyin ele alınması söz konusudur (Yüksel- Doğan ve AYTEKİN, 2021: 558-565). Ayrıca bu kuramın öncüsü olan Bronfenbrenner (1994)' ün sonradan eklediği kronosistem bireyin zaman içinde kişisel özellikleri ile içinde yaşadığı çevrede meydana gelen değişimleri içermekte olup zamanın geçişine odaklanmaktadır. Bu süreç hem kişiyi ve ilişkilerini hem de ekolojik sistemin tüm boyutlarını etkilemektedir (Shelton, 2019).

Bronfenbrenner'in ekosistem kuramına göre, mikrosistem bireyin aile, arkadaş ve yakın çevre gibi doğrudan etkileşimde bulunduğu kişilerden oluşur. Yaşlı bireylerin aile bağlarını sürdürmesi veya komşularıyla ilişki kurması mikrosistemin bir parçasıdır. Bu sistem, bireyin günlük yaşamında en etkili olan çevreyi temsil eder. Mezzosistem, bireyin içinde bulunduğu

gruplar ve topluluklar arasındaki etkileşimleri ifade eder. Mikro ve makro sistemler arasında bir köprü işlevi görür. Bu sistem, bireyin doğrudan katılım sağladığı ancak mikrosistem kadar küçük olmayan sosyal çevreleri kapsar. Yaşlı bireylerin bir araya geldiği sosyal etkinlikler veya grup terapileri mezzosistem uygulamalarına örnek olabilir. Ekzosistem, iş yerleri, sosyal hizmet kurumları gibi bireyleri dolaylı etkileyen sistemlerdir. Emekli maaşı düzenlemeleri, huzurevi uygulamaları ya da sağlık hizmetlerinin kalitesi yaşlı bireylerin yaşamını etkileyen ekzosistem unsurlarına örnek olarak verilebilir. Bu sistem bireyin dolaylı olarak yaşam kalitesini şekillendirir. Makrosistem, toplumun kültürel, politik, ekonomik ve hukuki yapısını ifade eder. Toplumun yaşlı bireye bakış açısı, kültürel değerler buna örnek olabilir. Modernleşme ile yaşlıların toplumsal değer kaybı ya da yaşlılık dönemine yönelik sosyal politikalar, makrosistemin etkilerini gösterir. Bu sistem, yaşlı bireyin topluma entegrasyonunu ya da dışlanmasını belirleyen çerçeveyi oluşturur. Kronosistem ise zaman içinde birey ve çevresindeki değişimlere odaklanır. Evlilik, emeklilik, eş kaybı gibi bireyin yaşamındaki dönüm noktaları bu sürecin içinde yer alır. Ayrıca teknolojik ilerleme veya pandemi gibi toplumda meydana gelen değişimler de bu sistemin örnekleri arasında yer alır. Yaşlı bireylerin emeklilik sonrası rollerini yeniden tanımlamaları ya da pandemi sürecinde yalnızlaşmaları kronosistemin etkilerini gösterir. Bu sistem, bireyin yaşam geçişlerini ve çevresel değişimleri kapsar. Kısacası, yaşlı bir bireyin aile ilişkilerini güçlendirmesi mikrosistemle ilgiliyken toplumsal hizmetlerin etkili planlanması ekzosistemle ilişkilidir.

Birey öncelikle yaşlılık çağına erişene dek evlat, öğrenci, kuzen, torun, eş, anne, baba, çalışan, arkadaş, vatandaş gibi bir çok roller edinerek kimlik gelişimini sürdürmeye devam etmektedir (Bronfenbrenner, 1979'dan akt. Erten ve Kelebek, 2023). Yaşlılık evresinde de dede, nine gibi yeni roller edinerek hayatını sürdürmektedir. Bu dönemlerin hepsine Bronfenbrenner (1986) yaşam geçişleri adını vermekte ve bunu kronosistemin bir biçimi olarak ele almaktadır. Bu yaşam geçişleri bazen evlilik ve emeklilik süreçleri gibi normatif olarak devam eder; bazen de eş kaybı, boşanma ve taşınma gibi normatif olmayan yaşam geçişleri şeklinde görülmektedir ve tüm bunlar bireyin gelişimsel boyutunda gerçekleşen değişimlerde itici bir güç olarak işlev görür.

Ekosistem anlayışının temelinde daha önce de belirtildiği üzere mikrosistemden kronosisteme dek tüm sistemler ile birey etkileşim içine girmekte bunların hepsi bireyi, birey de nihayetinde tüm bu sistemleri etkileyip dönüştürmektedir. Yaşlılık dönemine giren birey bu dönemde de çevresel farkındalığını sürdürürse, aile, komşu, arkadaş ilişkilerinde aktif kalabilirse, bu döneme dek topluma verdiği katkı ve aslında kendini ve toplumu dönüştürme işlevini de kesintisiz devam ettirebilirse başarılı bir yaşlılık ve sosyalleşme süreci geçirebilir. Alt kuşaklarla bilgi ve tecrübe

paylaşımıyla, akranlarıyla iletişimini çeşitli vesilelerle devam ettiren bireyin sosyalleşmesi ve toplumun doğal bir üyesi olma durumu devam edebilmektedir. Bu dönemde kadınlar akrabalık ve komşuluk ilişkileriyle sosyalleşmelerini sürdürmekte erkekler de diğer sosyal ilişkilerle ön plana çıkmaktadır (Sağır, 2013). Özellikle emeklilikle biten iş hayatı sonrası yaşlılıkta arkadaş ilişkileri kişilerin yaşam doyumunu da olumlu etkilemektedir. (Ardahan ve ark., 2007). Bu dönemde sosyal olarak girişken mizaçlı olmayan kişilerde ise sosyal izolasyonla birlikte yalnızlığa yönelme ve mutsuzluk görülmesi mümkündür. Kimi zaman da bireyin kendi isteğiyle rollerinden uzaklaşması, yalnızlığı seçmesi durumu söz konusudur ki böyle bireyler de kendilerini böyle daha mutlu hissedebilmektedir. İlişkilerden tamamen kopmamakla birlikte daha dar bir çerçevede aile ilişkilerini sürdürmeye devam ederler (Kılavuz, 2005).

Bu alandaki literatürden (Ardahan ve ark, 2007; Bronfenbrenner 1979,1986,1994; Kılavuz, 2005; Kirst-Ashman ve Hull, 2008; Sağır, 2013; Shelton, 2019; Yüksel- Doğan ve Aytekin, 2021) ve yukarıda ifade edilen yaşlılık ve sosyalleşme kuramlarından yola çıkarak yaşlılık döneminde sosyalleşme kavramının tanımını çalışmanın yazarı şu şekilde ifade etmektedir:

“Bireyin doğduğu aile mikro sisteminden başlayarak, okul, iş, kurumsal ilişkiler, toplumsal olaylar, dil, din, ırk, siyaset gibi sosyo-kültürel unsurların etkisiyle edindiği rollerini sağlıklı iletişim ve etkileşimlerle sürdürerek topluma uyumlu bir şekilde varlığını devam ettirme sürecidir.”

SONUÇ

Sonuç olarak yaşlılık dönemi, bireyin yaşam sürecindeki önemli bir aşama olup farklı biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin etkileşimiyle şekillenmektedir. Yaşlılıkla ilgili teorik yaklaşımlar, bu dönemdeki bireylerin deneyimlerini ve toplumsal rollerini anlamak adına büyük bir önem taşımaktadır. Yaşamdan geri çekilme teorisinden aktivite teorisine, süreklilik teorisinden sosyal hizmetin ekosistem yaklaşımına kadar farklı perspektifler, yaşlıların sosyal hayatta aktif ve sağlıklı bir şekilde yer alabilmeleri için rehberlik etmektedir.

Sosyalleşme, yaşlılıkta bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik halini sürdürmesi ve topluma entegre olması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Yaşlılık döneminde sosyalleşme sürecinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi ise o bireyin daha önceki dönemlerdeki fiziksel, ruhsal, sosyal ve tinsel açıdan pozitif bir yaşam sürdürmesine bağlıdır. Çünkü birey yaşlılık çağına geldiğinde geçmişinden gelen tüm birikim ve edinimleriyle oluşturduğu benlik algısı, kişiliği, yaşam tarzı, tinsel yanı ve sosyal iletişim biçimi ile hayatını devam ettirmektedir. Bireyin gençlik dönemindeki sosyal

ilişkilerinde sorunlu olması, fiziksel ve/veya psikolojik problemler yaşaması kişinin öz-benlik algısında, hayata bakışı, yaşam doyumu ve olayları değerlendirmesi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu da yaşlılık döneminde sosyelleşerek toplumun doğal bir üyesi olabilme durumunun sekteye uğramasına veya zorlaşmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle, yaşlı bireyler ile yapılan tüm çalışmalarda kişinin geçmişiyle bir bütün olarak değerlendirilmesi ve ona bütüncül yaklaşılması, ona sunulacak her tür hizmet ve yardımın etkili olması ve bireyin yaşlılık çağında da doğru bir şekilde sosyalleşmeye devam edebilmesi için önemlidir.

Yaşlılarla çalışan sosyal hizmet uzmanları, bu bireylerin geçmiş yaşam deneyimlerini göz önünde bulundurarak, onları bütünsel bir yaklaşımla desteklemeli ve yaşlılık döneminde yaşanan zorlukları aşmalarına onları çeşitli uygulamalarla güçlendirerek destek olmalıdır. Böylece onların toplumla entegre olmalarını sürdürmeye destek olmuş olurlar. Yaşlılıkta sosyalleşme, bireyin dört boyutta (biyolojik, psikolojik, sosyal ve tinsel) da iyilik halini koruyarak topluma entegre olmasını içerir. Sosyal ilişkilerin sürdürülmesi, bireyin yaşamdan kopmaması ve kendini değerli hissetmesi açısından kritik öneme sahiptir. Örneğin, hobi edinme veya grup etkinliklerine katılma gibi aktiviteler bireyin aktif kalmasına ve sosyalleşmesine katkıda bulunur. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin toplumsal katılımını artırmak, yaşam kalitelerini iyileştirmek ve toplumsal farkındalık yaratmak, biyopsikososyotinsel yaklaşım bağlamında sağlıklı bir yaşlılık dönemi için temel hedefler arasında yer almalıdır.

Ekosistem yaklaşımı bireyin mikro (aile, arkadaş), mezzo (emeklilik grupları, hobi kulüpleri), ekzo (sosyal hizmet kurumları), makro (toplumun genel yapısı) ve kronosistem (zaman içindeki değişimler) düzeylerinde çevresiyle olan etkileşimine odaklanır. Yaşlılıkta sosyalleşme, bireyin bu sistemler içinde aktif ve işlevsel bir rol üstlenmeye devam etmesiyle sağlanır. Örneğin, aile desteğinin sürmesi (mikrosistem) ve toplumda yaşlılara yönelik pozitif politikaların geliştirilmesi (makrosistem) bu süreçte önemlidir. Bu nedenle, ekosistem yaklaşımın yaşlıyı çevresi içinde etkilenen, etkileyen, dönüşen ve dönüştüren bir varlık olarak ele alması yaşlılık dönemini geçiren bireylere sunulacak uygun sosyal hizmetlerin planlanmasında ve hayata geçirilmesinde sosyal hizmet uzmanlarına yol gösterici olacaktır. Yaşlılık döneminde önemli olan sosyalleşme sürecinin devamı için de uygun mezzo ve makro politika ve uygulamaların yapılmasına özen gösterilmelidir. Böylece hızla yaşlanmakta olan dünyada yaşlılar birer yük olarak algılanmamış olacak ve her anlamda sağlıklı bir yaşlanma ve sosyalleşme süreciyle toplum içinde aktif rol almaya ve topluma katkı sunmaya devam edebileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, N, Çınar, F.Ü. ve Görgülü, Ü. (2007). Yaşlılığın algılanması ve yaşlı ayırmacılığı. *Turkish Journal of Geriatrics*, 10(4):215-22.
- Akkaş, İ. (2020). Sosyolojik bağlamda yaşlılık ve sosyal dışlanma. *Sempozyum Onursal Başkanı*, 56.
- Akyıldız, Y. (2021). *Ekosistem kuramı ve sosyal hizmet*, Kitabı Yayınevi, İstanbul.
- Akyıldız, Y. (2022). Yaşlılara yönelik belediye uygulamaları. Ceylan Çatalcalı, A., İyit, N., Akyıldız, Y. (Ed.), *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar* içinde. Serüven Yayınevi, https://www.seruvenyayinevi.com/Webkontrol/SayfaYonetimi/Dosyalar/sosyal-68mart2022_sayfa_g328_lebOP7Fb.pdf
- Akyıldız, Y. (2024). Yaşlılığa aktif yaşlanma perspektifiyle bakmak: Lüleburgaz örneği. *İctimaiyat*, 8(2), 608-634. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1474210>
- Alptekin, D. (2011). Gerontososyoloji ekseninde yaşlılık sürecinin sosyo-ekonomik boyutları. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 2(3):7-15.
- Ardahan, M., Erkin, Ö. ve Genç, A. (2007). Yaşlıların algıladıkları aile desteğinin yaşam doyumlarına etkisi. 4. Ulusal yaşlılık Kongresi (Ed:V. Kalınkara ve G. Akın). Ankara: *Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği*. s.116-129 (4) (PDF) *Yaşlılıkta sosyal ilişkiler*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/329239260_Yaslilikta_sosyal_iliskiler [accessed Dec 02 2024].
- Arpacı, F. (2005). *Farklı boyutlarıyla yaşlılık*, Ankara. Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları
- Artan, T. (t.y.). *Sosyal hizmet kuramları*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Kitabı. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetler_ao/sosyalhizkur.pdf (Erişim Tarihi: 21.11.2024)
- Artan, T. (2018). *Yaşlılarla sosyal hizmet* (2. Baskı). Ankara: Sabev Yayıncılık
- Atchley, R. C. (1989). A continuity theory of normal aging. *The Gerontologist*, 29(2), 183-190. doi:10.1093/geront/29.2.183
- Baykara-Acar, Y., ve Acar, H. (2002). Sistem kuramı - ekolojik sistem kuramı ve sosyal hizmet: temel kavramlar ve farklılıklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(1), 29-35.
- Beğler, T. ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim Dergisi*, Sayı 25: 1-3

- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In T. Husen & T. N. Postlethwaite (Eds.), *International encyclopedia of education* (2nd ed., Vol. 3, pp. 1643-1647). Oxford, UK: Pergamon Press and Elsevier Science.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 62-71.
- Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve refah devleti*. İstanbul: Açılım Kitap
- Ceylan, H. (2018). Kırgız toplumunda yaşlılık ve yaşlının sosyal statüsü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4)
- Cole, (2020). *Understanding socialization in sociology: Overview and discussion of a key sociological concept*. <https://opentextbc.ca/introductiontosociology/chapter/chapter5-socialization/> (Erişim Tarihi: 19.11.2024)
- Cooley, C.H. (1998). *On self and social organization*. (Heritage of Sociology Series). (ed. and with intro by Schubert, H. J). The University of Chicago Press
- Cowgill, D. O. (Donald O., & Holmes, L. D. (Lowell D. (1972). *Aging and modernization* / edited by Donald O. Cowgill, Lowell D. Holmes. Appleton-Century-Crofts.
- Danış, Z. (2009). *Türkiye’de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar*, Sayı 1: 67-83.
- Demir, Ş. (2023). Otizmlı çocukların sosyalleşmesinde eğitimin rolüne dair veli ve öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi: Yalova örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yalova. Türkiye.
- Demirbilek, S. (2005), *Sosyal güvenlik sosyolojisi*, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Durkheim, E. (1982) *The rules of sociological method*, (trans. W.D. Hall) New York: The Free Press.
- Emeri, P.N. ve Olabiyi, O.B. (2022). Evolving from a post-modern society: Impact of COVID-19- on global culture and socialization. *International Journal of Youth Empowerment atrepreneurship Development* (IJYEED), University of Nigeria, Nsukkand En, 3(2), 650-663.
- Erdoğan, Z., Kayabaşı, N., Tağı, S., Söylemezoğlu, F., Tezel, Z., Şanlı, H. S., Yanar, A Kahvecioğlu-Sarı, H..(2016). Yaşlılıkta üretmek. *Yaşlılık: Disiplinlerarası Yaklaşım Sorunlar Çözümler 2* içinde. (ss.325-344), Nobel.
- Etymonline. (t.y.). Social. <https://www.etymonline.com/search?q=social> (Erişim Tarihi: 19.11.2024)

- Ferkiss, V. C. (1969). *Technological man: The myth and the reality*. New York: New American Library.
- Freud, S. (1933). *New introductory lectures on psycho-analysis*. W Norton & Co.
- Görgün, AB. (2004). Yaşlılık sosyolojisi. V. Kalıncara (ed), *Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler* içinde. Odak Yayınları, Ankara.
- Görgün-Baran, A., (2008). Yaşlılıkta sosyalizasyon ve yaşam kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* , vol.1, no.2, 86-97.
- Hunt, J. (2014). Bio-psycho-social-spiritual assessment? Teaching the skill of spiritual assessment. *Social Work and Christianity*, 41(4), 373-384.
- Kılavuz, M.A. (2005). Batı kültüründe yaşlanma dönemi yalnızlık duygusunu azaltma ve arkadaş ilişkilerini geliştirme açısından dini etkinliklerin önemi. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14:25-39. (4) (PDF) *Yaşlılıkta sosyal ilişkiler*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/329239260_Yaslilikta_sosyal_iliskiler [accessed Dec 02 2024].
- Koştaş, M. (1987). Sosyalleşme (socialisation). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1).
- Oral, M., ve Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 93-114.
- Özer, Z. (2019). Sosyolojik yaşlanma teorileri. (Bölükbaş, R.K. ed.) *Yaşlanma Teorileri ve Geriatrik Değerlendirme* içinde. 41- 59. <https://hdl.handle.net/20.500.12436/4045>
- Kalıncara V. (2011). *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, s.1-97.
- Mancini, N. W, “Role exits among the aged” (1975). *Dissertations and Theses*. Paper 2452. <https://doi.org/10.15760/etd.2449>
- Rhoads, E. C. (1984). Reevaluation of the aging and modernization theory: The samoan evidence. *The Gerontologist*, 24(3), 243–250. doi:10.1093/geront/24.3.243
- Saad, M., de Medeiros, R., ve Mosini, A. C. (2017). Are we ready for a true biopsychosocial-spiritual model? The many meanings of “spiritual”. *Medicines*, 4(4), 70. doi:10.3390/medicines4040079
- Sağır, A. (2013). Gün algısı ve sosyalleşme: Safranbolu örneğinde “gün” sosyolojisi denemesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5).
- Sezer- Korucu, K., Çalışkan-Söylemez, Ş, ve Oksay, A. (2021). Biyopsikososyal yaklaşım ve gelişim süreci/ Biopsychosocial approach and development

process. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2021, Cilt: 12, Sayı: 30, 689-700.

Smith, R.B. ve G.P. Moschis (1985). A socialization perspective on selected consumer characteristics of elderly, *The Journal of Consumer Affairs*, 19(1):

Shelton, L. (2019). *The Bronfenbrenner primer: A guide to develecology*. New York: Routledge.

Şentürk, Ü. (2017). “Çocuk ve Çocukluk”, (Ed. Mehmet Zencirkıran), *Davranış Bilimleri* içinde (2. Baskı). Bursa: Dora Yayıncılık.

Şentürk, Ü. (2020). *Yaşlılık Sosyolojisi Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Uçku, R. (2012). Yaşlı bakımında temel bilgiler. Arslantaş, D. (ed.). *Yaşlı ve Hasta Bakım Hizmetleri* içinde. (s. 2-25). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Üçok, A. (2018).Yaşlılıkta aktivite kuramı ile yaşamdan kopma kuramının karşılaştırılması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:11, S.56, s.451-453.

Vlasenko, F. (2023) Information society as a network-communicative space of socialization of modern human being. *Ukrainian Policymaker*. Vol. 12, 71-77. <https://doi.org/10.29202/up/12/8>

World Health Organization- WHO, (2024). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health> Erişim Tarihi: 01.12.2024

Yıldız, R. (2017). “Yaşlılık Üzerine Teorik Yaklaşımlar”, A. R. Abay ve F. Güngör (Ed.), *Yaşlılarla Sosyal Hizmet içinde*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. E-ISBN: 978-975- 06-2818-4.

Yüksel- Doğan, R. ve Aytakin, Ç. (2021). *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry*. 13(3):551-572 doi: 10.18863/pgy.826957

Zhao X, Yu J ve Liu N.(2022) Relationship between specific leisure activities and successful aging among older adults. *J Exerc Sci Fit*. 2023 Jan;21(1):111-118. doi: 10.1016/j.jesf.2022.11.006. Epub 2022 Nov 18. PMID: 36514382; PMCID: PMC9719096.